Rivâyet İlimleri Açısından

Hızır'ın Nübüvvet ve Hayat Meselesi

Şeyhu'l-İslâm
Hâfız İbn Hacer el-Askalânî

ümmülkura

Rivâyet İlimleri Açısından
Hızır'ın Nübüvvet ve Hayat Meselesi

© Burhan Yayıncılık
Turizm San. ve Tic.
Ltd. Şti.
© Burhan İlmi
Araştırmalar Merkezi

Rivâyet İlimleri Açısından
Hızır'ın Nübüvvet ve Hayat
Meselesi

Özgün Adı:
ez-Zehru'n-Nadır
fî Hâli'l-Hadır

Telif:
Şeyhu'l-İslâm Hâfız
İbn Hacer el-Askalânî

Çeviri:
M. Beşir Eryarsoy

Takdim ve Tahkik:
Salâhuddîn Makbûl
Ahmed

Ümmülkura Yayınevi
ISBN: 975-6415-07-X

birinci baskı
Haziran 2006 İstanbul

yayına hazırlık:
burhan ilmi araştırmalar
merkezi
kapak: tanıtım
baskı-cilt: step ajans

Her Hakkı Mahfuzdur.

P.K. 123 Levent
İSTANBUL
Tel / Fax:
+90 212. 324 97 10
www.ummulkura.com

ümmülkura

الزهر النضر
في حال الخضر

للحافظ أبي الفضل أحمد بن علي بن حجر العسقلاني
(٧٧٣-٨٥٢)

قدم له وحققه و خرج نصوصه
صلاح الدين مقبول أحمد

دار أم القرى

Rivâyet İlimleri Açısından

Hızır'ın Nübüvvet ve Hayat Meselesi

Şeyhu'l-İslâm
Hâfız İbn Hacer el-Askalânî
(852/1448)

Takdim ve Tahkik
Salâhuddîn Makbûl Ahmed

Çeviri
M. Beşir Eryarsoy

ümmülkura

İçindekiler

İçindekiler 5

Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerde Hızır *aleyhi's-selâm* Kıssası 7

  Kur'ân'da Hızır Kıssası 9
  Sahîh-i Buhârî'de Hızır Kıssası 12

Kitabı Sunarken 17

  Hızır *aleyhi's-selâm*'ın Haberlerine Dair Bağımsız Eserler 20
  Bu Eser 22
  Kitabın Adı 22
  Bu Kitapla Serüvenim 23
  Bu Kitabı Tahkik Ederken Yaptıklarım 24
  Teşekkür 24

İbn Hacer'in Biyografisi 27

  Nesebi 27
  Doğumu 28
  Yetişmesi 28
  İlmi Faaliyeti 29
  Hayatındaki Bir Geçiş Noktası 29
  İlim Tahsili İçin Yaptığı Yolculuklar 30
  Bilinen Hocaları 30
  Öğrencileri 32
  Eserleri 33
  Basılı Eserlerinden En Önemli Olanları 34
  Çeşitli İlmi Uğraşıları 35
  Allah'ın İsim ve Sıfatları Hususundaki Mezhebi 37
  Fıkhî Mezhebi 38
  Vefatı 38

Hızır Hakkındaki Tartışmaların Özeti 41

  Adı ve Nesebi 41
  Ona Hızır Adının Veriliş Sebebi 41
  Bilinen Hızır, 'İmrân Oğlu Mûsâ *-aleyhima's-selâm-* İle Arkadaşlık Yapmış Olandır 42
  Hızır Bir Melek mi? Yahut Bir Velî mi? Yoksa Bir Nebî midir? 43
  Velîliğin Nübüvvet ve Risâletten Faziletli (Üstün) Olduğu Kanaatinin Reddi 44
  Tahâviyye Akîdesi Şârihinin Değerli Sözleri 47
  Hızır *aleyhi's-selâm*'ın Nübüvvetine Dair Deliller 48
  Kitaptan Delil 48

Sünnetten Deliller 51
Hayatta Olduğunu Kabul Edenlere Göre Bunun Sebebi 52
Hayatta Olduğunu Kabul Edenlerin Görüşleri 53
Hızır'ın Hayatta Olduğu Kanaatinin Tartışılması 55
Hızır'ın Hayatta Olduğuna ve Onunla Karşılaşıldığına Dair Anlatımların Hikâye Ediliş Tarzları 57
Hızır'ın Hayatta Olduğuna Dair Mutasavvıfların İddiaları 59
Hızır'ın Hayatının Devam Ettiği İddiasını Kabul Etmeyenlerin Görüşleri 61
Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Hızır'ın Hayatta Oluşu İle İlgili Bir Fetvası Hakkında 62
Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Fetvalarından Birisinin Tahkiki 64
Bu Fetvanın Son Bölümünün Eleştirisi 68
İbnu'l-Cevzî'nin Hızır'ın Hayatta Olduğunu Kabul Etmeyişi 72

Rivâyet İlimleri Açısından Hızır'ın Nübüvvet ve Hayat Meselesi 81

Nesebi 85
Hızır'ın Nebî Olduğuna Dair Vârid Olmuş Buyruklar ve Rivâyetler 92
Hızır'a Uzun Bir Ömür Yaşatıldığına Ve Buna Sebep Olduğu Anlatılan Hususlara Dair Vârid Olmuş Haberler 97
Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in Peygamberliğinden Öncesi İle İlgili Hızır'a Dair Nakledilen Haberlerde Yer Alan Bir Hususun Zikri 108
Hızır'ın Mûsâ *aleyhi's-selâm* Dışındakilerle Birlikte Olduğuna Ve Yaşadığı Anlatılan Olaylara Dair Birtakım Haberler 109
Hızır'ın Gerçekte Ölmüş Olduğunu Kabul Edenler 112
Hızır'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* Döneminde Bulunduğu, Ondan Sonra Da Şu Ana Kadar Hayatta Kaldığı Konusundaki Haberler 121
Hızır'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den Sonra Hayatta Kaldığı Konusundaki Haberler ve Kendisinden Onu Görüp, Onunla Konuştuğu Konusunda Nakilde Bulunulan Kimseler 140
Tahkik Sırasında Yararlanılan Kaynaklar 187

Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerde
Hızır *aleyhi's-selâm* Kıssası

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَىٰهُ لَآ أَبْرَحُ حَتَّىٰٓ
أَبْلُغَ مَجْمَعَ ٱلْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِىَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا
مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾
فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَىٰهُ ءَاتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِن سَفَرِنَا
هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ
ٱلْحُوتَ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ
فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا
قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ ءَاتَيْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنْ
عِندِنَا وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ
عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ
مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ
سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِى لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ
فَإِنِ ٱتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَن شَىْءٍ حَتَّىٰٓ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا

﴿٧٠﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَاۖ قَالَ أَخَرَقۡتَهَا
لِتُغۡرِقَ أَهۡلَهَا لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا إِمۡرٗا ﴿٧١﴾ قَالَ أَلَمۡ أَقُلۡ إِنَّكَ
لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا
تُرۡهِقۡنِي مِنۡ أَمۡرِي عُسۡرٗا ﴿٧٣﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا لَقِيَا غُلَٰمٗا فَقَتَلَهُۥ
قَالَ أَقَتَلۡتَ نَفۡسٗا زَكِيَّةَۢ بِغَيۡرِ نَفۡسٖ لَّقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـٔٗا نُّكۡرٗا ﴿٧٤﴾
۞ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكَ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِن
سَأَلۡتُكَ عَن شَيۡءِۭ بَعۡدَهَا فَلَا تُصَٰحِبۡنِيۖ قَدۡ بَلَغۡتَ مِن لَّدُنِّي عُذۡرٗا
﴿٧٦﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَيَآ أَهۡلَ قَرۡيَةٍ ٱسۡتَطۡعَمَآ أَهۡلَهَا فَأَبَوۡاْ
أَن يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارٗا يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ فَأَقَامَهُۥۖ
قَالَ لَوۡ شِئۡتَ لَتَّخَذۡتَ عَلَيۡهِ أَجۡرٗا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيۡنِي
وَبَيۡنِكَۚ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأۡوِيلِ مَا لَمۡ تَسۡتَطِع عَّلَيۡهِ صَبۡرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا
ٱلسَّفِينَةُ فَكَانَتۡ لِمَسَٰكِينَ يَعۡمَلُونَ فِي ٱلۡبَحۡرِ فَأَرَدتُّ أَنۡ أَعِيبَهَا
وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٞ يَأۡخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصۡبٗا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا ٱلۡغُلَٰمُ
فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤۡمِنَيۡنِ فَخَشِينَآ أَن يُرۡهِقَهُمَا طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗا

﴿٨٠﴾ فَأَرَدْنَآ أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَوٰةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا
﴿٨١﴾ وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ
تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَآ
أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُۥ
عَنْ أَمْرِى ۚ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

سورة الكهف: ٦٠–٨٢

Kur'ân'da Hızır Kıssası

Kehf Sûresi...

60- *"Hani Mûsâ genç delikanlısına şöyle demişti: 'Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmadan gideceğim yahut çok yıllar geçireceğim.'*

61- *Nihayet onlar bu iki deniz arasının birleştiği yere ulaşınca balıklarını unuttular. Balık denizde bir deliğe doğru yolunu tutmuştu.*

62- *Uzaklaşıp, geçtikleri vakit (Mûsâ) genç adamına: 'Kuşluk yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuzdan gerçekten yorgun düştük' dedi.*

63- *Dedi ki: 'Gördün mü, o kayaya sığındığımız zaman? Doğrusu ben balığı unutmuşum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitti.'*

64- *Mûsâ: 'İşte dedi aradığımız o ya.' Hemen izlerini takip ederek gerisin geriye döndüler.*

65- Orada kendisine tarafımızdan bir rahmet vermiş ve nezdimizden bir ilim öğretmiş olduğumuz kullarımızdan bir kul buldular.

66- Mûsâ ona: 'Sana öğretilen doğru ilimden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?' dedi.

67- O dedi ki: 'Doğrusu sen benimle beraber olmaya asla sabredemezsin.'

68- 'Sen bilginle kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredeceksin?'

69- O da: 'İnşâallah sen beni sabredici bulacaksın. Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim' dedi.

70- 'Bana uyarsan sana o hususta açıklama yapıncaya kadar bana hiçbir şey sorma' dedi.

71- Bunun üzerine ikisi yola koyuldular. Nihayet bir gemiye bindiklerinde o bu gemiyi deliverdi. 'İçindekileri suda boğmak için mi onu deldin? Andolsun ki sen (görülmedik) büyük bir iş yaptın' dedi.

72- O: 'Ben sana, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin demedim mi?' dedi.

73- (Mûsâ): 'Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma. Bu işimde de bana güçlük çıkarma' dedi.

74- Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rastgeldiler. O hemen çocuğu öldürdü. (Mûsâ) dedi ki: 'Tertemiz bir cana başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi? Gerçekten sen çok kötü bir şey yaptın.'

75- Dedi ki: 'Ben sana benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?'

76- 'Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam artık benimle arkadaşlık etme. O takdirde tarafımdan mazur sayılırsın' dedi.

77- Yine gittiler. Nihayet bir kasaba ahalisinin yanına var-

dılar. Ora halkından yiyecek istediler. Fakat kendilerini misafir etmeyi kabul etmediler. Orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular da o (Hızır) bu duvarı doğrultuverdi. (Mûsâ) Dedi ki: 'Dileseydin elbet buna karşılık bir ücret alırdın.'

78- *O da dedi ki: 'İşte bu benimle senin ayrılışımızdır. Dayanamadığın şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim:*

79- *'O gemi denizde çalışan yoksullarındı. Ben onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü arkalarında her (sağlam) gemiyi zorla gasbeden bir hükümdar vardı.*

80- *Erkek çocuğa gelince, annesi de, babası da mümin kimselerdi. Bunun anne-babasına azgınlık ve nankörlük ederek onları sıkıntıya sokmasından endişe ettik.*

81- *Bu bakımdan onların Rabbinin, kendilerine bunun yerine daha temiz ve hayırlısını ve daha merhametlisini vermesini diledik.*

82- *O duvara gelince, şehirdeki iki yetim erkek çocuğundu. Altında da onlara ait bir define vardı. Babaları sâlih bir kimse idi. Bu sebeple Rabbi ikisinin de rüşdlerine ermelerini ve -Rabbinden bir rahmet olmak üzere- definelerini çıkarmalarını diledi. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte senin tahammül gösteremediğin şeylerin iç yüzü budur.'"*

(Kehf, 18/60-82)

Sahîh-i Buhârî'de Hızır Kıssası:

Kitâbu'l-Enbiyâ/Hızır aleyhi's-selâm İle Mûsâ aleyhi's-selâm'ın Başından Geçen Olaylara Dair Bâb

3400: Bize 'Amr b. Muhammed anlattı: Bize Ya'kûb b. İbrâhim anlattı dedi ki: Bana babam Sâlih'ten, o Ebu Şihâb'dan naklettiğine göre 'Ubeydullah b. Abdullah'ın, kendisine İbn Abbâs'tan haber verdiğine göre İbn Abbâs ile Fezâreli el-Hurr b. Kays, Mûsâ'nın sahibi(arkadaşı)'nin kim olduğu hususunda tartışmıştı. İbn Abbâs, O Hızır'dır demişti. Yanlarından 'Ubeyy b. Ka'b geçince, İbn Abbâs onu çağırarak dedi ki: Ben bu arkadaşımla Mûsâ'nın kendisi ile nasıl buluşacağına dair soru sorduğu adam hakkında tartıştım. Sen Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den durumu hakkında bir şeyler söylediğini duydun mu? 'Ubeyy: Evet dedi. Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: Mûsâ, İsrâiloğullarından ileri gelen bir topluluk arasında bulunuyorken yanına bir adam gelerek: Senden daha bilgili bir kimse olduğunu biliyor musun, diye sordu. Mûsâ, hayır dedi. Yüce Allah, Mûsâ'ya: Evet, kulumuz Hızır (senden daha bilgilidir) diye vahyetti. Mûsâ onunla görüşebilmenin yolunu sordu. Buna alâmet olarak balık verildi ve ona: Sen balığı kaybedecek olursan geri dön, onunla karşılaşacaksın denildi.

O da denizde balığı takip ediyordu. Mûsâ'nın yanındaki genç delikanlı ona dedi ki: Bizim o kayaya çekildiğimizi hatırlıyor musun? İşte ben (orada) balığı unuttum. Onu (sana) hatırlatmamı bana şeytandan başkası unutturmadı. Bunun üzerine Mûsâ: İşte bizim aradığımız da buydu, dedi ve gerisin geri izlerini takip edip döndüler. Hızır'ı buldular. Böylelikle yüce Allah'ın kitabında anlattıkları olaylar başlarından geçti.

3401: Bize Alî b. Abdullah anlattı, bize Süfyân anlattı, bize 'Amr b. Dînâr anlattı dedi ki: Bana Sa'îd b. Cübeyr haber verdi dedi ki: İbn Abbâs'a: Nevf el-Bikâlî, Hızır ile, başından anlatılan olayın geçtiği Mûsâ'nın İsrailoğularının Mûsâ'sı olmadığını iddia ediyor. O Mûsâ'nın bir başka Mûsâ olduğunu söylüyor dedim. İbn Abbâs dedi ki: Allah'ın düşmanı yalan söylüyor. Bize 'Ubeyy b. Ka'b'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den anlattığına göre Mûsâ İsrailoğulları arasında kalkıp bir hutbe verdi. Ona: İnsanların en bilgilisi kimdir diye soruldu. O da: Benim, dedi. Yüce Allah ilmi kendisine havale etmediği için ona sitem ederek dedi ki: Hayır, benim iki denizin birleştiği yerde senden daha bilgili bir kulum var diye buyurdu. Mûsâ: Rabbim beni onunla kim görüştürebilir diye sordu. -Süfyân bazı zamanlar rivayetinde: Rabbim onu nasıl bulabilirim demiştir.- (Allah) buyurdu ki: Bir balık al, onu bir zembile koy. Balığı yitirdiğin yerde bu kulu orada bulacaksın. O da bir balık alıp, bir zembile koydu, sonra kendisi ve yanındaki genç delikanlı Yûşâ b. Nûn ile birlikte yola koyuldu. Nihayet kayalığa vardılar. Başlarını koydular; Mûsâ uyudu. Balık çırpınıp, zembilden dışarı çıktı, denize düştü. Denizde serap (dehliz) şeklinde kendisine bir yol tutturup gitti. Allah da balığa karşı suyun akıntısını tuttu. Bu şekilde su onun üzerinde bir tâk şeklini andırıyordu. -İşte bu şekilde tâk gibi dedi.- İkisi de yola koyularak gece ve gündüzlerinin geri kalan bölümünü yürüyerek geçirdiler.

Ertesi günü (Mûsâ) yanındaki genç delikanlıya: Bize kuşluk vakti yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuzdan gerçekten yorgun argın düştük dedi. Fakat Mûsâ yüce Allah'ın kendisine emrettiği yeri geçinceye kadar yorgunluk nedir hissetmemişti. Yanındaki genç delikanlı ona: O kayaya (dinlenmek için) çekildiğimizi hatırlıyor musun? İşte ben balığı (orada) unuttum. Onu (sana) hatırlatmamı da şeytandan başkası unutturmadı. Balık hayret edilecek bir şekilde denizde kendisine bir yol tutturup gitti. Böylelikle balık için yol serap (tünel, dehliz) şeklinde olmuştu, onlar için de bu hayreti gerektiren bir iş olmuştu.

Mûsâ ona: İşte bizim de istediğimiz buydu deyip, gerisin geri izlerini takip ederek geri döndüler. Nihayet o kayalığa vardılar.

Üzerini bir elbise ile örtmüş bir adamla karşılaştılar. Mûsâ selam verdi, onun selamını alıp: Senin geldiğin yerde selam var mı ki, diye sordu. O: Ben Mûsâ'yım dedi. İsrâiloğullarının Mûsâ'sı mı? diye sordu. Evet, dedi. Yanına sana öğretilmiş bulunan doğru bilgiden bana da öğretmen için geldim.

Hızır: Ey Mûsâ dedi. Ben Allah'ın bana öğrettiği, senin bilmediğin bir bilgiye sahibim. Sen de Allah'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir bilgiye sahipsin. Mûsâ: Seninle beraber geleyim mi? diye sordu. Benimle sabredemezsin, buna gücün yetmez. Hem hakkında etraflı bir bilgi sahibi olmadığın şeylere karşı nasıl sabredebilirsin? -*"Andolsun ki sen büyük bir iş yaptın"* buyruğuna kadar (okudu)- Yola koyulup deniz kıyısında yürüdüler. Yanlarından bir gemi geçti, gemi sahipleriyle kendilerini de gemiye alıp taşımaları hususunda konuştular. Gemidekiler Hızır'ı tanıdılar. Ücret almadan onu taşıdılar. Her ikisi gemiye binince bir kuş gelip, geminin bir kenarına kondu. Denize bir ya da iki defa gagasını batırıp çıkardı. Hızır ona: Ey Mûsâ dedi. Benim ilmim ile senin ilminin Allah'ın ilminden eksilttiği (onun ilmine oranı) ancak bu kuşun gagası ile denizden eksilttiğine benzer.

Derken Hızır baltayı alıp, geminin bir tahtasını kesti. Mûsâ ansızın onun balta ile bir tahtayı sökmüş olduğunu görüverdi. Ona: Ne yaptın? diye sordu. Bunlar ücret almaksızın bizi gemilerinde taşıdılar, sen kalkıp gemidekileri batırmak sonucunu verecek şekilde gemide bir delik açtın. Sen oldukça büyük bir iş yaptın.

Hızır: Ben sana benimle beraber olmaya asla dayanamazsın dememiş miydim? dedi. Mûsâ unuttuğum için bana çıkışma. Şu işimde de bana zorluk çıkarma dedi. Bu birincisi Mûsâ'nın unutkanlığından dolayı idi. Denizden (karaya) çıkınca başka çocuklarla birlikte oynayan bir çocuğun yanından geçtiler. Hızır onun kafasını tutup eliyle bu şekilde kopardı. -Süfyân bunu söylerken bir meyve koparıyorcasına parmak uçlarıyla işaret etti.-

Mûsâ ona: Sen bir başka cana karşılık olmaksızın tertemiz bir canı mı öldürdün? Gerçekten sen çok kötü bir şey yaptın, dedi.

Hızır: Sen benimle beraber olmaya asla dayanamazsın demedim mi? dedi. Mûsâ dedi ki: Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam artık benimle arkadaşlık etme. O takdirde tarafımdan mazur sayılırsın dedi.

Yine yola koyuldular. Nihayet bir kasaba ahalisinin yanına vardılar. Ora halkından yiyecek istediler, fakat kendilerini misafir etmeyi kabul etmediler. Orada yıkılmaya yüz tutmuş, eğilmiş bir duvar buldular. –Eliyle şöyle işaret etti, Süfyân da sanki bir şeyi eliyle yukarı doğru sıvazlıyormuş gibi işaret etti. Ben Süfyân'ın "eğilmiş" ifadesini ancak bir defa zikrettiğini duydum.– (Mûsâ) dedi ki: Biz bunların yanına geldik. Onlar bize yemek de vermediler, bizi misafir de etmediler. Sen kalkmış onların duvarlarını düzeltiyorsun. İsteseydin buna karşılık onlardan bir ücret alabilirdin. (Hızır) dedi ki: İşte bu benimle senin ayrılışımızdır. Şimdi dayanamadığın şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim. Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Arzu ederdik ki Mûsâ sabretsin, Yüce Allah da onların başından geçen başka olayları da anlatsın.

Süfyân dedi ki: Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Allah Mûsâ'ya rahmetini ihsân etsin. Sabretmiş olsaydı onların başlarından geçen durumlar bize de anlatılırdı.

İbn Abbâs (*"çünkü arkalarında her gemiyi zorla gasbeden bir hükümdar vardı"* anlamındaki buyruğu): Önlerinde her sağlam gemiyi gasbeden bir hükümdar vardı (anlamında) diye okumuştur. Erkek çocuğa gelince, o bir kâfirdi. Anne babası da mümin idiler. Sonra Süfyân bana dedi ki: Ben bunu ondan iki defa işittim ve bunu ondan (böylece) belledim. Süfyân'a: Peki, bunu 'Amr'dan duymadan önce mi bellemiştin yoksa bir kimseden mi öğrenip bellemiştin diye soruldu. O şu cevabı verdi: Kimden öğrenip, belleyecektim ki? Bunu 'Amr'dan, benden başkaları da mı rivâyet etti? Ben bunu ondan iki yahut üç defa dinledim ve ondan belledim.

3402: Bize Muhammed b. Sa'îd el-Asbahânî anlattı: Bize İbnu'l-Mubârek, Ma'mer'den diye haber verdi. O Hemmâm b. Münebbih'den, o Ebû Hureyre *radiyallâhu anh*'den, o da Nebî *sallallâhu* *aleyhi ve sellem*'den naklen dedi ki: "Hızır'a bu ismin veriliş sebebi onun kupkuru bir yere oturmuşken o yerin, arkasından sarsılarak yeşermiş olmasıdır. (Hıdır ile yeşil anlamındaki ahdar ve hadrâ aynı kökten gelmektedir. -Çeviren-)

el-Hamevî dedi ki: Muhammed b. Yusûf b. Matar el-Firabrî dedi ki: Bize Alî b. Haşrem, Süfyân'dan (bu hadisi) uzun uzadıya tahdis etmiştir. [1]

* * *

---

[1] *Buhârî, Kitâbu Ehâdîsi'l-Enbiyâ, 27. Bâb, 3400-3402* nolu hadisler. Ayrıca bk. *Buhârî, Kitâbu't-Tefsîr, 18. Sûre, 3-4. Bâblar; Müslim, Kitâbu'l-Fadâil, 46. Bâb, 2380/170-174* nolu hadisler (Çeviren).

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Kitabı Sunarken

Şüphesiz hamd Allah'a mahsustur. Ona hamd eder, O'ndan yardım ve mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet verdiğini kimse saptıramaz. Allah'ın saptırdığına da kimse hidâyet veremez. Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O bir ve tektir, ortağı da yoktur. Yine şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Rasûlüdür.

"Ey iman edenler! Allah'a karşı olması gerektiği gibi hakkıyla takvâlı olun ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün." (Âl-i İmrân, 3/102);

"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan ve ondan da zevcesini var eden, her ikisinden birçok erkek ve kadın türeten Rabbinize karşı takvalı olun. Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir Rakîb (gözetleyici)dir." (Nisâ, 4/1)

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin. O da amellerinizi lehinize olmak üzere düzeltsin, günahlarınızı da mağfiret etsin. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşla kurtulmuş olur." (Ahzâb, 33/70-71)

İmdi, şüphesiz en doğru söz Allah'ın kitâbı, en güzel hidâyet önderliği Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in gösterdiği hidâyet yoludur. İşlerin en kötüsü ise sonradan uydurulanlarıdır. Sonradan uydurulan her bir iş bir bid'attir; her bir bid'at bir sapıklıktır; her bir sapıklık ta cehennemdedir.

Söylemek istediğimize gelince,

Şüphesiz İslâm apaçık ilâhi bir risâlet, şirkin, inkârın, gelenek ve göreneklerin, hurafe ve vehimlerin pisliklerinden uzak, arı, duru, rabbânî bir akîdedir.

Fakat esefle belirtelim ki Müslümanlar Kitab ve sahih sünnetin şeffaf ve arı, duru kaynağından yararlanmak imkânından uzak düştükçe akidelerinde zaaf ve güçsüzlük noktaları ortaya çıktı. Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği, akîde ve din namına hiçbir iz taşımayan pek çok hurafe ve vehim bu akîdeye sızabildi. Ayrıca buna, bu halin Müslüman ümmetin söz birliğini dağıtma sonucunu verdiğini, her çağda ve her dönemde İslâm ümmetinin birliğini darmadağın ettiğini de eklememiz gerekir.

"Boş zühd ve içi boşaltılmış vera' heveskârlarının"[2] bazılarının vasıtasıyla İslâmî ortamlara yol bulmuş, İslâm tarihi boyunca revaç bulmuş, akide ve din zaafına müptela birtakım kimselerin inanmış olduğu hurafelerden birisi de; Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatının sürekli olduğu hurafesidir.

Şüphesiz eskiden beri ilim adamları bu hususta ihtilâf etmişlerdir. Fakat bize göre hakkında ihtilâf edilmiş bu gibi çeşitli meselelerin tenkidi için elimizde çok hassas bir terazi bulunmaktadır. Azîz ve Celîl olan Allah'ın Kitâbı ile Onun Rasûlünün sünneti: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat ediniz, Rasûle de itaat ediniz ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûlüne havale ediniz. Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız, bu hem daha hayırlı, hem de sonuç itibariyle daha güzeldir." (Nisâ, 4/59)*

O hâlde bu meseleyi biz de Allah'ın Kitâbına ve Rasûlünün sünnetine havale edelim. Eğer her ikisi buna muvâfakat gösterirlerse biz de onun doğduğu günden itibaren bu güne kadar Allah tarafından rızıklandırıldığını, Allah'ın dileyeceği bir süreye kadar da bu halinin devam edeceğini kabul eder buna inanırız. Şüphesiz bu da Yüce Allah'ın rububiyetinin en büyük delillerinden birisi olur.

---

[2] İbnu'l-Cevzî *rahmetullâhi aleyh*'nin ifade ettiği gibi

"Erkek ve kadın herhangi bir müminin Allah ve Rasûlü eğer bir işe hüküm vermişse, o işlerinde istediklerini tercih etmek hakları yoktur." (Ahzâb, 33/36)

Şayet Kitab ve sahih sünnette hayatının devam ettiğine dair bir delil bulamayacak olursak hiç duraksamadan bunu reddederiz. "Sufilerle, sâlih kimseler" kırlarda, boş yerlerde, hayır işlenen sahalarda ve oldukça değerli konumlarda onunla karşılaştıklarını istedikleri kadar iddia etsinler.

Çünkü Kitab ve sahih sünnet bu gibi gaybî hususlara muttalî olmanın biricik yoludur. İnsanlardan herhangi bir kimsenin hayatının gökler ve yer devam ettiği sürece devam ettiğine inanmak, açık bir naklî delili gerektirir. Çünkü bu, ancak bu yolla tesbit edilebilen akîde ile bir taraftan ilgili bulunmaktadır. Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatta olduğunu, kıyâmetin kopacağı ana kadar da böyle devam edeceğine dair, zan ve tahminlere dayanan bir iddianın ise herhangi bir delil ve belge olacak bir tarafı yoktur. Aksine bu köklü bir bilgi olmaktan, tahkikten uzak ve bunlarla ilgisi bulunmayan temelsiz bir iddia, dinle hiçbir ilgisi olmayan bir hurâfeden ibaret olur.

"Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği bir takım isimlerden ibarettir. Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyarlar. Hâlbuki andolsun ki Rablerinden kendilerine hidâyet gelmiştir." (Necm, 53/23)

İşte bu kitap olumlu ve olumsuz kanaat ihtiva eden metinleri, konu ile ilgili güçlü ve açık delilleri kapsamaktadır. Çünkü bu kitabın müellifinin ansiklopedik bir kişiliği, geniş bir ilmi, eski ve yeni ilim adamlarının kitaplarına dair geniş bir bilgisi vardır. Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatının devam ettiğine dair kabul karşısında hakikat açıklık kazanacak; Yüce Allah'ın izniyle bu tür iddia sahiplerinin iddialarının bu kitabın incelenmesi neticesinde buharlaşmış olduğu görülecektir.

Hızır *aleyhi's-selâm*'ın Haberlerine Dair Bağımsız Eserler

Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatta oluşu ve olmayışı konusu, ilim adamları nezdinde ihtilâflı olduğundan bu husustaki örtünün açılması onların dikkatlerini çekmiştir. Onlar da bu hususta bağımsız pek çok eser telif etmişlerdir. Konu ile ilgili kaynaklara ve başvuru eserlerine müracaat ettiğimiz esnada bunların bir kısmının isimlerini tespit edebildik. Bunlardan bazıları:

1- Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ca'fer b. el-Münâdâ el-Bağdâdî *(336 h.)*'ye ait Hızır *aleyhi's-selâm*'ın haberlerine dair bir cüz[3]

2- Abdülmuğîs b. Züheyr el-Harbî el-Hanbelî el-Bağdâdî *(583 h.)*'ye ait Hızır *aleyhi's-selâm*'ın haberlerine dair bir cüz[4]

3- Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî *(-597 h.)*'ye ait *Ucâletu'l-Muntazir fî Şerhi Hâli'l-Hadır*[5] (Bu eser Abdülmuğîs el-Harbî'nin yazdıklarını nakzetmek hakkındadır.)

4- Yine aynı müellife ait Hızır'ın ölümü hakkında bir cilt[6]

5- Yine ona ait bu eserin bir muhtasarı[7]

6- Muhammed b. Ebî'l-Hayr Ahmed el-Kazvînî *(620 h.)*'ye ait *İrşâdu Ehli'l-İhlâs li Hayâti'l-Hadırı ve İlyâs*[8]

7- Abdülhalîm Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî *(728 h.)*'ye ait *Risâletun fî'l-Hadırı hel Mâte em Huve Hayy*[9]

8- İbnu'l-Nakkâş diye bilinen Muhammed b. Alî b. Abdulvâhid ed-Dekkâlî *(763 h.)*'ye ait Hızır'ın vefatı hakkında bir cüz[10]

9- Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'î *(768 h.)*'ye ait Hızır'ın hayatı hakkında bir cüz[11]

---

[3] Bk. Müellifin mukaddimesi ile 53 ve 131. fıkralar

[4] Bk. *el-İsâbe, II, 1334 ile 152. fıkra*

[5] Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 331, 334.* Bu kitabın müellifinin mukaddimesi ile 55. fıkra; *el-Cevâhiru ve'd-Durer, vr. 293 a*

[6] Bk. *el-Cevâhir, vr. 293 a; İbn Hacer el-Askalânî ve Dirâsetu Musannefâtihi, I, 566*

[7] Bk. bundan önceki iki kaynak

[8] *Târîhu Erbil, I, 173*, biyografi no: 80

[9] *Esmâu Muellefâti İbn Teymiye, 22 (no: 52)*, Tahkîk: Salâhuddîn el-Müneccid

[10] Sehâvî, *el-Cevâhir, vr. 293a; İbn Hacer el-Askalânî, I, 566*

10- Ebû'l-Fadl el-'Irâkî *(806 h.) er-Ravdu'n-Nadır fî Enbâi'l-Hadır*[12]

11- Kadı 'Alîmuddin el-Bisâtî *(842 h.)* Hızır hakkında bir cüz[13]

12- Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî *(852 h.)*, *ez-Zehru'n-Nadır fî Hâli'l-Hadır*[14]

13- el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-Ehdel *(855 h.)*'e ait, *el-Kavlu'l-Muntasır 'ale'l-Makâlâti'l-Fâriğati bi Da'vâ Hayati'l-Hadır*[15]

14- Celâluddîn es-Suyûtî *(911 h.)*'ye ait *Risâletun fî'l-Hadır*[16]

15- Molla Alî el-Kârî el-Herevî *(1014 h.) Keşfu'l-Hıdr an Emri'l-Hadır*[17]

16- el-Guneymî diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. Alî *(1034 h.)*'ye ait *el-Kavlu'l-Makbûl fî'l-Hadır hel Nebiyyun em Melekun em Rasûl*[18]

17- Nûh b. Mustafa el-Hanefî *(1070 h.)*'ye ait *el-Kavlu'd-Dâllu 'alâ Hayâti'l-Hadır ve Vucûdi'l-Abdâl*[19]

Ayrıca İbn Teymiyye'nin *Fetâvâ*'sının çeşitli yerlerinde yazdıkları ile İbnu'l-Kayyim'in *el-Menâru'l-Münîf*'de, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de, İbn Hacer'in *el-İsâbe*'de yazdıkları da, aynı zamanda (bu hususta) bağımsız risâleler olarak değerlendirilebilir.

---

[11] *el-Cevâhir*, 293a; *İbn Hacer, I, 566*

[12] *Târîhu Erbil, II, 293'teki* not

[13] Bk. *ed-Dav'u'l-Lâmi, VII, 5-6* ve bu eser 159. fıkra

[14] Şu anda size sunmakta olduğumuz kitap olup *er-Risâletu'l-Munîriyye (II, 195-234)*'de *ez-Zehru'n-Nadır fî Nebei'l-Hadır* adı ile kayıtlı bulunmaktadır. Sehâvî de bunu *el-Cevâhir (293a)* de yukarıda kaydedilen isim ile zikretmiş bulunmaktadır. Bk. *İbn Hacer el-Askalânî, I, 565*

[15] *el-Cevâhir, 293a, İbn Hacer el-Askalânî, I, 566*

[16] *Tehzîbu İbn Asâkir, V, 260*

[17] Bu kitap matbudur.

[18] *Târîhu Erbil, II, 294*

[19] *Târîhu Erbil, II, 294*

Bu Eser

Hâfız (İbn Hacer) *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* adlı eserinde Hızır *aleyhi's-selâm*'a dair geniş bir terceme (biyografi) yazmıştır. Buna sebep ise onun, sahâbî olduğu söylenen herkesi kitabına söz konusu edeceğine dair bir şart koşmuş olmasıdır. Velev ki onun ashâb-ı kirâm arasında sayıldığına dair sabit bir haber varid olmamış olsun.[20] Sonra birtakım eksiltme ve ilavelerle bunu bağımsız bir kitap halinde ele almıştır. Bu kitapta müellif *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* Hızır'ın ölümü ve Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in dönemine kadar hayatta kaldığı meselesini, bu hususa dair vârid olmuş rivayetleri inceleyerek güzel bir şekilde münakaşa ederek ele almış, görülmemiş bir kapsayıcılık ve kalpleri rahatlatacak şekilde etraflı bir okumayla ortaya koymuş, sâlih kimselere mensup pek çok kimsenin onun diri olduğunu gördüklerine dair haberlerini sözkonusu etmiştir. Sonunda şunları söylediğini görüyoruz: "Güçlü delillerden hareketle benim kabul edebileceğim görüş ise, avamın Hızır'ın hayatının devam ettiği şeklindeki inancının aksidir.[21]

Kitabın Adı

Hâfız *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bu esere yazdığı mukaddimesinde kitabın adını belirtmemekte ve şu sözleriyle yetinmektedir:

"Şimdi de bu hususta soru soran herkesin, benim okuduğum ve işittiğim her bir şeye vakıf olması amacıyla bunu ayrı bir kitap halinde ortaya koydum ve onu birtakım bablara ayırdım..."[22]

Bu eseri büyük ilim adamı Dımeşkli Muhammed Munîr *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* *Mecmûatu'r-Resâili'l-Munîriyye* arasında *"ez-Zehru'n-Nadır fî Nebei'l-Hadır"* adı altında tab etmiştir.[23]

---

[20] Bk. Müellifin mukaddimesi ile *el-İsâbe -el-İstî'âb ile birlikte-, I, 4-5*

[21] Bk. 160. fıkra

[22] Bk. Müellifin mukaddimesi

[23] Bk. *er-Resâilu'l-Munîriyye*, II, 195-234 (39 sahife)

Müellifin öğrencisi Sehâvî, Hızır'a dair haberler hakkındaki telifleri sözkonusu ederken şunları söylemektedir: "Bu hususta yazılmış en güzel eser tercemesini (biyografisini) kaydettiğimiz zatın (yani İbn Hacer'in) söyledikleridir. O bu eseri *el-İsâbe* adlı eserinden ayrı bir eser gibi ortaya koymuş ve ona *ez-Zehru'n-Nadır fî Hâli'l-Hadır* adını vermiştir."[24]

Ben de Sehâvî'nin zikrettiği bu ismi eserin adı olarak tespit ettim. Buna sebep de eserin müellifi olan hocasının kişiliği ile güçlü bir ilmi bağının olması ve vefatından sonra onun bıraktığı mirasın dağınık parçalarının bir araya getirilmesindeki büyük rolüdür. Ayrıca onunla çok yakın ilişkileri olmuş ve başkasının bu hususta kendisiyle ortak olmadığı pek çok şeyi ondan öğrenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu Kitapla Serüvenim

el-Medînetu't-Tayyibe'deki İslâm Üniversitesinin Toplumsal Kontrol ve İrşad Dairesi Kültürel Çalışmalar Kısmı 1398-1399 yılı için genel bir yaz müsabakası düzenledi. Sözü geçen bu kısım böyle bir müsabaka yapacağını ilan etti. -ki biz o sırada Hadis-i Şerif ve İslâmî İncelemeler Fakültesi ikinci sınıftan, üçüncü sınıfa geçiş imtihanları döneminde idik.- Bu yarışma için teklif edilen pek çok konu arasında Hızır ve hayatı hakkında varid olmuş hadislerin derlenip, incelenmesi ve tahriç edilmesi konusu da vardı.

Bu konuyu beğenmiş ve Allah'ın lütuf ve ihsanı ile benim için mümkün olan hadisleri, haberleri ve hikâyeleri yaklaşık doksan sahife kadar ayrı bir araştırma konusu olarak derlemiş, bunu sözü geçen kısma takdim etmiştim. Bu çalışma birincilik kazanmıştı. Çalışmam değerli hocamız Hadis Fakültesi Tahriç ve Senetleri İnceleme dersi Profesörü Dr. Sa'dî Sâlih el-Hâşimî el-'Irâkî'nin tashihi ve kontrolü altında yapılmıştı. Hamd Allah'a mahsustur.

---

[24] Bk. *el-Cevâhiru ve'd-Durar fî Tercümeti Şeyhu'l-İslâm İbn Hacer, vr. 293; İbn Hacer el-Askalânî, I, 568*

Bu araştırmayı hazırlarken en çok bu kitaba dayanmıştım. O zamandan bu yana bu kitabı tahkik etmeyi çokça temenni ettimse de bu çalışmayı yapabilmem Yüce Allah'ın dilediği bir zamana kadar ertelendi. Bu eseri tahkik etme arzusu zaman zaman kalbimden geçiyordu. İşte şimdi ben Allah'ın lütuf ve tevfiki sayesinde bunu gerçekleştirmiş bulunuyorum.

Bu Kitabı Tahkik Ederken Yaptıklarım

1- Tahkike dair bir mukaddime

a) İbn Hacer'in biyografisi

b) Hızır hakkındaki tartışmaların özeti

2- Kur'anî âyetlerin sûrelerdeki yerlerini belirttim

3- Hadisleri, ashâb ve diğerlerinden gelen rivayetleri, haberleri ve hikâyeleri tahriç ettim ve bunların Hâfızın naklettiği kaynaklardaki yerini gösterdim. Elverir ki bu kaynaklar elimin altında olsun. Aksi takdirde ikinci derecede birtakım kaynaklardaki yerlerini gösterdim. Buna sebep ise elimdeki imkanların sınırlı oluşu ve kaynaklara muttali oluşumun azlığıdır.

4- Eserin asıl metnini karşılaştırdım ve bu metinlerdeki hataları tashih ettim. Eğer asıl metne bir şeyler eklemiş isem bunu genellikle köşeli parantez içerisinde gösterdim.

5- İstenen konuyu kolaylıkla bulabilmek için fıkralara rakam koydum.

Teşekkür

Azîz ve Celîl olan Allah'a bana ihsân ettiği vakit ve sağlık nimeti dolayısıyla şükrederim. Böylelikle bu mütevâzi çalışmayı tamamlama imkanını bulabildim. Aynı şekilde kitabı gözden geçiren ve mümkün olan en hızlı bir şekilde bunu yayınlamak için beni teşvik eden faziletli kardeşlerime de teşekkür ederim. *Merkezu't-Tev'iyeti'l-İslâmiyye* Genel Başkanı Yeni Delhi'de *Ma'hedu't-Ta'lî-*

mi'l-İslâmî Genel Sekreteri ve bu kitabı yayınlayan faziletli hocamız Şeyh Abdülhamîd Abdülcebbâr er-Rahmânî'ye teşekkürlerimi kaydetmeden geçemiyorum. Ayrıca o bu kitabın göz alıcı bir şekilde çıkması için de gereken çabaları göstermiştir. Bundan dolayı Yüce Allah, sâlih kullarına iyi amellerine karşılık verdiği mükâfatların en hayırlısıyla onu mükâfatlandırsın.

Azîz ve Celîl olan Allah'a, Kitâb'ına ve Rasûlünün sünnetine hizmet etmeye beni muvaffak kılmasını, hiçbir malın ve evladın fayda vermeyeceği günde bu amelimi yalnızca Onun için ihlâsla yapılmış bir amel kılmasını niyaz ederim. O bunu gerçekleştirecek olandır ve buna güç yetirendir. Esasen bütün iyilikler Onun nimeti sayesinde tamam olur.

Allah, Nebîmize, onun aile halkına ve bütün ashâbına salât eylesin.

* * *

İbn Hacer'in Biyografisi[25]

Nesebi

Şihâbuddîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Mahmûd b. Hacer el-Kinânî, el-Askalânî, eş-Şâfi'î. Doğumu, yetişmesi ve vefatı itibariyle Mısırlı ve Kahire'lidir.

---

[25] İbn Hacer'in hal tercemesi (biyografisi)nin yer aldığı kaynaklar:

a) Yalnızca onun biyografisini ele alan eserler:

Müellifin öğrencisi Sehâvî, *el-Cevâhiru ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, Dâru'l-Kütüb el-Mısriyye'de 4768 nolu el yazması

İbn Halil ed-Dımeşkî, *Cumânu'd-Dürer fî Tercümeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer* –Sehâvî'nin eserinin hulasasıdır.- Dâru'l-Kütüb el-Mısriyye'de 726 no'da bulunmaktadır.

Dr. Şâkir Mahmûd Abdülmun'im, *İbn Hacer el-Askalânî ve Dirâsetu Musannefâtihi ve menhecehu ve Mevârîdehu fî Kitâbihî el-İsâbe*, Dâru'l-Risâle li't-Tıbaa, Bağdâd

İbn Hacer el-Askalânî'nin biyografisini yazarken en çok bu esere dayandım. Bu oldukça geniş ve son derece dikkatli bir inceleme olup, Hâfız İbn Hacer hakkında yapılmış güzel bir çalışmadır. Allah müellifini hayırlı bir şekilde mükâfatlandırsın. Ayrıca İbn Hacer'in tercemesini kaydederken bu eserin de yardımını alarak yazma eserlere atıflarda bulundum.

b) Başkaları ile birlikte İbn Hacer'in de biyografisinin bulunduğu eserler:

1- Basılı eserler:

Sehâvî, ed-Dav'u'l-Lâmi', II, 36-40
Sehâvî, et-Tibru'l-Mesbûk, 230
Suyûtî, Nazmu'l-İkyân, 45-53
Suyûtî, Hüsnü'l-Muhâdara, I, 206-208
İbn Tûlûn, el-Kalâidu'l-Cevheriyye, 331-333
İbn Tûlûn, Zeylu Tabakâti'l-Huffâz, 380
İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zeheb, VII, 270-273
Taş Köprüzâde, Miftâhu's-Saâde, I, 257-258
İbn Fehd, Lahzu'l-Elhâz, 326
el-Kettânî, Fihrisu'l-Fehâris, I, 236-250
el-Miknâsî, Durretu'l-Hicâl, VI, 64-72
eş-Şevkânî, el-Bedru't-Tâli', I, 87-92
İbn Hacer, Ref'u'l-Isr -Mısır'da hakimlik yapmış diğerleri ile birlikte kendisinin de biyografisini vermektedir.- *I, 85-86*

2- El Yazma Eserler:

el-Bikâî, 'Unvânu'z-Zemân, I, vr. 35-69
Yûsuf b. Şâhîn, *Ravneku'l-Elfâz, vr. 36*, Mısır Ma'hedu'l-Mahtûtât, *276* ve daha başka basılı ve yazma pek çok eserler ile çeşitli makaleler ve kütüphane fihristleri.
Bk. *Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifîn, II, 20-22*; *İbn Hacer el-Askalânî ve Dirâsetu Musannefatihî, I, 17-59, 63-65*

Sehâvî der ki: En güvenilir kaynaklara göre nesebi bu şekildedir.[26]

Doğumu

İbn Hacer 773 yılı Şaban ayında eski Mısır'da Nil kıyısında dünyaya gelmiştir. Biyografisini yazanlar onun doğum tarihini Şaban ayında ve 12, 13 ile 22 gibi farklı tarihler vermektedirler.[27]

Yetişmesi

Bizzat kendisinin ifade ettiği üzere İbn Hacer yetim olarak yetişmiştir. Çünkü babası 777 yılı Receb ayında vefat etmiştir. Annesi de henüz kendisi küçük bir çocuk iken erken bir tarihte vefat etmiştir.

Vefat etmeden önce babası sevdiği iki kişiyi vasi tayin etmiş bulunmaktadır. Bunlardan birisinin adı Zekiyyuddîn Ebû Bekr b. Nûriddîn Alî el-Harrubî *(787h.)*'dir. İbn Hacer'i bakıp gözetmekte, öğrenimine gereken itinayı göstermekte hiçbir çabayı eksik bırakmamıştır. Mekke'de mücâvirlik yaptığı sıralarda onu da beraberinde götürürdü. Diğeri ise Şemsuddîn Muhammed b. el-Kattan el-Mısrî *(813 h.)*'dir. Hâfız birinci vasisi Zekiyyuddîn'in vefatından sonra bunun yanında yetişmiş fıkıh, arap dili ve hesap derslerinde hazır bulunmuştur.[28]

Beş yaşında iken küttaba girmiş, dokuz yaşında iken Kur'ân hâfızlığını tamamlamış, Mekke'de Mescid-i Haram'da insanlara 785 h. yılında teravih kıldırmıştır. O sırada vasisi ez-Zeki el-Harrubî ile birlikte Mekke-i Mükerreme'de bulunuyordu.

Bu sayede onun dehasının parıltılarını ve kahramanlığını tasavvur edebiliriz. Çünkü bu, bir imam olarak öne geçen bir çocuk olarak onun için bir övünç vesilesi olduğu kadar, aynı zamanda sebatla ve güzel bir surette îfa ederek geçtiği oldukça kritik ve son derece belirleyici bir hadisedir.

---

[26] *el-Cevâhir ve'd-Durer, vr. 13b; İbn Hacer el-Askalânî, I, 63*

[27] *Nazmu'l-İkyân, 45; Lahzu'l-Elhâz, 326; el-Kalâidu'l-Cevheriyye, II, 331; ed-Dav'u'l-Lâmi', II, 36, İbn Hacer el-Askalânî, I, 74*

[28] *Raf'u'l-Isr, I, 85; el-Mecmau'l-Müesses, vr. 415; İbn Hacer, I, 80*

Daha sonra Kudüs'te de imamlık yapmıştır.[29]

İlmi Faaliyeti

İlim elde etme tutkusunun bir neticesi olarak henüz onyedi yaşını tamamlamış olduğu 790 h. yılında bazen birtakım kitapları ücretle alıp, tetkik edecek noktaya kadar varmıştır. Bu yaşa gelinceye kadar Kur'ân'ı ezberlemiş, çeşitli ilimlere dair birtakım muhtasarları yazmış, birtakım hocalarından *Sahîh-i Buhârî*'yi dinlemiş idi. Aynı şekilde çağının ileri gelen ilim adamlarından da ilim dinlemiş, edebiyat ve tarih ile oldukça ilgilenmiştir.

Bu ise onun yaşını göz önünde bulundurduğumuz takdirde hiç de küçümsenmeyecek kültürel bir birikim demektir.[30]

19 yaşına geldiğinde edebî ilimlerde yaşıtlarını geride bırakmış, çok güzel şiirler ve üstün nesirler yazmaya başlamıştı. Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e dair methiyeler ve çeşitli kıtalar yazmıştı.[31]

Hayatındaki Bir Geçiş Noktası

İbn Hacer çeşitli ilimlerde ve edebiyatta en ileri noktaya ulaştığı bir sırada Yüce Allah onu bir başka yöne çevirmeyi murad etti. Ona nebevî hadis ilmini sevdirdi. O da 793 h. yılında bu ilme yöneldi. Ancak bu ilimle çokça uğraşmaya başlaması 796 h. yılına rastlar. Bu husustaki şöhreti ilerledi ve hadis ilmi ile çağının hâfızı ve Şeyhu'l-İslâmı oluncaya kadar hadisle uğraşmasını sürdürdü.[32]

---

29 *İbn Hacer el-Askalânî, I, 79-81*
30 *Raf'u'l-Isr, I, 85-87; İbn Hacer, I, 78-89*
31 *Hüsnü'l-Muhâdara, I, 663*
32 *el-Cevâhiru ve'd-Dürer, 18b; İbn Hacer, I, 81*

İlim Tahsili İçin Yaptığı Yolculuklar

İslâm tarihinin bütün çağlarında ilim tahsili için yolculuklar yapmak belirgin bir özelliktir, öğrencilik yapacak olanın ülkesinden uzak yerlerde bulunan çeşitli ilim adamlarından ilim öğrenebilmek için seyahat, oldukça önemli bir hakikattir. Kendi bulunduğu yerde mahallî bilgi edinme sürecini tamamladıktan sonra öğrenci ilim tahsili yolculuklarına koyulurdu.

İbn Hacer yaşadığı şehrin kültürü ile yetinecek birisi değildi. Bu sebeple o Mısır'ın dışında pek çok ülkeye de ilim tahsili için yolculuklar yapmıştır. Bunların en önemlileri arasında Yemen, Hicaz ve Şam (Suriye) gelir. O hadis ilmini bu ülkelerde bulunan en ünlü ilim adamlarından öğrenmiştir.[33]

Bilinen Hocaları

Doğrudan dinlemek (semâ') icâze ve ifade (yararlanma) yoluyla kendisine hocalık etmiş olanların sayısı kendi el yazısı ile belirttiğine göre yaklaşık 450 kişiyi bulur. Hadis ve fıkıh ilimlerinde bunların en önemlilerinden bazıları:

en-Neşâverî diye bilinen Afîfuddin Abdullah b. Muhammed el-Nîsâbûrî *(790h.)* Hicaz'ın sened âlimidir. Müsned hadisi kendisinden ilk dinlediği ve ilim öğrendiği Hicaz'ın Müsnid âlimidir. Ondan 785 h. yılında Sahîh-i Buhârî'nin bir bölümünü dinlemiştir.

Muhammed b. Abdullah Zahîra Cemâluddîn el-Mekkî *(817 h.)* İbn Hacer ona ahkâm ilimlerine dair bir bahis okumuştur. Hicaz âlimlerindendir.

Necmuddîn Ebû Muhammed Abdurrahîm b. Rezîn b. Gâlib el-Musnid: Az önce sözü geçen Cemâluddîn el-Mekkî'nin kıraati ile bu hocasından 786 h. yılında Sahîh-i Buhârî'yi dinlemiştir. Hâfız (İbn Hacer) der ki: Kıraatiyle hadis dinlediğim ilk kişi budur. Bu da 786 h. yılında Mısır'da olmuştur.

---

[33] Bk. *İbn Hacer el-Askalânî, I, 113-141*

Alî b. Ebî Bekr Ebû'l-Hasen el-Heysemî *(735-807)*. Hâfızı çokça severdi. Bu ilim dalında ileri olduğuna tanıklık etmiştir. Hocası el-'Irâkî ile birlikte ve yalnızca ona hadis okumuştur.

Ömer b. Alî b. Ahmed el-Mulakkin *(723-804)* çağında en çok eser tasnif eden kişi idi.

Ebû Hafs Ömer b. Reslân el-Bulkînî Siracuddîn *(724-805)*; fıkıhta İbn Hacer'in üstadıdır. Bir süre onunla birlikte bulunmuştur. Ders ve fetva vermesi için kendisine ilk izin veren kişi odur. Daha sonra başkaları da onun izini takip etmiştir. Genel meclislerde onun hâfız olduğuna dair de tanıklık etmiştir.

Ebû'l-Fadl Abdurrahîm b. Hüseyn el-'Irâkî *(725-806)*: Büyük hadis hâfızıdır. Hâfız İbn Hacer on yıl onunla birlikte bulunmuş ve ondan icâzet almıştır. 797 h. yılında kendisine hadis ıstılahları ilmi ile ilgili ders vermesi için izin veren ilk kişi odur. Hâfız lakabını da İbn Hacer'e kendisi vermiş, onun büyüklüğünü dile getirmiş ve şanını yüceltici ifadeler kullanmış, arkadaşları arasında hadisi en iyi bilenin o olduğuna tanıklık etmiştir.

Hâfız İbn Hacer'in kendisi de sözü edilen bu son üç hocasından özellikle övgüyle sözetmiş ve şunları söylemiştir: Bunlar bu asrın (yani hicri 9. asrın) başlangıcının en hayret verici şahıslarıdır. Birincisi İbnu'l-Mulakkin olup, tasniflerinin çokluğu kişiyi hayrete düşürür. İkincisi olan el-Bulkînî Şafi'î mezhebini oldukça etraflı bilen birisidir. Üçüncüsü el-'Irâkî de hadis ilminde hayret verici bir seviyededir.

Bu üç kişinin her birisi de diğerinden bir sene önce dünyaya gelmiş ve bir sene önce vefat etmiştir. Nitekim doğum ve vefat tarihlerinden bu açıkça anlaşılmaktadır.[34]

Heysemî ise sonuncularından yani el-'Irâkî'den on sene önce doğmuş olmakla birlikte bir sene sonra vefat etmiştir.

el-Bikâ'î 'nin de dediği gibi şüphesiz Hâfız, hocaları henüz hayatta iken onlardan ileriye geçmiş, hocaları kendisini hâfız, mutkin, tenkid etmek selâhiyetine sahip ve oldukça bilgili olmakla nitelendirmişlerdir.[35] Bununla birlikte Hâfızın hocalarına saygısı ve onları takdiri oldukça ileri ve büyüktü.[36]

---

[34] Hocaları ile ilgili etraflı bilgi için bk. *İbn Hacer el-Askalânî, I, 85-163*

Öğrencileri

Dersleri aynı zamanda hem ilim adamlarının, hem öğrencilerin ilgi odağı olmuştu. İnsanlar ardı arkasına tabakalar halinde ondan ilim öğrendiler. Babalar, oğullar, nesiller hatta babaların torunları dahi ondan ders aldı, insanlar onun ilim meclislerine gidip geldi. Nihayet yetiştirdiği öğrencilerin sayısı tespit edilemez oldu, dünyanın dört bir yanına yayıldı.[37] Her mezhebin ilim adamlarının ileri gelenleri ve her bölgedeki mezhep alimleri onun öğrencileri arasından çıktı.

İbn Halîl ed-Dimeşkî öğrencisi ve ondan ilim öğrenmiş kimseleri sayarken 350 kişinin adını kaydetmektedir.[38] Sehâvî bunların sayısını 500'e çıkarmaktadır.[39] Her ikisi de öğrencilerinin isimlerini alfabetik sıraya göre sıralamışlardır.[40]

Bu öğrencilerinin en belli başlılarından bazıları şunlardır:

'Unvânu'z-Zemân adlı eserin sahibi İbrâhim b. Ömer b. Hasen el-Bikâ'î *(885 h.)*

Şerhu Elfiyeti'l-'Irâkî adlı eserin müellifi Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî *(926 h.)*

en-Nucûmu'z-Zâhira adlı eserin müellifi İbn Tağrîberdî *(874 h.)*

Lahzu'l-Elhâz adlı eserin müellifi İbn Fehd el-Mekkî *(871 h.)*

Tabakât müellifi İbn Kâdî Şehbe ed-Dimeşkî *(874 h.)*

---

[35] *'Unvanu'z-Zemân, I, 38*

[36] *İbn Hacer el-Askalânî, I, 164*

[37] *ed-Dav'u'l-Lâmi', II, 38*

[38] *Cumanu'd-Dürer, vr. 126-132*

[39] *el-Cevâhir, 253b-283a.*

[40] Öğrencileri ile ilgili geniş bilgi için bk. *İbn Hacer el-Askalânî, I, 167-170*

'Unvânu'ş-Şerefi'l-Vâfî adlı eserin müellifi İsmâil b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukrî' el-Yemenî *(837 h.)*

Ravnaku'l-Elfâz'ın müellifi İbn Hacer'in torunu Yûsuf b. Şâhîn Ebû'l-Mehâsin el-Kerkî *(899 h.)*

Tedrîbu'r-Râvî ve daha pek çok eserin sahibi Celâluddîn es-Suyûtî *(911h)*

ed-Dav'u'l-Lâmi' ve daha pek çok eserin müellifi Muhammed b. Abdurrahmân es-Sehâvî *(902 h.)*

Sehâvî'nin onunla birlikteliği oldukça ileri derecededir. Ondan başkasının onunla paylaşmadığı kadar pek çok şey öğrenmiştir. Hocasından sonra vefat etmiş ve hocasının mirasının kıyıda köşede dağınık bulunanlarını bir araya getirip toplamış, *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer* adı altında bağımsız büyük bir cilt halinde hocasının biyografisini yazmıştır.

Eserleri

Hâfız İbn Hacer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* eser telifine 796 h. yılında başlamış ve vefatından az bir süre öncesine kadar bu çalışmalarını sürdürmüştür. O bu alanda çokça eser verenlerden birisi olarak kabul edilir. Öyle ki onun bütün eserlerini tespit etmek oldukça zor bir hal almıştır.

Bundan dolayı onun biyografisini yazan bazı kimseler onun telifleri ile ilgili olarak: Eserleri 150'yi geçer demekle yetinmişlerdir.[41]

Sehâvî ise: Eserleri 270'den fazladır demektedir.[42]

Dr. Şâkir Mahmûd Abdülmun'im küçük büyük, basılı yazma, mevcut ve kayıp olmak üzere 282 eserini kaydetmektedir.[43]

Aynı şekilde -ona nispet edilen kitaplar- başlığı altında 38 kitap zikretmektedir. Bunlar ise ancak tek bir çağdaş kaynağın sözkonusu edip de diğer kaynakların desteklemediği eserler yahutta ona çağdaş bir kaynağın kendisine nispet ettiği bir takım eserler yahutta başka bir eserde ona nispet edildiği görülmüş türden eserlerdir.

---

[41] *'Unvânu'z-Zemân, I, vr. 39-52*

[42] *el-Cevâhir, vr. 150-160*

[43] Bk. *İbn Hacer el-Askalânî, I, 282-666*

Dr. Şâkir bunları ihtiyaten böyle bir başlık altında sözkonusu etmiş ki; kitap bizzat kendisi tarafından telif edilmemiş bir şahsa nispet edilmesin. Ayrıca şunları da söylemektedir: Bu, bu eserlerden herhangi birisinin Hâfız İbn Hacer'e nispetinin kabul edilmediği anlamına gelmez. O ansiklopedik bir adamdır. Onun bunlardan daha da fazla eser telif etmiş olma ihtimalini de uzak görmüyoruz.[44]

Basılı Eserlerinden En Önemli Olanları:

el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe

Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî

Tehzîbu't-Tehzîb

Takrîbu't-Tehzîb

ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine

Lisânu'l-Mizân

et-Telhîsu'l-Habîr

Ta'cîlu'l-Menfe'a

Bulûğu'l-Merâm

Nüzhetu'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fiker

el-Kavlu'l-Müsedded fi'z-Zebbi an Müsnedi'l-İmâmi Ahmed

el-İmtâ' fi'l-Erba'îne'l-Mutebâyine bi Şarti's-Semâ' (Tahkikimizle)

---

[44] *İbn Hacer, I, 267-268*

Çeşitli İlmi Uğraşıları

Ders Verme ve Okutma

Sayısı 15'i aşan birçok medresede ders okutmuştur.[45] İbnu's-Salâh *(-643 h.)*'dan sonra Hâfız 'Irâkî'nin ömrünün sonlarına kadar verdiği imlâ derslerini de vermiştir. 'Irâkî bu derslere 796 h. yılında başlamış, vefat ettiği 806 h. yılına kadar devam etmiştir.

İbn Hacer de imlâya 802 h. yılında başlamış ve vefat tarihine kadar bu dersini sürdürmüştür. Bunun sonucunda binden fazla imlâ meclisinde ders vermiş oldu.[46]

Kazâ (Hâkimlik)

Önceleri hâkimlik görevini kabul etmek istememiştir. Daha sonra el-Bulkînî'nin vefatından sonra vekâleten bu görevi yapmayı kabul etmiştir. Bunu da kadı Veliyyuddîn el-'Irâkî'nin isteği üzerine kabul etmiştir. Daha sonra da 827 h. yılının muharrem ayının 27'sinden itibaren kendi adına bu görevi kabul etmiş ve hâkimlik yaptığı süre 11 yılı aşmıştır. Hâkimliğe karşı bütünüyle isteksizdi. Bu sebep ise hâkimlik görevi dolayısıyla başının oldukça kalabalık olması ve sıkıntılı hallerle karşı karşıya kalması idi.

"Bedeninde ismini (hâkimlik görevini) benimseyecek tek bir tüyün dahi kalmadığını açıkça ifade etmiştir."[47]

Hatiplik ve Müftülük

el-Ezher camii ile 'Amr b. el-Âs camiinde hatiplik görevini yapmıştır. Sehâvî onun hutbe verişini anlatırken şunları söylemektedir:

"Hutbelerinin kalpleri etkileyen bir özelliği vardı. O minber üzerinde kaldıkça hutbelerinin heybeti ve nuru artar dururdu... Bunun niteliğini anlatamam. Çünkü o minber üzerinde iken ona baktım mı ağlamaktan kendimi alıkoyamıyordum.[48]

---

[45] *İbn Hacer, I, 205-212*

[46] *Tedrîbu'r-Râvî, II, 139*

[47] *ed-Dav'u'l-Lâm'i, II, 38*

Aynı şekilde Dâru'l-Amel'de 815 h. yılında da fetva görevini üstlenmiş ve fetvalarının maksadı ifade etmekle birlikte oldukça özlü olmak gibi bir özelliği görülmüştür. Çağının âlimleri bu fetvaları önemsemiş, kendisi de muteber bölümlere dayalı olarak yazılıp yayılmasına itina göstermiştir. Kendisi de nassı oldukça iyi fıkheden birisi idi.[49]

Bazen bir günde kısa bir zaman içinde otuz kadar fetva yazdığı dahi olmuştur.[50]

Kütüphane Müdürlüğü

el-Mahmûdiyye Kütüphanesinde, kütüphane müdürlüğü görevini de yapmış, bu kütüphane için birisi konulara, diğeri de harflere göre düzenlenmiş iki fihrist yapmıştır.

Bu kütüphanenin kitaplarını korumaktaki titizliği örnek gösterilecek derecede idi. Bazen kendi kitaplarını feda etmek pahasına buradaki kitapları korur ve şöyle derdi: "Kütüphanedeki kitaplardan ancak benim kitaplarım arasında yoksa alınır."[51]

Aynı zamanda ıslâh ve irşadda iyiliği emredip, kötülüğü nehyetmek, zulmü önlemek, haksızlığa uğrayanların haklarını almak gibi bir çeşit kamu görevi de yapardı.

Bu durum onun özellikle serbest imlâ derslerinin konusunu seçerken sosyal hayat ile yakından ilgisi olan konular üzerinde yaptığı açıklamalardan açıkça görülmektedir.[52]

Ona Şeyhu'l-İslâm ve Hâfizu'l-Asr, Hâtimetu'l-Muhaddisîn, Emîru'l-Mü'minîn fî'l-Hadîs gibi ünvanların verilmesini haklı kılan ilmî ve ahlâkî nitelikleri işte bunlardır.

[48] *el-Cevâhir, vr. 140a; İbn Hacer, I, 247*

[49] *el-Cevâhir, vr. 139a*

[50] *İbn Hacer, I, 248*

[51] *el-Cevâhir, 158b, 242a; İbn Hacer, I, 250-251*

[52] *İbn Hacer, I, 252*

Zemzem suyunu hıfz bakımından Zehebî'nin mertebesine ulaşmak niyetiyle içmiştir. Yaklaşık yirmi yıl gibi bir süre sonra tekrar haccettiğinde bu sefer Yüce Allah'tan kendisine daha fazla vermesini dilemiş ve buna ulaşmayı ümit etmiştir. Yüce Allah da onun bu ümidini gerçekleştirmiştir. Bunun böyle olduğu hususunda onun lehine birden çok kişi tanıklık etmiştir.[53]

Allah'ın İsim ve Sıfatları Hususundaki Mezhebi (Tutumu)

Hâfız İbn Hacer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*'in eserlerini okuyan bir kimse açıkça Allah'ın İsim ve Sıfatlarını te'vîl edenlerin görüşleri ile karşılaşır. Ancak bu, Selef-i Sâlih'in bu husustaki itikadından farklı bir anlayıştır. Yüce Rabbimizin rahmetiyle koruduğu kimseler dışında bu musibet herkesi kuşatmıştır.

Şimdi sizlere *Fethu'l-Bârî*'den bir misal verelim. O "O'nun (Allah'ın) en sevdiği din, sahibinin devamlı işledikleridir" hadisini açıklarken şunları söylemektedir: "Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* efendimizin "en sevdiği" buyruğu hakkında Kadı Ebû Bekr b. el-Arabî der ki: Allah tarafından sevmenin manası iradesinin sevaba taalluk etmesidir. Yani ameller arasında sevabı en çok olan en devamlı olanlarıdır.[54]

Ancak bu[55] bâtıl tevil kabilindendir. Ehli sünnetin benimsediği hak görüş ise sevmenin anlamının, iradenin anlamından farklı olduğudur. Yüce Allah da kendi Celâline layık bir şekilde bu sıfata sahiptir. Elbetteki Onun sevgisi yarattıklarının sevgisine benzemez. Nitekim Onun iradesi de yarattıklarının iradesine benzememektedir. Onun diğer sıfatları da bu şekildedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Onun bir benzeri yoktur. O her şeyi işitendir, görendir." (Şûrâ, 42/11)*

---

[53] *el-Cevâhir, 28b;* Bizzat kendisi de *"Hadîsu mâi Zemzeme limâ Şuribe lehu: Zemzem suyu ne niyetle içilirse, onun için (o niyetle) içilmiş olur, hadisi"* adlı eserinde (Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de 104 nolu bir mecmua arasında varak 82'deki bir el yazma) de buna işaret etmiştir. Bk. *İbn Hacer, I, 113*

[54] *Fethu'l-Bârî, I, 102,* Hadis no: 43

[55] Bk. *Fethu'l-Bârî, I, 102*'deki ta'lik (not)

Bu eser bu hususta geniş açıklamaların yapılacağı yer değildir. Ancak arap yarımadasının büyük ilim adamı Şeyh Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz *-Allah onu korusun-* Yüce Allah'ın isim ve sıfatları ile ilgili onun yaptığı yorumlar hakkında sadece *Fethu'l-Bârî*'nin birinci cildinde yaklaşık altı yerde notlar eklemiş bulunmaktadır.[56]

Fıkhî Mezhebi

Hâfız *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* kaynakların söz birliği ile belirttiğine göre Şâfi'î mezhebine mensuptur. Ancak el-Kettânî, eş-Şihâb Ahmed b. el-Kâsım el-Bevnî'nin *Sebet*'inde[57] naklettiğine göre, "Hâfız ömrünün sonlarında İmam Mâlik'in mezhebine geçmiştir. Ayrıca o (yani el-Bevnî) şunları eklemektedir: Ben bunu Mekke-i Mükerreme'de kendi el yazısıyla (hattıyla) gördüm."

el-Kettânî der ki: Onun Şafi'î mezhebinden, Mâliki mezhebine dönüşü muhtemelen bir ya da iki meselededir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[58]

Şüphesiz o içtihad için gerekli şartları kendisinde toplamış birisi idi. O imamlara uyardı, fakat onları taklit etmezdi. Her ikisi arasında da önemli bir fark vardır. O deliller arasında mukayese yapar, daha kuvvetli olanı alırdı. İsterse kabul ettiği görüş Şafi'î mezhebinin âlimlerinin kabul ettiği görüşe uymasın.[59]

Vefatı

Hâfız İbn Hacer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* Hadîs-i Nebevî ve ilimlerine yarım asırdan daha uzun bir süre pek üstün ve değerli hizmetlerde bulunmuştur. Dünyanın hayretini gerektirecek çalışmalar ortaya koymuş, Hâfız ve Şeyhu'l-İslâm gibi lakapları, engin ilmi, din ve ilim alanlarının her birisindeki yetkinliği dolayısıyla kazanmıştır.

---

[56] Bk. *Fethu'l-Bârî, I, 102, 174, 221, 227, 389, 508*

[57] "*Sebet:* Bir kimsenin içinde hocalarının isimlerini, senedlerini, semâ' yoluyla dinlediği hadisleri, bu semâ'da kendisine eşlik edenlerin isimlerini topladığı mecmua." Yrd. Doç. Dr. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü, İstanbul, 1987, s. 136* (Çeviren)

[58] Bk. el-Kettânî, *Fihrisu'l-Fehâris, I, 239; İbn Hacer, I, 201*

[59] *İbn Hacer, I, 201*

Hayatının sonlarına doğru idrar yapamama hastalığına yakalanmış ve bu rahatsızlığı bir aydan fazla bir süre devam etmiştir. Sonunda ishâle yakalanmış ve kan çıkarmıştır (dizanteri). Ancak Sehâvî şunları söylemektedir: "Ben onun şehâdet ile taltif edildiğini uzak bir ihtimal olarak görmüyorum. Çünkü tâûn hastalığı da ortaya çıkmıştı..."[60] Eceli gelip, Refik-i A'lâ'ya kavuştuğunda 852 yılı, *Zilhicce* ayının sonları idi.

Onun biyografisini yazanlar vefat tarihini *Zilhicce* ayının 18'i, 28 ilâ 29'u arasında değişen günlerle göstermektedirler.[61]

Onun vefat günü Müslümanlar, hatta zimmet ehli için dahi pek büyük bir gün olmuştur. Kahire tamamıyla, onu defnedildiği yere kadar uğurlamıştır. Cenazesinde bulunanlardan zeki bir şahsiyet onun cenazesine yaklaşık ellibin kişinin katıldığını tahmin etmektedir.[62] Emirler, büyük şahsiyetler naaşını taşımakta adeta birbirleriyle yarışmıştır. Daha önce ömründe yarısı kadarını dahi yürümemiş olan kimseler mezarına yürüyerek gitmişlerdir.

Cenaze namazını, Bektemur el-Muminî namazgâhında sultanın emriyle Zahir Çakmak kıldırmıştır. Çünkü sultan ona namazını

[60] *et-Tibru'l-Mesbûk, 233; İbn Hacer, I, 189*

[61] *ed-Dav'u'l-Lâmi', II, 40; Lahzu'l-Elhâz, 337; Bedâiu'z-Zuhûr, II, 268; el-Cevâhir, 276a; İbn Hacer, I, 189*

[62] *Miftâhu's-Saâde* müellifi diyor ki: "Onun namazını kılanlar arasında Hızır *aleyhi's-selâm* da vardı. Evliyadan bir grup onu görmüştür." Bk. *el-Miftâhu's-Saâde, II, 258*
Ancak bu sözün yalan olduğu şurdan anlaşılmaktadır. Hâfızın kendisi zaten çağının velilerinden idi. Halbuki Hızır ile karşılaşmamıştır ve nihayet Hızır hakkında elinizdeki bu risaleyi yazmıştır. O diyor ki: Güçlü delillerden hareketle benim kabul edebileceğim görüş ise, avamın Hızır'ın hayatının devam ettiği şeklindeki inancının aksidir...." Bk. bu eserdeki 160 nolu fıkra ve devamı

kıldırmak üzere orada hazır bulunmasını emretmiş ve sultanın vekili olarak sultanın izniyle cenaze namazını kıldırmıştır.

İbn Hacer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* Benî Harrûbî mezarlığında Deylemî'nin türbesi karşısında İmam Şâfi'î'nin makamı ile Sîdî Müslim es-Süllemî'nin makamı arasında defnedilmiştir. Mezarı İmâm Şâfi'î'nin makamından 1500 m. kadar uzaktır.[63]

Allah'ım ona mağfiret buyur, ona rahmet ihsân et, onu affet, ona esenlik ver. Onun makamını mükerrem kıl ve girdiği kabrini genişlet.

* * *

---

[63] *Lahzu'l-Elhâz, 338, İbn Hacer, I, 191-192*

Hızır Hakkındaki Tartışmaların Özeti

Adı ve Nesebi

Tarih bilginleri Hızır *aleyhi's-selâm*'ın adı ve nesebi hususunda ondan çok farklı görüş ortaya koymuşlardır.[64]

En ünlü ismi Belyâ b. Melkân'dır.

Künyesi Ebû'l-Abbas'dır.

Ancak o, lakabı Hızır ile tanınmıştır.

Ona Hızır Adının Veriliş Sebebi

Tefsir, hadis ve tarih kaynaklarında ona Hızır adının verilişi ile ilgili olarak iki sebep sözkonusu edilmektedir:

1- Buhârî, Ahmed, Tirmizî ve başkalarının rivâyet ettiklerine göre Ebû Hureyre *radiyallâhu anh* Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurduğunu belirtmiştir:

"Hızır'a bu adın veriliş sebebi şudur: O kurumuş otlar üzerinde oturmuşken oturduğu yer, arkasından sarsılıp yeşermiştir."[65]

2- Hattâbî der ki: "Hızır'a bu adın veriliş sebebi güzelliği ve (yüzünün) parlaklığıdır."[66]

İbn Kesîr der ki: "Ancak bu *Sahîh*'te sabit olan ile çelişmemektedir. Şayet mutlaka bunlardan birisini gerekçe olarak göstermemiz gerekirse elbette *Sahîh*'te sabit olanı kabul etmek daha uygundur ve o rivayet daha güçlüdür. Hatta onun dışındaki görüşlere iltifat dahi edilmez."[67]

---

[64] Bk. bu eser 1-10. fıkralar

[65] Hadisin kaynakları için bk. 11-12. fıkralar

[66] *Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim, XV, 136,* Hattâbî'den naklen.

[67] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 327*

Bilinen Hızır, 'İmrân Oğlu Mûsâ *-aleyhima's-selam-* ile Arkadaşlık Yapmış Olandır

Hızır hakkında; acaba o Mûsâ b. 'İmrân *aleyhi's-selâm* ile, başından bilinen olayın geçtiği kimse midir, yoksa başkası mı olduğu hususunda bir dereceye kadar görüş ayrılığı vardır.

Bu görüş ayrılığının tarihçiler arasındaki menşei, konu ile ilgili İsrâilîyattan olan rivâyetler ile tarihi bazı rivâyetlerde şu hususun zikredilmiş olmasıdır:

"Mûsâ b. Meyşâ b. Yûsuf b. Ya'kûb 'İmrân oğlu Mûsâ'dan önce gelmiş bir peygamberdir. İşte Hızır b. Melkân'ı arayıp bulmak isteyen kişi de odur."[68] Ancak bu hem senet itibariyle, hem tarihi bakımdan tercihe değer kabul edilmemiş, önemsenmeyecek bir görüştür.

Sahih hadis ve tarihi naslar ışığında tercihe değer görülen doğru görüş ise, kendisine Tevrat'ın indirilmiş olduğu "İmrân oğlu Mûsâ *aleyhi's-selâm*; işte o, Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile başından geçenlere dair Kehf sûresinde söz edilen kıssası bulunan Hızır *aleyhi's-selâm*'a arkadaşlık ettiği bilinen kişidir.

Buhârî ve Müslim, *Sahîh*'lerinde Sa'îd b. Cübeyr yoluyla onun şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: "İbn Abbâs'a sordum: Nevf el-Bikâlî, Hızır'ın Mûsâ'nın arkadaşı olmadığını iddia etmektedir. Bunun üzerine İbn Abbâs: Allah'ın düşmanı yalan söylüyor dedi."[69]

İbn Abbâs *radiyallâhu anh*'ın bu sözleri onun hakkında söylemesi, ancak onu ağır bir şekilde azarlamak içindi. Çünkü onun bu sözleri, Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den sabit olan Hızır'ın İmran oğlu Mûsâ'nın arkadaşı olduğuna dair sabit olmuş sözüne aykırıdır.

İbn Abbâs, Nevf'in bu sözlerine kızarak: "Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir" demesi ise bu söze gösterdiği aşırı tepkiyi ifade etmektedir. Kızgınlık halinde kullanılan ifadelere bazen hakim olunamayabilir ve asıl gerçek manaları kastedilmez.[70]

---

[68] *Zehebî, Telhîsu'l-Müstedrek, II, 573* -Bu rivâyeti Hâkim *Müstedrek* adlı eserinde Muhammed b. İshâk yoluyla kaydetmiştir.-

[69] *Buhârî -Fethu'l-Bârî ile- VIII, 411-412; Müslim- Nevevî şerhi ile- XV, 135, 136*

Hızır Bir Melek mi? Yahut Bir Velî mi? Yoksa Bir Nebî midir?

Tefsir âlimleri ile tarihçiler bu hususta bilinen üç görüş ortaya atarak Hızır *aleyhi's-selâm* hakkında farklı kanaatler belirtmişlerdir.[71]

Birinci Görüş

O şekil değiştirerek Âdemoğulları sûretinde şekillenebilen meleklerden birisidir.

Nevevî: "Bu garip ve bâtıl bir görüştür" demektedir.[72]

İbn Kesîr de: "Bu oldukça garip bir görüştür" demektedir.[73]

İkinci Görüş

O bir velîdir görüşünü sufilerden bir topluluk ve başkaları benimsemiştir. Hanbelîlerden Ebû Alî b. Mûsâ, Ebû Bekr el-Enbâri ve Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî de bu görüşü benimsemiştir.[74]

Dikkat edilecek olursa mutasavvıfların bir çoğu da kendi kanaatlerine göre velîliğin ya mutlak olarak yahut bazı bakımlardan nebîden daha üstün olduğunu iddia ederler. Onlar Kehf sûresinde zikredilen Hızır'ın, Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile kıssasının lehlerine delil olduğunu ileri sürerler.

Bazı velîlerin -Hızır *aleyhi's-selâm* gibi- nebîlerden üstün olduğunu kabul edenler arasında el-Hakîm et-Tirmizî de vardır. O *Hatemu'l-Evliyâ* kitabında şunları söylemektedir: "Son gelen velîler arasında Ashâb-ı Kirâm'dan daha faziletli olan kimseler dahi bulunabilir." Hatta bazı hallerde nebîleri de bir dereceye kadar sözkonusu ettiği dahi olmuştur. Bu sebepten Müslümanlar ona karşı çıkmış ve onun bu görüşünü redederek bu sebepten ötürü yaşadığı beldeden onu sürgün etmişlerdir.

---

[70] Bk. *Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim, XV, 137*

[71] Geniş açıklama için bk. 15 ve 26. fıkralar

[72] *Şerhu Müslim, XV, 136*

[73] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 28*

[74] Bk. 23. fıkra

Bunlardan birisi de Sa'duddîn b. Hamaveyh ve *Fusûsu'l-Hikem* ve *el-Futuhâtu'l-Mekkiyye* adlı eserlerin müellifi ve İbn Arabî'dir:[75]

"Nübüvvet makamı arada bir yerdedir.
Rasûlden biraz yukarda velîden aşağıdadır."[75/*]

Velîliğin Nübüvvet ve Risâletten Faziletli (Üstün) Olduğu Kanaatinin Reddi

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* velînin nebîden üstün ve faziletli olduğuna dair sufilerin anlamsız sözlerini oldukça güzel bir şekilde reddetmiş ve bunun ile alakalı çeşitli hususları oldukça incelikli bir şekilde ele alıp, tahlil etmiş bulunmaktadır. Diyor ki:

"Müslümanlar Mûsâ'nın Hızır'dan daha üstün ve faziletli olduğu hususunda icma etmişlerdir. Buna göre kim: Hızır daha faziletlidir diyecek olursa kâfir olur. Hızır'ın Nebî ya da velî olduğunun söylenmesi arasında fark yoktur. Cumhûr onun nebî olmadığı görüşündedir.

Hatta Yüce Allah'ın zikrettiği ve Tevrat'a tâbi olan İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerden olan Dâvud ve Süleymân *(İkisine de selâm olsun)* gibi nebîler bile Hızır *aleyhi's-selâm*'dan daha faziletlidir.

Hatta cumhurun görüşüne göre o bir nebî değildir. Buna göre Ebû Bekir ve Ömer *-Allah ikisinden de razı olsun-* ondan daha faziletlidirler.

---

75 Bu hususta geniş bilgi için bk. *Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiye, el-Fetavâ, XI, 422, XIII, 267*

* Yer aldığı kaynaklar 233 no'lu nipnotta gösterilmiştir.

Onun Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın bilmediği bazı meseleleri bilmesi mutlak olarak ondan daha faziletli olmasını gerektirmez. Nitekim Hudhud, Süleymân *aleyhi's-selâm*'a şöyle demiştir: *"Ben senin bilmediğin şeyleri gördüm." (Neml, 27/22)* Fakat bundan dolayı Hudhud Süleymân'dan daha faziletli değildir.

Nitekim hurma ağaçlarını aşılayanların durumu da böyledir. Çünkü onlar bu ağaçları aşılama işini Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den daha iyi biliyorlardı. Bu durum onların Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den üstün olmalarını gerektirmez. Nitekim onlara şöyle demişti: "Siz dünyanıza ait işleri benden daha iyi bilirsiniz. Ancak dininiz ile ilgili hususlar olursa onları açıklamak da benim işimdir."[76]

Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Alî *radiyallâhu anhum* mertebe itibariyle kendilerinden daha aşağıda olan kimselerden, kendilerinin bilmedikleri fakat o şahısların bildikleri din ilmini dahi öğreniyorlardı.

Nitekim Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Benden sonra nübüvvetten geriye sadece sâlih rüya kalmış bulunuyor."[77] Bilindiği gibi onların zürriyetlerinden gelen kimseler ilmî bakımdan, sâlih rüya gören kimselerden de daha faziletlidir.

Hızır hakkında söylenecek en ileri söz, onun sahip olduğu keşfin, nübüvvetin cüzlerinden bir cüz olmasından ibarettir. Peki, nasıl bir Nebîden daha faziletli olabilir, hele rasûlden, hele hele ulu'l-azm peygamberlerinden?"[78]

Yine *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* diyor ki: "Onun velîlerin nakîbi olduğunu söyleyenlere de şu cevap verilir: Peki, ona nakîblik görevini kim vermiştir? Evliyânın en faziletlileri ise Muhammed

---

[76] *Müslim, IV, 1836a (No: 140)* Enes ve Âişe *radiyallâhu anhumâ*'dan -Muhammed Fuâd Abdulbâkî neşri-

[77] *Müslim, I, 348, (No: 208); Ebû Dâvûd, V, 280-281*, Hıms baskısı; Hâkim, *el-Müstedrek, IV, 390-391*, senedi sahihtir demiştir ve Zehebî de bu hususta ona muvâfakat etmiş olup, hadis dedikleri gibi sahihtir.

[78] *İbn Teymiye, Muhtasaru'l-Fetâvâ el-Mısriyye, 560-561*

sallallâhu aleyhi ve sellem'in ashâbıdır ve bunların arasında Hızır da yoktur."[79] Yine diyor ki: "O velîlerin nakîbidir yahut o onların tümüne ilim öğretiyor, diyen bir kimse de bâtıl bir söz söylemiş olur."[80] Sufilerin velîliğin nübüvvetten üstün olduğuna dair görüşlerini zikrettikten sonra da şunları söylemektedir:

"Bütün bu görüşler en ileri derecede câhillikler ve sapıklıklar arasında sayılır. Hatta bunlar münafıklık, ilhâd ve küfrün çeşitlerinin dahi en büyüklerindendir."[81]

Yine diyor ki: "Bazıları Mûsâ ve Hızır kıssasını delil gösterir ve Hızır'ın şeriatin dışına çıktığını zanneder. Ancak bu kanaate sahip olanlar iki bakımdan sapıklık içerisindedirler:

1- Hızır şeriatin dışına çıkmış değildir. Aksine onun yaptığı Mûsâ'nın şeriatinde dahi câiz idi. Bundan dolayı Hızır, Mûsâ'ya sebepleri açıklayınca, onun bu yaptıklarını reddetmemiştir.

Eğer bunlar câiz olmasaydı, onun bu yaptıklarını da kabul etmezdi. Fakat Mûsâ yaptığı bu işleri kendisine mübah kılan o sebepleri ilk anda bilmiyordu. Bundan dolayı Hızır'ı zalim bir hükümdar gibi zannetmiştir ve bunun üzerine Hızır da ona durumu anlatmıştır.

2- İkincisi; Hızır Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın ümmetinden değildi. Dolayısıyla ona tâbi olması da icap etmezdi. Hatta ona şöyle demişti: Ben Allah'ın bana öğrettiği ve senin bilmediğin bir ilme sahibim. Sen de Allah'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir ilme sahipsin. Çünkü Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın daveti genel bir davet değildir. Zira daha önceden her bir nebî kendi kavmine peygamber olarak gönderilirdi. Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem* ise bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Hatta o bütün insanlara ve cinlere hem zahiren, hem batınen peygamber olarak gönderilmiştir. Dolayısıyla zahiren de, batınen de hiçbir kimsenin onun itaat sınırları ve ona tabi olmanın dışına çıkma hakkı yoktur. Bu kişi ister havastan olsun, ister avamdan kabul edilsin."[82]

---

[79] *Şeyhu'l-İslâm, el-Fetâvâ, XXVII, 101*
[80] *a.g.e. XXVII, 100*
[81] *a.g.e. XI, 422*

Tahâviyye Akîdesi Şârihinin Değerli Sözleri

Şarih *-Allah ona rahmet etsin-* diyor ki: "İlahi tevfike mazhâr olmamış bazı kimselerin ileri sürdükleri ledun ilmi ile yetinip, vahye muhtaç olmamanın caiz olduğunu söyleyerek, Mûsâ ve Hızır *-ikisine de selâm olsun-* kıssasını ileri süren kimseler ise mülhid ve zındıktır. Çünkü Mûsâ *aleyhi's-selâm* Hızır'a peygamber olarak gönderilmediği gibi Hızır da ona tâbi olmakla emrolunmamıştı. Bundan dolayı ona: Yoksa sen İsrailoğullarına gönderilen Mûsâ mısın demiş, o da ona: Evet diye cevap vermişti.

Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem* ise cin ve insanların hepsine peygamber olarak gönderilmiştir. Şayet Mûsâ ve Îsâ hayatta olsalardı, onlar dahi ona uyanlar arasında yer alırlardı. Îsâ *aleyhi's-selâm* da yeryüzüne ineceği vakit ancak Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in şeriati ile hüküm verecektir.

Buna göre her kim Hızır *aleyhi's-selâm*'ın, Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile durumu ne idiyse kendisinin de Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile aynı durumda olduğunu iddia eder yahutta Muhammed ümmetinden böyle bir iddiada bulunmanın herhangi bir kimse için câiz olduğunu kabul ederse, bu kimse Müslümanlığını yenilesin ve hak şehâdeti yeniden getirsin. Çünkü böyle bir kanaat sebebiyle Allah'ın velîlerinden olması şöyle dursun, bütünüyle İslâm dininden ayrılmış olur. Böyle bir kişi ancak şeytanın dostları arasındadır.

İşte bu gibi kavimlerin zındıkları ile istikâmet ehli arasındaki ayrılış noktası buradadır."[83]

Üçüncü Görüş

O bir nebîdir. Bu, muhakkık âlimlerin cumhurunun (çoğunluğunun) görüşüdür.

---

[82] *a.g.e. XIII, 266*

[83] *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye, s. 577*, el-Mektebu'l-İslâmî baskısı

Sa'lebî der ki: O bütün görüşlere göre bir nebîdir.[84]

Kurtubî der ki: Hızır cumhûrun kanaatine göre bir nebîdir.[85]

Müfessir el-Haberî ile Ebû Ömer (İbn Abdilberr): O bir nebîdir demişlerdir.[86]

Âlûsî de onun cumhurun kanaatine göre bir nebî olduğu kanaatini zikretmektedir.[87]

Hâfız İbn Hacer *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* de aynı şekilde bu risalesinde onun bir nebî olduğu görüşünü tercih etmiş ve şunları söylemiştir:

"Büyük ilim adamlarından birisi derdi ki: Zındıklar tarafından itikada dair çözülecek ilk düğüm Hızır'ın nebî olduğuna dair kanaattir. Çünkü zındıklar onun nebî olmadığı kanaatini ileri sürerek velînin nebîden daha faziletli olduğunu söylerler. Nitekim onların bu kanaatlerini dile getiren İbn Arabî şöyle demektedir:

"Nübüvvet makamı arada bir yerdedir
Rasûlün az üstünde, velînin altındadır."[88]

Hızır *aleyhi's-selâm*'ın Nübüvvetine Dair Deliller

Okuyucu Hızır *aleyhi's-selâm*'ın durumu üzerinde dikkatle düşünecek olursa Kitap ve Sünnetten onun nübüvvetine dair pekçok delil bulacaktır.

Kitaptan delil:

Hızır *aleyhi's-selâm*'ın, Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile kıssasına dair Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde varid olan buyruklar, çeşitli bakımlardan onun nübüvvetine delil teşkil etmektedir:[89]

---

[84] *el-Bahru'l-Muhît, VI, 147*
[85] *Kurtubî Tefsîri, XI, 16*
[86] *Şerhu Sahîhi Müslim, XV, 136*
[87] *Rûhu'l-Meânî, XV, 19*
[88] Bk. bu eser, 17. fıkra; İbn Teymiye, *Nakdu'l-Mantık, s. 141*'de bu beyiti Hulul nazariyesini kabul eden tasavvufçu *İbn Arabî*'ye nispet etmektedir.
[89] Geniş açıklama için bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 328*

1- *"Orada kendisine tarafımızdan bir rahmet vermiş ve nezdimizden bir ilim öğretmiş olduğumuz kullarımızdan bir kul buldular." (Kehf, 18/65)*

Âlûsî: *"Tarafımızdan bir rahmet"* buyruğu ile ilgili olarak üç görüş zikretmekte ve bunların hepsinin zayıf olduğuna işaret ettikten sonra şunları söylemektedir: "Cumhûr, buradaki rahmetin vahiy ve nübüvvet olduğu kanaatindedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in birkaç yerinde bu lafız (rahmet) bu manada kullanılmıştır. Bu hususun böyle olduğunu da İbn Ebî Hâtim, İbn Abbâs'dan... diye rivâyet etmiştir. İlmî delillerin desteklediği kanaat ise cumhûrun kabul ettiği görüştür. Bu görüşe dair âyet ve rivâyetlerden deliller pek çoktur, bunların toplamı nerede ise bu hususta kesin bir kanaat ifade edecek seviyededir."[90]

2- Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın Hızır'a söylediği belirtilen şu sözler: *"Mûsâ ona: 'Sana öğretilen doğru ilimden bana da öğretmen için sana uyayım mı?' dedi. O dedi ki: 'Doğrusu sen benimle olmaya asla sabredemezsin. Sen iç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredeceksin?' O da: 'İnşâallah beni sabredici bulacaksın. Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim' dedi. 'Eğer bana uyarsan sana o hususta açıklama yapıncaya kadar bana hiçbir şey sorma' dedi." (Kehf, 18/66-70)*

Eğer Hızır peygamber değil de bir velî olmuş olsaydı Mûsâ ona bu şekilde hitap etmez, o da Mûsâ'ya böyle bir karşılık vermezdi. Mûsâ *aleyhi's-selâm* onunla arkadaşlık etmeyi istemesi, Yüce Allah'ın kendisine vermediği fakat özel olarak Hızır'a vermiş olduğu bilgiden bir şeyler öğrenmek için idi. Eğer nebî olmamış olsaydı, masum (günah işlemekten Allah tarafından korunmuş) bir kişi olmazdı. Ayrıca pek büyük bir nebî ve pek şerefli bir rasûl olup, masum olması da gereken Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın, masum olması gerekmeyen bir velînin sahip olduğu bilgiyi öğrenmek için fazla bir isteği de olmazdı…

---

[90] Büyük ilim adamı Şeyh el-Elbânî'nin ve faziletli kardeşimiz Ahmed b. Abdulaziz el-Huseyn'e ait *"Cezîratu Fîlika ve Hurâfetu Eseri'l-Hadırı fîhâ"* adlı risalesinde zikrettiği ifadelerinden derlenmiştir. Bk. *s. 53-54*

3- Hızır sözü geçen çocuğu öldürmeye kalkıştı.[91] Bu ise ancak Yüce Allah'ın ona gönderdiği bir vahiy dolayısıyla olmuş bir şeydir. Bu da onun nebî oluşunun bağımsız bir delili ve masum (günahtan korunmuş) olduğunun da apaçık bir belgesidir. Çünkü velî olan bir kimsenin sadece içine doğan kanaatlere dayanarak insanları öldürmeye kalkışması caiz değildir. Çünkü onun içine doğan kanaatlerin masum (hatadan korunmuş) olması gerekmez. Zira bu şekilde içine doğan kanaatlerin hatalı kanaatler olabileceği ittifakla kabul edilmiştir.

4- Hızır, Mûsâ'ya yaptığı bu işlerin yorumunu söyleyip, işin gerçek yüzünü ona açıkladıktan sonra şunları eklemektedir: *"...Rabbinden bir rahmet olmak üzere... ben bunları kendiliğimden yapmadım." (Kehf, 18/82)*

Yani ben bunları kendiliğimden yapmış değilim, aksine bunları yapmak bana emrolundu ve bu hususta bana vahiy geldi.[92]

5- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"O gaybı bilendir, O kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğer ki beğenip seçtiği bir rasûl ola." (Cin, 72/26)*

İşte Hızır'ın Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile başından geçen olaylara dair kıssası ona gaybın gösterildiği kimselerden birisi olduğunun delilidir. Bu ise velîlerden hiçbir kimseye verilmiş bir özellik değildir.[93]

---

[91] Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rast geldiler. O hemen o çocuğu öldürdü. Mûsâ dedi ki: Tertemiz bir cana başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi? Gerçekten sen çok kötü bir şey yaptın." (Kehf, 18/74)* Yüce Allah da Hızır *aleyhi's-selâm*'ın dilinden şunları bize nakletmektedir: *"Erkek çocuğa gelince, annesi de, babası da mümin kimselerdi. Bunun anne babasına azgınlık ve nankörlük ederek onları sıkıntıya sokmasından endişe ettik." (Kehf, 18/80)*

[92] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 322*

[93] Büyük ilim adamı el-Elbani'nin, *"Cezîratu Fîlika ve Hurâfetu Eseri'l-Hadırı fîhâ"* adlı risaledeki fetvası (s. 54) bunu ifade etmektedir.

Sünnetten deliller:

1- Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*, (ilgili hadiste) şunları söylemektedir: "Arzu ederdim ki Mûsâ sabır göstersin de Yüce Allah da onların başından geçen olaylar ile ilgili kıssayı anlatmış olsun."[94]

Nebi *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in aralarında geçecek olayları bilmek istemesine dair bu temennisi Hızır'a vahiy verilmiş olduğunun bir delilidir. Eğer böyle olmasaydı, Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in kendisine vahiy gelmeyen bir insandan yine vahiy mahsulü olmayan bir işi beklemesi şeklindeki bir temennisi de câiz olamazdı.

2- Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hadiste belirtildiği şekilde çocuğu öldürmesi ile ilgili yaptığı açıklama şöyledir: "Çocuğa gelince; o, tabiatı yaratıldığı günden beri kâfir olarak yaratılmıştır. Anne-babası da ona çok şefkatli ve düşkün idi. Eğer büyümüş olsaydı, azgınlık ve küfür ile onları çok yorar, üzerdi. İşte bundan dolayı biz de Rablerinin kendilerine ondan daha temiz ve kendilerine karşı daha merhametli olacak birisini vermesini istedik."

Bir başka rivâyette de şu fazlalık yer almaktadır: "Sonra onun babası oğlunun annesi ile beraber oldu ve annesi hamile kaldı. Ondan daha temiz ve kendilerine karşı daha merhametli olacak ve o çocuktan daha hayırlı bir evlat doğurdu."[95]

Hızır *aleyhi's-selâm*'ın çocuğun kâfir olarak yaratılmış olduğunu ve babasının annesiyle birlikte olmasından sonra hamile kalıp, ondan hayırlı bir evlat doğurduğunu haber vermiş olması, hiç şüphesiz ancak nübüvvet ve vahiy yolu ile öğrenilebilecek ve başka türlü öğrenilmesine imkan bulunmayan katıksız gaybî hususlar arasındadır. Şüphesiz ki bu -eğer rasûl olduğu söylenmese bile- bir nebî olduğunun en güçlü delillerinden birisidir.

---

[94] *Buhârî, VI, 433; Müslim, XV, 144;* Her ikisi de İbn Abbâs'tan, o 'Ubeyy b. Ka'b yoluyla rivâyet etmişlerdir.

[95] *Müslim* rivâyet etmiş olup, bu fazlalık Abdullah b. Ahmed'e aittir. *V, 118-119* (eş-Şeyh el-Elbânî'nin *Cezîratu Fîlika...* risalesindeki 54-55'teki bilgilerden).

3- Nebî olduğunun delillerinden birisi de Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in şu buyruklarıdır: "Mûsâ, Hızır *-ikisine de selâm olsun-* ile karşılaşınca bir kuş gelip, gagasını suya uzattı (ve çıkardı.) Bunun üzerine Hızır, Mûsâ'ya dedi ki: Bu kuşun ne söylediğini biliyor musun? Mûsâ: Ne diyor diye sordu. O da dedi ki: Senin de bilginin, Mûsâ'nın da bilgisinin Yüce Allah'ın bilgisine göre durumu ancak benim şu gagamla sudan alabildiğim kadardır."[96]

İşte bu, Hızır'ın kuş dilini bildiği hususunda açık bir delildir. Bu da insanların bilemediği gayb kabilindendir. Böylelikle o bu yönüyle Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden şöylece sözettiği Süleymân peygamber *aleyhi's-selâm*'a benzemektedir: *"Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi." (Neml, 27/16)*

4- Şu bilgilerin yer aldığı 'Ubeyy b. Ka'b'ın rivayet ettiği hadis: "Mûsâ İsrailoğullarından bir topluluk ile birlikte oturuyorken yanına bir adam gelerek: Senden daha bilgili bir kimse olduğunu biliyor musun, diye sordu. Mûsâ: Hayır deyince, Yüce Allah ona şunu vahyetti. Evet, var. O kulumuz Hızır'dır.[97]

Eğer bu ulu'l-azm rasûllerinden birisi olan Mûsâ *aleyhi's-selâm* dışarıda tutularak Yüce Allah'ın bu gaybî bilgileri Hızır *aleyhi's-selâm*'a öğretmiş olduğunu özellikle gösteren bir delil ise, bu aynı zamanda Hızır'ın nebî oluşunun da delilidir. Hadisin devamı da bunu desteklemektedir. Çünkü Yüce Allah'ın: "Evet, var. Kulumuz Hızır" diye buyurmuş olması bunu desteklemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Yüce Allah'tır.

Hayatta Olduğunu Kabul Edenlere Göre Bunun Sebebi

Tarihçiler onun uzun süre yaşaması ve hayatta oluşu ile ilgili olarak iki sebep zikretmektedirler:

---

[96] Bunu *Hâkim* rivâyet etmiş olup, sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî ve Suyûtî de bu hususta ona muvâfakat etmişlerdir. Ayrıca hadis *Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha'da (2467)* numara ile tahriç edilmiş (kaynakları gösterilmiş)tir. -Şeyh el-Elbânî, *Cezîratu Fîlika, 55-56*'daki bilgilerinden-

[97] Bk. *Buhârî -Fethu'l-Bârî* ile birlikte- *I, 168, VI, 431; Müslim, IV, 1853* -Muhammed Fuâd Abdulbâkî baskısı-

1- O, Tufandan sonra gemidekiler gemiden çıktıktan sonra Âdem *aleyhi's-selâm*'ı defnetti. Bu sebeple de babası Âdem'in, uzun bir hayat sürmesine dair yaptığı duaya mazhâr oldu.[98]

İbnu'l-Cevzî de diyor ki: Eğer o Nûh *aleyhi's-selâm*'dan önce yaşamış olsaydı hiç şüphesiz onunla birlikte gemiye binmiş olurdu. Ancak bunu hiç kimse nakletmiş değildir.

Yine ilim adamlarının ittifaklarına göre Nûh *aleyhi's-selâm* gemiden indikten sonra geriye sadece onun soyundan gelenler hayatta kalmıştır ve onların soyu devam etmiştir. Bunun delili de Yüce Allah'ın: *"Onun soyundan gelenleri de hayatta kalanların kendileri kıldık." (Sâffât, 37/77)* buyruğudur. Peki, Hızır o zaman nerede idi?

2- Bunlara göre Hızır, Zülkarneyn ile birlikte hayat ırmağına (bengisu/âb-ı hayata) ulaşmış ve bilmediği halde o sudan içmiştir. Aynı zamanda bunu Zülkarneyn de, beraberindekiler de bilmemişti. Böylelikle o uzun bir hayata nâil oldu. Bunlara göre o, şu ana kadar hayattadır.[99]

İbnu'l-Cevzî der ki: "Kitap ehlinden gelen rivâyetlere göre o âb-ı hayattan içmiştir. Ancak onların sözlerine güven duyulamaz."[100]

Hayatta Olduğunu Kabul Edenlerin Görüşleri

Sâlih zatların onunla karşılaştıklarını, çöllerde, ovalarda onu ziyaret ettiklerini, vadilerde, sahralarda onunla karşılaştıklarını, bir şehirden bir başkasına geçip yolculuk yaptığını, insanlarla birlikte konuştuğunu, onlara çeşitli öğütler verip, onlara pek çok

[98] Bk. Ebû Hâtim es-Sicistânî, *el-Muammerûn, s. 3; el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 326; el-İsâbe, II, 286.* Derim ki: Böyle bir görüş sahih değildir. Çünkü İbn İshâk tedlis yapan bir ravidir. Ayrıca o hadis rivâyetiyle tanınmayan (meçhul) kimselerden bunu rivayet etmektedir.

[99] Bk. *Taberî, et-Târîh, I, 365; el-Kâmil fi't-Târîh, I, 90*

[100] Bk. *İbnu'l-Cevzî, el-Mevzuât, I, 199,* İbnu'l-Münâdâ'dan naklen derim ki: Durum İbnu'l-Cevzî *rahmetullâhi aleyh*'in dediği gibidir.

dualar öğrettiğini ve benzeri hususları ihtiva eden pek çok haber ve hikâye nakledilmiş bulunmaktadır. Nitekim ileride bu kitapta bu hususlar etraflı bir şekilde zikredilmekle birlikte, gerekli cevaplar da verilecektir.[101]

Nevevî der ki: Hızır'ın hayatı ve nübüvveti hakkında ihtilâf edilmiştir. İlim adamlarının çoğunluğu onun aramızda bulunduğunu ve hayatta olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş sufiler ile sâlih ve marifet sahibi kabul edilen kimselerce ittifak ile kabul edilmiştir. Onu görmek, onlarla birlikte bulunmak, ondan bir şeyler öğrenmek, ona sorular sorup cevaplar almaya dair hikayeleri şerefli yerlerde ve hayır meclislerinde bulunduğuna dair hikayeleri, sayılamayacak kadar çok ve ayrıca zikredilmesi gerekmeyecek kadar ünlüdür.

Şeyh Ebû 'Amr b. es-Salâh der ki: "O sâlih âlimlerin çoğunluğu ve onların avamının kabul ettiği kanaate göre hayattadır. Ancak bazı muhaddisler bunu kabul etmeyerek istisnâ teşkil etmişlerdir."[102]

Hızır hakkındaki bir soruya cevap olmak üzere de Suyûtî şu beyitleri söylemiştir:

"İnsanların Hızır hakkında ve önceden gömüldüğü
Yahut hayatta olup hayatının devam ettiği hakkında farklı görüşleri vardır.
Her bir görüşün meşhur bir delili vardır
Yüksekliği ta ikizleri (ikizler burcunu) dahi aşmaktadır
Beğenilen görüş onun hayatta olduğudur
Hem bu görüşün zaman boyunca sayılamayacak kadar çok delilleri vardır.
Hızır ve İlyâs yerde, hayattadırlar
Tıpkı Îsâ ve İdrîs'in semâda kaldıkları gibi[103]

---

[101] Bk. 93 nolu fıkra ve devamı

[102] *Fetâvâ İbni's-Salâh, s. 28; Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Lugât, I, 176;* Geniş bilgi için bk. 36. fıkra

[103] Bk. 34 ve 130 nolu fıkralar zayıf bir sened ile rivayet edildiğine göre "dört nebî hayattadır. Bunların ikisi semâda: Îsâ ve İdrîs; İkisi de yerdedir: Hızır ve İlyâs"

İşte bu Suyûtî'nin oğlunun (bu soruya) cevabıdır

Ve o Rahmân olan Allah'tan en hayırlı mükâfatı ummaktadır."[104]

İbn Abbâs *radiyallâhu anh*'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hızır'ın eceli Deccali yalanlayacağı vakte kadar geciktirilmiştir."[105]

İşte bu, delil olarak gösterilmeye elverişli olmayan bir rivayettir.

Sa'lebî der ki: "Denildiğine göre Hızır âhir zamanda Kur'ân'ın kaldırılacağı vakte kadar ölmeyecektir."[106]

Derim ki: Bu görüşün lehine Kitap ve Sünnetten herhangi bir delil bulunmamaktadır.

Hızır'ın Hayatta Olduğu Kanaatinin Tartışılması

Hadis tenkidi ile ilgili kâideler hakkında asgari bilgisi olan bir hadis öğrencisi dahi açıkça şunu görmektedir. Hızır'ın hayatta olduğuna dair merfû ve mevkûf olarak rivâyet edilen hadisler ile bu hususta nakledilen bütün haberler ve hikâyeler başı da, sonu da vâhî olup, delil olmaya elverişli değildir. Nitekim tenkid, tetkik, araştırma ve inceleme ile ilgili kaideler de bunların böyle olduğunu tespit etmektedir. Değerli okuyucu da bu kitabı inceledikten sonra bu rivâyetlerin senedlerinin tenkidi ve metinlerinin tetkiki ışığında bunların ne kadar tutarsız olduklarını -Yüce Allah'ın izniyle- görecektir.

İbnu'l-Cevzî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* diyor ki: "Allah'ın kendisine tevfik vermesini niyaz ettiğimiz okuyucu, şunu bil ki; bu gibi hususlarda musibet üç bakımdan sözkonusu olmaktadır:"

---

[104] Bk. *el-Hâvî li'l-Fetâvâ, II, 139*

[105] Senedinde ardı arkasına üç tane illet bulunmaktadır. Delil olmaya elverişli olmayacak kadar bâtıldır. Bk. 27 fıkra

[106] Bk. *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Lugât, I, 177*; *Fethu'l-Bârî, VI, 434*

1- *Nakledilen rivâyetler hakkındaki bilgisizlik:* "Bundan dolayı pek çok kimse herhangi bir rivâyetin senedinin sağlam olduğunu kabul ederek ona birtakım kanaatler dayandırmaktadırlar. Oysa bu husustaki naklin hangisinin sahih, hangisinin illetli olduğunu bilmezler."

"İşte maalesef bu günümüzde her bir ilim dalında ilim adamlarının çoğunu kapsayan bir hastalıktır. Onlardan herhangi birisine bu hususta bir şey söylenecek olursa o da: Benim işittiğim (semâ'ım) budur ve bu benim nezdimde senedi olan bir bilgidir, der."

"Oysa Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in hadisi arasına ondan olmayan ne kadar da çok şeyler sokuşturulmuştur! Böyle bir hususa dair bu tür iddiaların durumu hakkında ne düşünülebilir?"

2- *Hayırlı birtakım kimselerin kalplerinin temiz olmakla birlikte, çokça gafil olmalarıdır:* "Böyle bir kimse bir şahsın bir süre gözüne görünmediğini görür. Yahutta ondan keramete benzer birtakım halleri müşahede eder. Yine bu kişi bazılarının: Hızır hayattadır dediğini işitmiş bulunur ve buna dayanarak kalkıp: Biz Hızır'ı gördük, der."

"Hatta bunlardan kimisi adı Hızır olan birisini görmüş ve bunu da Mûsâ ile birlikte bulunmuş Hızır zannetmiştir. Belki de insanlardan ya da cinlerden bir şeytan ile karşılaşmış ve ona, ben Hızır'ım diyerek o kimseye sâlih bir adam olduğu izlenimini dahi vermiş olabilir."

3- *Meşhur olmak ve anılmak arzusu:* "Bu da bu yolla tanınıp, bilinmeyi isteyen kimselere hastır. Böyle bir kimse: Ben Hızır ile karşılaştım diyerek avam arasında ün sahibi olmak ister. Bunlar sadece bayağı elbiseler giymekle yetinirler ve böylelikle zahid olarak görünmek isterler. Bedenen itaatkâr olduklarını göstermeye çalışırlar. Böylelikle takva sahipleri oldukları söylensin isterler. Onlar Allah'a ibadet yolunda azalarını yormazlar, çünkü Allah'a taabbud zordur ve yorucudur. Oysa zahid olmak iddiası kolaylıkla ileri sürülebilir. Ben bu halden *"Telbîsu İblîs"* adlı eserimde sakındırmış bulunuyorum."[107]

Hiç şüphesiz İbnu'l-Cevzî *Allah ona rahmet etsin*, Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatı hakkında varid olmuş metinleri oldukça basiretli bir şekilde tenkid ve tahlil etmiş bulunmaktadır. O, Hızır'ın hayatta olduğu iddiasına dair ayrıca bir kitap da yazmış;[108] sonra da bunu özlü bir risalede özetlemiş bulunmaktadır.[109]

Hızır'ın Hayatta Olduğuna ve Onunla Karşılaşıldığına Dair Anlatımların Hikâye Ediliş Tarzları

İddia sahiplerinin karşılaştığı kişinin Hızır olduğuna dair ileri sürülmüş iddia türlerini tespit ettiklerimin ve bunların tahlilinin ortaya koyduğuna göre;

Bu husustaki iddiaları aşağıda belirtilen şekilde özetlemek mümkündür. (Bu anatımlarda):

1- Ya, bizzat Hızır'ın kendisi, kendisini gören kimselere: 'Ben Hızır'ım' der![110]

2- Ya, kimliği bilinmeyen bir kişiyi görüp kaybolması halinde, birinde o kimsenin Hızır olduğu zannı uyanır.[111]

3- Ya, Hızır ile karşılaştığını iddia eden adam herhangi bir kişi görür ve onu Hızır zanneder yahut ona öyle gösterilir ya da içine o kimsenin Hızır olduğu kanaati hasıl olur![112]

4- Ya da, bir adam görüp: Bu Hızır'dır yahut İlyâs'tır ya da bu kişinin Hızır ya da İlyâs olma ihtimali ne kadar çoktur, yahut bu abdaldan birisidir derler![113]

---

[107] Bk. *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 160-161*, İbnu'l-Cevzî'den naklen.

[108] Bk. bu eserin müellifinin mukaddimesi. İbnu'l-Cevzî'nin kitabından çokça yararlanmış bulunmaktadır.

[109] Bu risaleyi *Târîhu İbn Asâkir*'i tehzib eden zikretmiş olup şunları söylemektedir: "Bu risale 22 varaktır." Bk. *V, 160*

[110] Bk. *74, 78, 132, 135 ve 151.* fıkralar

[111] Bk. *37, 105, 106, 117, 127, 134, 150.* fıkralar

[112] Bk. *72, 128, 149, 154.* fıkralar

[113] Bk. *101, 102, 108, 121* nolu fıkralar

5- Ya, üçüncü bir kişi, bilinmeyen biri ile karşılaşan yahutta sesini özel bir şekilde duyduğu şahsa: Bu kimdir biliyor musunuz? Bu Hızır'dır yahutta: Sen Hızır ile karşılaştın der![114]

6- Ya da, kişinin bizzat kendisinin başkalarına: Ben Hızır'ı gördüm yahut Hızır ile karşılaştım ya da Hızır bana söyledi yahut Hızır bana öğretti der![115]

7- Ya, bazıları tanımadıkları bir kişinin çok üstün ve şerefli bir iş yaptığını görürler ve bunun için: Bu olsa olsa Hızır'dır derler![116]

8- Ya da, kişi bir adamın söylediği bir sözden korkar. Korkan da ona: Bu sözü olsa olsa sana ancak Hızır öğretmiş olabilir, der![117]

İşte bütün bunlar Hızır'ın varlığı ve bu güne kadar hayatının devam ettiğine dair varid olmuş rivâyetlerdeki anlatımlara dair ana çizgilerdir.

Bu rivâyetlerin anlatımı ve geliş tarzı üzerinde asgari bir düşünme ile bunların ne kadar tutarsız, üsluplarının ne kadar zayıf olduğu ve anlatılmak istenen Hızır'ın hayatının devam ettiğine dair delil olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak vadilerde, sahralarda pek güzel ve üstün konumlarda, hayır işlenen yerlerde görüldüğüne dair iddialar, bu iddiaları yapan kimselerin onunla karşılaşıp, onu ziyaret ettikleri iddiaları da ve bu kabilden bütün iddialar çürümekte, buharlaşı vermektedir. Bundan dolayı bu rivâyetleri inceledikten sonra İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* şunları söylemektedir:

"Genel olarak bu hususta anlatılan hikâyelerin bir kısmı yalandır. Bir kısmı ise bir kişinin zannı üzerine bina edilmiştir. Mesela, bir kimsenin gördüğü bir adamı Hızır zannetmesi ve bu olsa olsa Hızır'dır demesi gibi. Nitekim Râfizîler de bir şahıs görür ve bunun beklenen masum imam olduğunu zanneder ya da böyle bir iddiada bulunurlar."[118]

---

[114] Bk. *92, 93, 94, 97 ve 104* nolu fıkralar

[115] Bk. *136, 137, 146 ve 155* nolu fıkralar

[116] Bk. *114* nolu fıkra

[117] Bk. *126* nolu fıkra

İbnu'l-Cevzî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* de şunları söylemektedir: "Gerçekten hayret doğrusu! Onların kendisi ile Hızır olduğunu bilebilecekleri bir alâmetleri var mıdır? Aklı başında bir kimsenin bir şahıs ile karşılaşıp, o şahsın ona: Ben Hızır'ım demesi üzerine onu tasdik etmesi, sözünü doğru kabul etmesi düşünülebilir mi?"[119]

Hızır'ın Hayatta Olduğuna Dair Mutasavvıfların İddiaları

Onun hayatta olduğunu kabul edenler, sufilerin bu husustaki sözlerini delil olarak gösterebilirler. Ancak bunu, sufilerin ıstılahlarını ve işaretlerini bilmeyen kimseler delil gösterir. Zira onlar bu ıstılah ve işaretlerinin anlamına dair eserler telif etmişlerdir. Onların bu husustaki ıstılahları üzerindeki perdeyi kaldıracak olursak şunu görürüz. Onlar Hızır tabiri ile ünsiyet, saflık ve inşirah makamına işaret ederler. İlyâs ile de ümitsizlik ve kabz makamına işaret ederler.

İskender'in karanlıklara girdiğine dair anlatılanlar da buna benzemektedir. Buna göre Hızır onun veziri imiş. O da *âb-ı hayatı,* araştırmaya koyulmuş fakat ona, Hızır ulaşabilmişti. O da bu sudan içip ebediyen hayat bulmuş, ancak İskender bunu bulamamış.

Bu anlatılanlar onların ıstılahlarına göre zahiri itibariyle bâtıldır. Hakikati de şudur: Öncekiler bunu ruha örnek olarak vermişler ve ona Hızır adını vermişlerdir. Cisime de İskender adını vermişlerdir. Cismin ve ruhun her birisi dünya yurdunda ebediyen hayatta kalmayı arzu eder. Ancak ruh bu arzusunu elde edebilmiş, bundan dolayı o yok olmaz, beden ise bu husustaki arzusuna ulaşamamıştır. Bundan dolayı da fani olan, beden olmuştur.[120] Bu hususu mutasavvıfların birçoğu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Bunlardan birisi de İbn Arabî et-Tâî'dir. O *el-Futûhât*'taki ıstılahlarına açıklık getirdiği risalesinde bunu ifade etmiş bulunmaktadır.

---

[118] *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, XXVII, 101-102*

[119] Bk. *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197-199*

Mutasavvıflar taifesinin başı olan İbn Arabî, Allah-u Teâlâ'nın: *"Hani Mûsâ genç delikanlısına şöyle demişti: 'Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmadan yürüyeceğim yahut çok yıllar geçireceğim.' (Kehf, 18/60)* buyruğunu açıklarken şunları söylemektedir: "Bunun zahiri anlamı kıssada zikredildiği gibidir. Mucizeleri inkâr etmenin bir yolu yoktur."

"Bunun bâtınî anlamına gelince şöyle açıklanır. Yani Mûsâ nefsin öğrencisi olan kalbe, bedene taalluk ettiği sırada şöyle demişti: 'Durmadan yürüyeceğim yani ben yolculuğumu ve seyrimi kesintisiz olarak sürdüreceğim yahutta yürümeye devam edip duracağım. İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar' buyruğu da iki âlemin kavuşma yeridir. Yani ruh alemi ile beden âleminin kavuşma yeri. İşte bunlar da insan suretindeki tatlı ve acı iki şeydir, kalbin makamıdır."

Yüce Allah'ın: *"İşte aradığımız bu ya! Hemen izlerini takip ederek gerisin geriye döndüler." (Kehf, 18/64)* buyruğunu tefsir ederken de şunları söylemektedir: "Balık yapısındaki karaktere uygun olarak kurtulup yoluna koyulunca, bizim de istediğimiz gerçekleşmiş oldu demişti. Çünkü Mûsâ'nın kendisinden daha bilgili olduğu belirtilen zatın var olduğunu göreceği vaad edilen iki denizin birleşme yeri orası idi. Zira kutsî akla tâbi olmak suretiyle kemâle doğru yükseliş ile bu makama erişilmez. *"Hemen izlerini takip ederek gerisin geriye döndüler."* Yani ilk fıtrat makamına, önceki bulundukları hale ilerlemekte kemâle doğru terakkiden düşmeleri sırasında bıraktıkları izleri takip etmeye devam ettiler. *"Orada kendisine tarafımızdan bir rahmet vermiş olduğumuz... bir kul buldular."* Kuldan kasıt kutsî akıldır. Bu da Allah'ın kullarından bir kul olup, inayet ve rahmet meziyetine özellikle sahiptir. *"Rahmet"*den kasıt ise maddi şeylerden soyutlanan manevi bir kemâl ile cihetlerde bulunmaktan uzak ve mukaddes olmak demektir. Ayrıca Yüce Allah'a yakın olmanın izlerini taşıyan katıksız nuranilik anlamını da ifade eder. *"Ve nezdimizden bir ilim öğretmiş olduğumuz"* buyruğu ise beşeri bir öğretim vasıtası olmaksızın kutsî bilgilerden ve küllî ve ledunnî hakikatlerden bilgi öğrettiğimiz kimse demektir."[121]

---

[120] Bk. *Tehzîbu Târîh-i İbn Asâkir, V, 162-163, 258*

İşte ona göre, Mûsâ, onun genç öğrencisi ve Hızır *-onlara selâm olsun-* ile alâkalı ayetlerin tefsiri bu şekildedir. Onların başlarından geçenlere dair sahih hadislerde sabit olduğu şekildeki bir anlatımın onun tefsirinde yer aldığını görmüyoruz. Aksine onlara göre Mûsâ kalp, onun genç öğrencisi nefis, Hızır da kutsî akıldır.

İşte onların Hızır'ın hayatta olduğunu söylerken ve onunla karşılaşıp, onu ziyaret ettiklerini belirtirken kastettikleri budur. Onların ıstılahlarını bilmeyenler kullandıkları ifadelerin zâhiri anlamında kullanıldığını zannederler. Gerçekte ise onlar zâhiren anlaşılandan farklı bir mana kastetmektedirler.

Hızır'ın Hayatının Devam Ettiği İddiasını Kabul Etmeyenlerin Görüşleri

Hadis âlimleri ve diğer ilim adamlarından olan muhakkıklar nezdindeki râcih kavle göre Hızır da diğer nebîler ve sâlihler öldüğü gibi ölmüştür. Bu görüşü tercih edenlerden bazıları şunlardır:

İmâm Buhârî, İbrâhim el-Harbî, Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ, Şerefuddîn Ebû Abdillah el-Mursî, Ebû Tâhir el-Abbâdî, Ebû Ya'lâ el-Hanbelî, Ebu'l-Fadl b. Nâsır, Ebû Bekr b. el-Arabî, Ebû Bekr b. en-Nakkâş ve başkaları. Yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun.

İbn Kayyim el-Cevzîyye der ki: "Onun hayatta oluşuna dair sahih tek bir hadis dahi yoktur."[122] Yine İbn Kesîr de şöyle der: "...Bir gün bile Hızır'ın Hz. Peygamberin yanına geldiğini, onunla buluştuğunu ifade eden ve bu hususta dayanak teşkil eden ne hasen, ne de zayıf bir hadis mevcut değildir."[123] İbnu'l-Kayyim ve İbn Kesîr'in söylediklerinin doğruluğu ise Yüce Allah'ın izniyle bu kitabın tetkik edilmesiyle anlaşılacaktır.

---

[121] Bk. *İbn Arabî Tefsiri, I, 766-768. Kehf Suresi, 60-65.* ayetler. Daru'l-Yakaza, Beyrut, 1968 baskısı

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Hızır'ın Hayatta Oluşu İle İlgili Bir Fetvası Hakkında

İbn Teymiyye -*Allah'ın rahmeti üzerine olsun*-'ye Hızır ve İlyâs hakkında, "onlar uzun ömürlü kimselerden midir?" diye soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Bunlar şu anda ne hayatta olanlar arasındadırlar, ne de kendilerine uzun ömür verilmiş kimselerdendirler. İbrâhim el-Harbî, Ahmed b. Hanbel'e, Hızır ve İlyâs'ın uzun ömürlü olup olmadıklarına, her ikisinin ondan, kendisinin de onlardan rivâyette bulunup bulunmadığına dair soru sormuş, İmam Ahmed şu cevabı vermiştir: "Kim gâib (görünmeyen, hazır olmayan) birisine bir rivâyeti isnâd ederse, o kimsenin bu sözü insaflıca söylenmiş bir söz olamaz. Böyle bir işi yapan bence ancak bir şeytan olabilir."[124]

---

[122] *el-Menâru'l-Münîf*, 67

[123] İbn Kesîr'in sözünün tamamı şöyledir: "Allah, peygamberlerin her birinden, kendisinden sonra gelecek olan peygamberlere inanıp yardımcı olacaklarına dair söz aldı. Buna inanmayı özellikle Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem* hakkında söz konusu ederek onlardan söz aldı. Çünkü o, peygamberlerin sonuncusuydu. Ona yetişen her peygamberin ona inanıp yardım etmesi hak olmuştur. Eğer Hızır da onun zamanında hayatta olsaydı mutlaka ona uymak, onunla birarada bulunmak ve ona yardımcı olmak zorunda kalacaktı. Bedir savaşında onun sancağı altına girenlerden biri olacaktı. Nitekim o savaşta Cebrâil ile diğer büyük melekler onun sancağı altına girmişlerdi. Sözün özü, Hızır *aleyhi's-selâm,* ya nebîdir –ki doğrusu da budur–, ya söylenildiğine göre rasûl ya da anlatıldığına göre melektir. Her neyse Cebrâil, meleklerin reisidir. Mûsâ da Hızır'dan daha üstündür. Eğer hayatta olsaydı Hz. Muhammed'e inanıp ona yardım etmesi vacib olurdu. Çoklarının dedikleri gibi velî olan Hızır eğer hayatta olsaydı, onunda Hz. Muhammed'in yanına gidip ona iman etmesi ve yardımcı olması gerekirdi. Fakat bir gün bile Hızır'ın Hz. Peygamberin yanına geldiğini, onunla buluştuğunu ifade eden ve bu hususta dayanak teşkil eden ne hasen, ne de zayıf bir hadis mevcut değildir." *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 346* (Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye baskısı).

Yine o *Fetâvâ*'sında[125] şunları söylemektedir: "Buhârî'ye Hızır ve İlyâs'ın hayatta olup olmadıkları ile ilgili soru sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*: "Yüz sene nihayetinde bugün yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır."[126] diye buyurmuşken böyle bir şey nasıl olabilir,

Yine İbn Teymiyye *Fetâvâ*'sında diyor ki: "Muhakkıklarin kabul ettikleri doğru görüş onun İslâmın tebliğine yetişmediğidir. Eğer Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* döneminde var olmuş olsaydı ona iman etmesi, onunla birlikte cihad etmesi icap ederdi. Nitekim Yüce Allah bunu ona da, başkalarına da bir farz kılmıştır ve aynı şekilde Mekke'de de, Medine'de de bulunması gerekirdi..."[127]

Öğrencisi İbnu'l-Kayyim de ondan yaptığı bir nakilde diyor ki:[128] "(Hızır) hakkında Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'ye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* sorulan bir soru üzerine şu cevabı vermiştir: Eğer Hızır hayatta olmuş olsaydı, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gelmesi ve onun önünde cihad etmesi, ondan ilim öğrenmesi gerekirdi. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* de Bedir gününde şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, eğer bu topluluğu helâk edecek olursan yeryüzünde sana (bir daha) ibadet olunmayacaktır."[129]

Bedire katılanlar 313 kişi olup, bunlar isimleriyle babalarının ve kabilelerinin adlarıyla bilinmektedir. Peki o vakit Hızır nerede idi?"

---

[124] *Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, IV, 337.*

[125] Aynı yer

[126] Hadisin kaynakları için bk. *57, 67.* fıkralar

[127] *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, XXVII, 100; İbn Teymiyye, Kitâbu'z-Ziyâra, s. 449*

[128] Bk. *el-Menâru'l-Münîf*, 68

[129] Hadisin kaynakları için bk. 68 nolu fıkra

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Fetvalarından Birisinin Tahkiki

Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatta olduğunu reddeden bu türden sağa sola serpilmiş zikrettiğimiz Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin Fetvalarındaki bu görüşler yanında aşağıda metnini kaydedeceğimiz bir başka fetva görmekteyiz.[130]

Şeyhu'l-İslâm *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*'a soruldu:[131] Hızır *aleyhi's-selâm* nebî mi, velî mi idi ve şu ana kadar hayatta mıdır?

Şayet hayatta ise Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den gelen: "Eğer hayatta olsaydı mutlaka beni ziyaret ederdi" şeklindeki rivâyet hakkında ne dersiniz? Bu hadis sahih midir, değil midir?

İbn Teymiyye şu cevabı verdi: "Eğer onun nübüvveti sözkonusu edilirse şunu belirtelim ki Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra ne Hızır'a, ne de başka herhangi bir insana bir şey vahyedilmiş değildir."

"Nebi *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderilişinden önce ise nübüvveti hususunda farklı görüşler vardır. Onun nebî olduğunu söyleyenlerden hiçbirisi ondan nübüvvet geri alınmıştır dememiştir. Aksine bunlar: O da İlyâs gibi bir nebîdir derler.[132] Fakat ona bu vakitlerde vahiy verilmemiştir. Belli bir sürede ona vahyin gönderilmemesi nübüvvetin hakikatinin reddedilmesi anlamına gelmez. Nitekim Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* de risaleti süresi içerisinde vahiy bazen bir süre gelmemiştir (fetret dönemi)."

"Fakat ilim adamlarının çoğunluğu onun nebî olmadığı görüşündedir. Bununla birlikte bu ümmetteki kerâmet ve kemâl dereceleri bir çok yönüyle bizden öncekilerin nübüvvetine de pek yakın kabul edilmiştir. Bununla birlikte ayrı ayrı her bir nebî Kur'ân-ı Kerim'in tertip ettiği şekilde ayrı ayrı her bir sıddîktan daha faziletlidir.[133] Ayrıca Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Nebîler ve rasûller dışında güneş Ebû Bekr es-Sıddîktan daha faziletli bir kimse üzerine ne doğmuştur, ne de batmıştır."[134] Yine ondan rivâyete göre Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "(Önceden) adam ses işitir ve bununla bir nebî olurdu."[135]

---

[130] Bk. *Şeyhu'l-İslâm, el-Fetâvâ, IV, 338-340*

[131] "Ben bu risaleyi bu şekilde buldum" (fetvaları tertip eden Şeyh Abdurrahmân Muhammed el-Âsımî el-Hanbelî'nin notu)

[132] Zayıf bir sened ile Husayf'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Nebîlerden dördü hayattadır. Bunlar arasında İlyâs *aleyhis-selam*'ı zikretmiştir. Bk. bu kitab 34. fıkra

"Ancak bu ümmet arasında böyle bir ses duyan hatta bir ışık da gören bulunduğu halde bunlar nebî değildir. Çünkü onun görüp işittiğini Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in getirdiklerine arz etmesi icap eder. Şayet ona uygun ise o bir haktır, ona aykırı ise Allah'tan gelenin en ufak bir şüphe ve tereddüdün karışmadığı kesin bir gerçek olduğuna inanır ve başkasının onu uygun görüp, bu hususta tanıklık etmesine de bir ihtiyacı olmaz."

---

[133] Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kim Allah'a ve Rasûle itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği nebîlerle, sıddîklarla, şehidlerle ve sâlihlerle birliktedirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!" (Nîsâ, 4/69)*
Buna göre Hızır'ın bir veli olduğunu kabul edecek olursak Ebû Bekir ve Ömer ondan daha faziletlidir. Ya nebîler, rasûller ve özellikle de aralarından azim sahibi olanlar hakkında ne demeli? Geniş bilgi için bk. *Muhtasaru'l-Fetâvâ el-Mısriyye, 560-561*

[134] Taberânî, *el-Evsat*'ta buna yakın bir rivâyeti Câbir b. Abdullah'tan zikretmektedir. *(Mecma'u'z-Zevâid, IX, 43-44)*. Heysemî der ki: "Hadisin senedinde İsmâil b. Yahyâ et-Teymî vardır, yalancı birisidir." Yine Taberânî buna yakın bir rivâyeti Ebû Hureyre'den, *el-Kebîr*'de rivâyet etmektedir. *(Mecmau'z-Zevâid, IX, 44)* el-Heysemî der ki: "Senedinde Bakiyye vardır. O ise tedlis yapan bir râvidir. Diğer râvilerin ise sika olduğu belirtilmiştir."
Kenzu'l-Ummâl'de de (XII, 53-54) buna yakın bir rivâyet Ebu'd-Derdâ'dan zikredilmektedir. Orada diyor ki: Hadisi İbn Asâkir rivâyet etmiş olup, senedi hasendir. Yine bu hadisi Taberânî, Seleme b. el-Ekvâ'dan diye rivâyet etmiştir. *(Mecmau'z-Zevâid, IX, 44)*: "Ebû Bekr es-Sıddîk insanların en hayırlısıdır. Bir nebî olması müstesna. "Heysemî der ki: "Senedinde İsmâil b. Ziyâd vardır. O zayıf bir râvidir. Bu anlamda varid olmuş bütün hadisler hakkında ileri geri konuşulmuştur." Ebû Bekr *radiyallâha anh*'ın faziletleri ise başka birçok hadiste sabit olmuştur.

[135] Bu hadisi rivâyet eden birisini tespit edemedim.

"Hızır'ın hayatta olması meselesine gelince, o hayattadır!?[136] Zikredilen hadisin ise aslı astarı yoktur, herhangi bir senedi de bilinmemektedir.[137] Hatta Şâfi'î'nin *Müsned*'inde ve başka yerlerde kaydedilen rivâyete göre: O, Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir araya gelmiştir.[138] Onun Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir araya gelmediğini söyleyenler bilgisi olmadık bir iddiada bulunmuş olur. Çünkü bu, ihata olunamayacak bilgiler arasındadır.[139]

---

[136] İbn Teymiyye'nin burada Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatta olduğunu söylemesi hayret edilecek şekilde çelişkili bir sözdür. Hem kendi sözlerine, hem de *Mecmû'u'l-Fetâvâ* ile başka eserlerinde kaydedilmiş sözlerine ve yazdıklarına aykırıdır. Yine öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ve diğer ilim adamlarının az önce geçtiği üzere ondan naklettiklerine de muhâliftir. O şöyle demiştir: Doğrusu o (Hızır) İslâm dönemine yetişmemiştir.

[137] Zikredilen hadis şudur: "Allah Hızır'a rahmet ihsân etsin. Hayatta olsaydı beni mutlaka ziyaret ederdi." Bu hadisin İbn Teymiyye'nin dediği gibi aslı yoktur. Hâfız İbn Hacer de diyor ki: Bu hadis merfû bir rivâyetle sabit olmamıştır. O, Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatta olduğunu kabul etmeyen seleften bazılarının söylediği sözlerdendir. Sufiler ile muhaddis ve fukahanın pek çoğu ise onun hayatta olduğunu kabul etmektedir. Bk. *Keşfu'l-Hafâ, I, 426; el-Fetenî, Tezkiratu'l-Mevdû'ât, 109; Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, 227; el-Esrâru'l-Merfuâ, 207, 294, 295.* Orada şunlar da yer almaktadır: el-Haydarî der ki: "Bu hadisin bir senedi bilinmemektedir. Bu bazı yalancıların uydurmalarındandır."; *Esne'l-Metâlib, 177, 292*; el-Hût el-Beyrûtî der ki: "Bu mevzûdur. Onun ölümü ve hayatıyla ilgili gelmiş bütün rivâyetler sahih olmayan rivâyetlerdir."
Derim ki: Bu hadisin mevzû olması, onun hayatta olduğunun sabit olması anlamına gelmez. Çünkü onun hayatı ve ölümü ile ilgili olarak varid olmuş bütün rivâyetler, sabit olmayan rivâyetlerdir. Dolayısıyla kabul edilmesi gereken masum (nebî) den gelmiş, hayatta olduğuna dair delil teşkil edebilecek herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır.

[138] Onun Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile bir araya geldiğine dair varid olmuş bütün rivâyetler uydurma ve bâtıldır.
İbnu'l-Münâdâ der ki: Hızır, Nebî'miz *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile elçi teatisinde bulunmamış ve onunla karşılaşmamıştır. *(İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 331)*
Yine bizzat İbn Teymiyye diyor ki: "Muhakkiklerin kabul ettiği doğru görüş onun İslâm dönemine yetişmemiş olduğudur." *(el-Fetâvâ, XXVII, 100); Kitâbu'z-Ziyâra, 449)*

[139] İbnu'l-Cevzî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* der ki: Hızır'ın hayatta olduğunu söylemek, bilgisizce Allah hakkında ileri sürülmüş bir iddia olur. Bu ise Kur'ân nassı ile haramdır. İkinci önermenin doğru olduğu açıktır. Birinci önermeye gelince, eğer onun hayatta olduğu sabit olsaydı buna Kur'ân, sünnet ya da ümmetin icmaından bir delil bulunması gerekirdi. İşte yüce Allah'ın kitabının neresinde Hızır'ın hayatta olduğundan sözedilmektedir. İşte Rasûlullah *sallallâhu aleyhi*

Her kim onun vefat ettiğine, Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in şu hadisini delil gösterirse:[140] 'Şu geceniz var ya, bundan itibaren yüz sene sonra bugün yeryüzünde bulunanlar arasından hiçbir kimse kalmayacaktır.'[141] Bunda Hızır'ın o dönemde yeryüzünde olmamasının mümkün olduğuna dair delil olacak bir taraf bulunmamaktadır."

"Ayrıca *Deccal* ve aynı şekilde *Cessâse*, *Sahîh*'te belirtildiği üzere Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* döneminde hayatta idiler ve var idiler. Deccal de bugüne kadar hayattadır ve henüz daha çıkmamıştır. O, o sırada denizdeki adalardan bir adada bulunuyor idi.[142]

İşte bu hususta verilecek cevap aynı şekilde Hızır ('ın hayatı) hakkında da cevap teşkil eder.

O da şudur ki söz konusu hadisteki *"arz (yeryüzü)"* lafzı bu haberin kapsamına girmemiş olur yahutta Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* bu sözleriyle bilinen Âdemoğullarını kastetmiştir.

Alışılmışın dışına çıkanlar ise cinlerin bu kapsama girmemesi gibi bu genelleme çerçevesine girmezler. İsterse bu lafız cinleri de, insanları da kapsayan bir lafız olsun. Bu gibi genel ifadelerden bu türden olanları tahsis etmek çokça görülen ve alışılmış bir şeydir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."[143]

---

ve sellem'in sünneti. Bunu herhangi bir şekilde ortaya koyan bir delil nerede bulunmaktadır. İşte ümmetin âlimleri, onun hayatta olduğuna dair icma ettikleri söylenebilir mi? Bk. *el-Menâru'l-Münîf, 69-76* Özellikle İbnu'l-Cevzî'den naklen 6. vecih

[140] Bizzat İbn Teymiyye, Buhârî'nin ve diğer ilim adamlarının bu hadisi delil gösterdiklerini -az önce geçtiği gibi- nakletmiş ve onların bu hadisi delil göstermelerini reddetmemiştir. Aksine o, onların bu istidlallerini olumlayan ve kabul ettiğini ortaya koyan bir bağlamda zikretmiş bulunmaktadır.

[141] Bk. bu kitap 54 ve 67. fıkralar

[142] Deccal ve Cessâse'ye dair hadis sahih ve sabittir. Bunu *Müslim, IV, 2261, No: 119.* Muhammed Fuâd Abdulbâkî baskısı; *Ebû Dâvûd, IV, 499* ed-De'as baskısı; *Tirmizi, IV, 521, No: 2253* Ahmed Şakir baskısı; *İbn Mâce, II, 1353, No: 4072-4074* Muhammed Fuâd baskısı; *İmam Ahmed, Müsned, VI, 373-374, 416-417-418.* Hızır'ın hayatta olduğuna dair hadis ise sabit değildir. Dolayısıyla bunu ona kıyaslamaya imkan yoktur.

[143] Bütün bu teviller yüce Allah'ın kitabında şu açık nassın karşısında tutunabilecek açıklamalar değildir: *"Senden önce hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Sen ölürsen eğer onlar ebedi mi kalacaklar?" (Enbiyâ, 21/34)*

Bu Fetvanın Son Bölümünün Eleştirisi

İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*'nin Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatta oluşunu sürekli reddeden yazılarını okumuş olup bunlar hakkında bilgi sahibi olan bir kimse onun hayatta olduğunu kabul eden bu fetvânın son bölümü karşısında hayret etmekten kendisini alamaz. Oysa bütün görüşlerinde ve yazdıkları arasında bunun ikinci bir benzeri yoktur. Böyle bir kimse en önemlilerini aşağıda sıralayacağımız birtakım sorularla karşı karşıya kalır:

İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* burada neden Hızır'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile bir araya geldiğine dair hadisi delil göstermiştir. Oysa birden çok yerde onun hayatta oluşunu kabul etmemekte ve şunları söylemektedir: "Muhakkıklarin kabul ettiği doğru görüş onun İslâm'ın tebliği dönemine yetişmediğidir..."[144] Peki, Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte nasıl bir araya gelmiş olabilir?

Diğer bir soru şudur: "Şu geceniz var ya..." diye vârid olmuş sahih hadisi neden burada o sırada Hızır yeryüzünde bulunmamış

Eğer bu âyet-i kerimenin ve kaydedilen o hadisin genel çerçevesi dışında onun sürekli hayatta olmak gibi bir özelliğinin olduğunu kabul etsek dahi buna göre onun doğduğu andan itibaren kıyâmetin kopacağı vakte kadar hayatta kalması gerekir. Madem öyle, nasıl olmuş da ortada Allah Azze ve Celle'nin rubûbiyyetinin en büyük belgelerinden sayılacak böylesi büyük bir belge olduğu halde, Kur'ân'da kendisi bundan söz etmemiştir. Oysa yüce Allah elli yıl eksiği ile bin yıl hayatta bıraktığı birisini sözkonusu etmiş bulunmaktadır. Bu kişi ise Nûh *alehyi's-selam*'dır. Yüce Allah buyuruyor ki: *"Andolsun biz Nûh'u kavmine gönderdik. O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı. Derken onlar zalimler oldukları halde tufan onları yakaladı." (Ankebut, 29/14)* Peki, kıyâmetin kopacağı zamana kadar hayatta bırakacağı birisini niçin hiç sözkonusu etmemiştir.

Böyle bir genel hükümden bu tür bir tahsis edip özelleştirmeye gelince, bunu çokça görülen ve alışılmış bir şey olduğunu söyleyebiliriz fakat bu hususta kabul edilmesi gereken masumdan gelmiş sabit bir delilin bulunması gerekir. İşte bu husustaki tenkit ve sağlam tetkikten açıkça anlaşılıyor ki, Hızır ve onun hayatta oluşu ile ilgili haberler ya kabul edilmesi icap etmeyen ve masum olmayan birisinden sabit olarak nakledilmiştir yahutta bunlar ortaya çıktıkları kaynaktan başlayarak sonuna kadar güvenilmeyecek kadar vâhî rivâyetlerdir.

[144] Bk. *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, XXVIII, 100; İbn Teymiyye, Kitâbu'z-Ziyâra, 449*

olabilir diye tevil etmektedir. Oysa bizzat kendisi Buhârî -*Allah ona rahmet etsin*-'nin aynı hadisi Hızır'ın hayatta olmayışına dair delil gösterdiğini de *Fetâvâ*'sında nakletmiş bulunmaktadır.[145] Orada ise adeti üzere buna itiraz etmemiş ve hem onu, hem de kendilerinden Hızır'ın hayatta olmadığına dair nakil yaptığı İmâm Ahmed ve daha başka kimselerden yaptığı nakilleri reddetmemiştir.[146]

Yine Bedir Gazvesi ile ilgili olarak vârid olmuş Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in: "Allah'ım, eğer bu topluluğu helâk edecek olursan yeryüzünde sana ibadet edilmeyecektir" hadisini de hayatta kalmadığına dair ne diye delil göstermiştir? Çünkü eğer hayatta olmuş olsaydı, Hızır'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile ve ashâbı ile birlikte İslâm tarihinin bu çok önemli, Müslümanların karşı karşıya kaldığı bu döneminde onlarla birlikte cihad etmesi gerekirdi. Bu o kadar önemli idi ki, Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* az önce kaydedilen sözlerini söylemek durumunda kalmıştır.

Hak ile bâtıl arasında ayırt edici çizgiyi teşkil eden bu gazada mücahidler 313 kişi idiler. Bunların hepsinin de isimleri, babalarının ve kabilelerinin adları bilinmektedir... Peki o sırada Hızır nerede bulunuyordu?[147]

Onun oldukça hayırlı, yanından ayrılmayan öğrencisi Şemsuddîn İbnu'l-Kayyim, Hızır'ın hayatta olduğuna dair görüşünü niçin benimsememiştir ve ondan niçin sadece hayatta olmadığına dair görüşünü nakletmiş bulunmaktadır?[148] Buna şunu da ekleyelim: O *"Esmâu Müellefâti İbn Teymiyye"* adlı eserinde Hızır'ın hayatta olup olmadığına dair bir risalesini de sözkonusu etmekte[149] yine *"Hızır meselesi hakkında bir araştırma"* adında (bir ciltlik) bir risaleyi de söz konusu etmektedir.[150]

---

[145] *a.g.e. IV, 337*
[146] *a.g.e. IV, 337*
[147] Bk. *el-Menâru'l-Münîf*, 68. İbn Teymiyye'den naklen
[148] *a.g.e. 68*
[149] Bk. *İbnu'l-Kayyim, Esmâu Müellefâti İbn Teymiyye, 22 (no: 52)*
[150] *a.g.e. 26 (no: 143)*

Okuyucunun hatırına bu ve benzeri başka soruların gelmesi ve bunların cevaplandırılmasını beklemesi kaçınılmaz bir durumdur.

Bu gibi sorulara cevap vermek ise, bu fetvâ hakkında aşağıdaki üç durumdan birisinin mutlaka söz konusu olduğu bilinmeden mümkün değildir:

1- Ya İbn Teymiyye'nin Hızır'ın hayatta olduğuna dair kanaati onun tercih ettiği son görüşüdür denilecektir.

Fakat bu görüş onun Hızır'ın hayatta olmadığına dair ileri sürdüğü delillerin hayatta oluşuna dair delillerine göre daha güçlü ve daha açık delil olduğu söylenerek bu ihtimal çürütülebilmektedir. Aynı şekilde hayatta olduğunu kabul etmeyen görüşleri de çoktur ve birden çok yerde geçmektedir. Hayatta oluşuna dair görüşü ise sadece bir tek yerde bulunmaktadır.

Böyle bir şey ise İbn Teymiyye'nin bilinen yöntemine aykırıdır. Çünkü o herhangi bir görüşü benimsemiş ise bunu birçok yerde ve en basit sebepler dolayısıyla dahi sözkonusu eder.

2- Yahut onun hayatta olduğuna dair görüşü önceki görüşüdür. Tercihe değer olan ve kabul edilen görüşü ise hayatta olmadığını belirten görüştür. Bundan dolayı bu son görüş birçok yerde yer almaktadır.

Bunun doğru olma imkanı ve tahkik neticesi varılmış kanaat olması ihtimali daha yüksektir. Çünkü İbn Teymiyye itikadî meselelerde duruşu sağlam, Kitâb ve sahih sünnete sımsıkı bağlı birisidir.

Bir diğer delil de İbnu'l-Kayyim'in ondan Hızır'ın hayatta olmadığı görüşünü nakletmiş olduğudur. Eğer bu görüş onun tercih etmediği yahutta önceden kabul ettiği bir görüş olsaydı bu görüş ondan nakledilmezdi. Onun (İbnu'l-Kayyim'in) *"Esmâu Müellefâti İbn Teymiyye"* adlı eserinde Hızır'a ait iki eserinin bulunduğunu söylediği daha önceden kaydedilmiş bulunmaktadır.

3- Yahutta Hızır'ın hayatta olduğuna dair bir görüşün İbn

Teymiyye tarafından belirtildiğinin sahih bir şekilde tespit edilmesi kesinlikle reddedilecektir. O takdirde bu görüş başkaları tarafından onun eserlerine sokulmuş kabul edilecektir.

Durum her ne olursa olsun, son iki görüşü pekiştiren birden çok sebep bulunmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır:

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin fetvalarını derleyen Şeyh Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım el-'Âsımî en-Necdî bu fetva ile ilgili olarak şu notu düşmüştür: "Bu risale bu şekilde bulunmuştur."[151]

Hâlbuki bu fetvaları derleyenin yöntemi ise bu tür notlar düşmemesidir. Fakat benim görüşüme göre o burada böyle bir not düşmeye mecbur kalmıştır. Çünkü bu risalede Hızır'ın hayatı ile ilgili istisnai bir görüş olduğunu tespit etmiştir ve bunun Şeyhu'l-İslâm'ın bütün görüşlerine muhalif olduğunu görerek buna dikkat çekmiştir.

İbn Teymiyye'nin mevcut bütün eserlerini yakından ve teferruatıyla tanıyan bu fetvaların düzenleyicisi tarafından düşülmüş olan bu not, birtakım şüpheleri gerektirmektedir. Hiç şüphesiz böyle bir not son derece önemli ve yerinde, ve mutlaka düşülmesi gereken bir nottur.

Diğer taraftan Şeyh Ebû 'Amr b. es-Salâh *(643 h.)*'ın Fetvâları arasında Hızır *aleyhi's-selâm*'ın hayatta olduğunu belirten ve Şeyhu'l-İslâm'ın bu fetvasına mana ve lafız itibariyle bir dereceye kadar benzeyen kısa bir fetvasını da buldum. Sözkonusu fetvada şunlar yer almaktadır:

"(Bir mesele)... Hızır *aleyhi's-selâm*'ın belli bir süreye kadar hayatta olduğuna dair bir rivayet gelmiş midir? O bir velî midir, yoksa bir nebî midir, yoksa başka bir şey midir? (Cevap)... Hızır *aleyhi's-selâm* havastan olan âlimlerin, sâlihlerin çoğunluğuna ve onlarla beraber avama göre hayattadır. Bazı hadis ehli kimseler bunu kabul etmeyerek istisnâ teşkil etmişlerdir.

---

[151] Bk. *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, IV, 338*

O *-Allah ona, bizim Peygamberimize, bütün nebîlere ve hepsinin hanedanına salât ve selâm eylesin-* bir nebîdir. Ancak onun bir rasûl olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[152]

Burada tekrar tekrar şunu söylemeden geçemiyorum: Şu anda araştırma konumuz olan fetvanın son bölümü hiçbir şekilde İbn Teymiyye'nin akide ile ilgili sağlam duruşu ve onun kitap ve sünnete sımsıkı bağlılığı ile; bunlara dair ilimlerde derya oluşu ile bağdaşmamaktadır. Bana göre İbn Teymiyye'nin Hızır *aleyhi's-selâm* hakkında aklın ve naklin açık hükümlerine muhalif herhangi bir kanaate sahip olmasına imkan yoktur.

Bu hususu göz önünde bulundurarak ben bu pek büyük dini kaynakta; bu muazzam fıkıh ansiklopedisinde belli bir hedefe yönelen bu ilmi hazinede (Şeyhu'l-İslâm'ın Fetvalar Mecmuasında) bu şaz görüşü tespit edince onu tahkik edip, kaynaklarını tespit etmeye ve Yüce Allah'ın lütfu ile uygun bir şekilde tenkit etmeye kalktım. Böylelikle okuyucu bu hususta apaçık bir bilgiye sahip olsun ve doğru ile yanlışı açıkça ayırt edebilsin.

Şayet bu hususta isabet ettiysem bu Azîz ve Celîl olan Allah'tandır. Eğer hata ettimse şeytandandır. Bundan da Allah'a sığınırız.

İbnu'l-Cevzî'nin Hızır'ın Hayatta Olduğunu Kabul Etmeyişi

İbnu'l-Kayyim *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*, İbnu'l-Cevzî'nin Hızır'ın hayatta olduğunu kabul etmeyen görüşlerini söz konusu etmektedir.[153] Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî diyor ki:[154] Hızır'ın dünyada kalıcı olmadığının dört tane delili vardır:

---

[152] *Fetâvâ Ebî 'Amr b. es-Salâh, 28*

[153] Bk. *İbnu'l-Kayyim, el-Menâru'l-Munîf fi's-Sahîhi ve'd-Daîf, 69-76* -Muhakkıkın notları ile-

[154] Yani Hızır ile ilgili bağımsız eseri olan: *Ucâletu'l-Muntazir fî Şerhi Hâleti'l-Hadır* adlı eserinde

1- Kur'ân,
2- Sünnet,
3- Muhakkık ilim adamlarının icmâı,
4- Ve akıl.

1- Kur'ân'dan Delil Yüce Allah'ın Şu Buyruğudur:

"Senden önce hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Sen ölürsen eğer, onlar ebedi mi kalacaklar?" (Enbiyâ, 21/34) Eğer Hızır hayatta kalmaya devam etseydi "ebedî" olurdu.[155]

İbnu'l-Cevzî'nin delillerinden birisi de Yüce Allah'ın Âl-i İmrân Suresindeki şu buyruğudur: *"Hani Allah peygamberlerden... diye söz almıştı." (Âl-i İmrân, 3/81)* İbn Abbâs der ki: Yüce Allah gönderdiği her bir nebîden mutlaka şu sözü almıştır: Eğer kendisi hayatta iken Muhammed peygamber olarak ortaya çıkarsa mutlaka ona iman edecekler, ona yardım edeceklerdi... Bunu Buhârî zikretmiştir.

Buna göre Hızır eğer nebî yahut velî ise yine bu sözün kapsamına girmiş bulunmaktadır... Bilinense şu ki; Hızır hakkında gönül rahatlığıyla kabul edilebilecek sahih ya da hasen herhangi bir senedle onun herhangi bir günde Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile bir araya geldiği nakledilmemiştir, onunla birlikte herhangi bir gazada savaşa katılmamış, onunla birlikte bulunmamıştır.

İşte Bedir günü o doğru sözlü ve sözü tasdik olunan (Rasûlullah), Azîz ve Celîl olan Rabbine dua etmiş, ondan yardım ve kendisini inkâr eden kâfirlere karşı zafer isteyerek şöyle demişti: "Allah'ım, eğer bu topluluk helâk olursa yeryüzünde bundan sonra sana ibadet olunmayacaktır."

---

[155] *İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, (I, 334)*'de yine İbnu'l-Cevzî'den ayrıca şunları da nakletmektedir:
"Hızır eğer bir beşer ise kaçınılmaz olarak bu âyetin genel hükmü içerisine girmiştir. Sahih bir delil ile olmadıkça bunun tahsisi caiz olamaz." Daha sonra İbn Kesîr şunları söylemektedir: "Aslolan ise aksi sabit olmadıkça onun hayatta olmayacağıdır. Hatadan korunmuş nebîden de, kabul edilmesi gereken ve onun böyle bir özelliğe sahip olduğunu ortaya koyan herhangi bir delil zikredilmiş değildir."

Müslümanların ileri gelenleri ve meleklerin ileri gelenleri o gün bu topluluk arasında idi. Hatta Hassân b. Sâbit'in kasidesindeki bir beyitte söylediği gibi; Cebrâil *aleyhi's-selâm* dahi bunlar arasında idi. Hatta bu beyit denildiğine göre Araplar arasında öğünmeye dair söylenmiş en üstün bir beyittir:

"Ve Bedir'de helâk olanların yüzlerini geri döndürüyordu
Sancağımız altındaki Cebrâil, bir de Muhammed."

Eğer Hızır hayatta olmuş olsaydı, böyle bir sancağın altında durmak onun makamlarının en şereflisi, gazalarının en büyüğü olurdu."

2- Sünnetten Delil:

Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Şu geceniz var ya; şu andan itibaren yüz yıl sonra halen yeryüzünde var olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır."[156] Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.

Müslim'in *Sahîh*'inde de Câbir b. Abdullah *radiyallâhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefatından az önce şöyle buyurdu: "Şu anda canlı olan hiçbir nefis, üzerinden yüz sene geçtikten sonra artık hayatta kalmayacaktır."[157]

3- Muhakkık İlim Adamlarının İcmâ'ına Gelince:

Buhârî'den ve Alî b. Mûsâ er-Ridâ'dan Hızır'ın öldüğünü ifade ettikleri nakledilmiştir.

Buhârî'ye Hızır'ın hayatta olup olmadığı ile ilgili olarak sorulan soruya o şu cevabı vermiştir: "Böyle bir şey nasıl olabilir ki? Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: Bu geceniz var ya! Bu andan itibaren yüzyıl sonra yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse hayatta kalmayacaktır."[158]

[156] Hadisin kaynakları 51. fıkrada gösterilmiştir.
[157] Hadisin kaynakları 54. fıkrada gösterilmiştir.
[158] Hadisin kaynakları için bk. 54 nolu fıkra

Hızır'ın öldüğünü söyleyenler arasında İbrâhim b. İshâk el-Harbî, Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ'da vardır ki; bunların her ikisi de birer imamdır. Hatta İbnu'l-Münâdâ o hayattadır, diyenlerin bu sözünü çok çirkin görürdü.

Kadı Ebû Ya'lâ onun ölmüş olduğunu İmâm Ahmed'in arkadaşlarından da nakletmektedir. Kimi ilim adamının da eğer hayatta olmuş olsaydı Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gelmesi icap ederdi, hususunu (hayatta olmadığına dair) delil gösterdiğini de nakletmekte ve bu arkadaşlarından birisinin şunları söylediğini belirtmektedir:

Bize Ahmed anlattı, bize Şureyh b. en-Nu'mân anlattı, bize Huşeym anlattı, bize Mücâhid, eş-Şa'bî'den, o Câbir b. Abdullah *radiyallâhu anh*'den naklettiğine göre Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki şayet Mûsâ hayatta olsaydı o dahi bana tâbi olmaktan başka bir şey yapamazdı."[159] Hızır'ın Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile Cuma namazı ve cemaat namazını kılmadığı onunla birlikte cihad etmediği ortadayken hayatta olduğu nasıl söylenebilir?

Îsâ *aleyhi's-selâm* yeryüzüne ineceği vakit bu ümmetin imamının arkasında namaz kılacağına ve onun önüne geçmeyeceğine hiç dikkat edilmiyor mu? Böylelikle bizim Peygamberimiz Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetine herhangi bir şekilde bir halel gelmemiş olur.

Ebu'l-Ferec der ki: Hızır'ın hayatta olduğunu kabul ederken, bu kabulü ile şeriatten yüz çevirdiğini unutan bir kimsenin anlayışı ne kadar da yetersizdir!

4- Aklî Delillere Gelince:

Bu da on şekilde açıklanabilir.

1) Onun hayatta olduğunu kabul eden bir kimse: Âdem'in sulbünden oğlu olduğunu da söyler.[160] Bu da iki bakımdan tutarsızdır:

---

[159] Hadisin kaynakları için 52 nolu fıkraya bakınız.

[160] Ancak bu rivayet açısından da reddolunur. Dârekutnî bunu zayıf bir râvi olan

a) Şu anda tarihçi Yuhanna'nın kitabında belirtildiği üzere altıbin yaşında olması gerekir. İnsanlar için böyle bir yaş ise alışılmıştan oldukça uzaktır.

b) Eğer -iddia edildiği gibi- Âdem'in sulbünden oğlu yahut çocuklarından dördüncü torunu olduğu ve onun Zülkarneyn'in veziri olduğu kabul edilirse, hiç şüphesiz böyle bir yaratılış bizim yaratılışımıza benzemez. Aksine onun boy ve en itibariyle oldukça ileri olması gerekir.

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde Ebû Hureyre *radiyallâhu anh*'ın Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den rivâyetine göre şöyle buyurmuştur: "Allah Âdem'i altmış zira boyunda yaratmıştır. Ondan sonra da hilkat eksilmeye devam edip durmuştur.[161]

3) [162] Eğer Hızır, Nûh'tan önce yaşamış ise onunla birlikte gemide olmalıdır; fakat bunu kimse nakletmiş değildir.

4) İlim adamlarının ittifakla kabul ettiklerine göre Nûh *aleyhi's-selâm* gemiden indikten sonra onunla birlikte olanların hepsi öldüğü gibi, onların soyundan gelenler de ölmüştür ve geriye sadece Nûh neslinden gelenler kalmıştır. Buna delil de Yüce Allah'ın: *"Onun soyundan gelenleri de geriye kalanların ta kendileri kıldık." (Sâffât, 37/77)* buyruğudur.

İşte bu onun Nûh'tan önce hayatta olduğunu söyleyenlerin görüşlerini çürütmektedir.

5) Eğer Âdemoğullarından herhangi bir insanın doğduğu andan itibaren zamanın nihayet bulacağı vakte kadar yaşayacağı doğru ise ve Nûh'tan önce dünyaya gelmiş ise hiç şüphesiz bu en büyük ayetlerden (Allah'ın varlık ve birliğinin belgelerinden) ve en hayret edilen işlerden birisi olurdu. Bu durumda Kur'ân-ı Kerim'de ona dair haberler birkaç yerde de sözkonusu edilirdi. Zira bu rubû-

---

er-Revvâd'dan, o Mukâtil'den –bu da metrûk bir râvidir- o ed-Dahhâk'tan –bu da İbn Abbâs'tan hadis dinlememiştir- o da Abbâs'tan diye rivâyet etmiştir. Böylelikle bu hadiste ardı arkasına üç tane illet birarada bulunmaktadır. Bk. 1 nolu fıkra

[161] *Buhârî, IV, 61.* Halebî baskısı; *Müslim, XVII, 177-178; Ahmed, II, 315*

[162] İkinci husus asıl nüshada da yer almamaktadır.

biyetin en büyük ayetlerinden birisi olurdu.

Yüce Allah elli yıl eksiği ile bin yıl hayat verdiği bir zatı Kur'ân-ı Kerim'de zikretmiş ve onu bir ayet (rubûbiyetinin bir belgesi) kılmıştır.[163] Durum böyle olduğuna göre kıyâmetin kopacağı zamana kadar hayatta bırakacağı bir kimseyi neden sözkonusu etmemektedir?

Bundan dolayı kimi ilim adamı şöyle demiştir: İnsanlar arasına bu kanaati ancak şeytan bırakmıştır.

6) Hızır'ın hayatta olduğunu söylemek Allah hakkında herhangi bir bilgiye dayanmadan söz söylemektir. Bu da Kur'ân nassı ile haramdır.

İkinci önermenin doğruluğu açıkça ortadadır.

Birinci önermeye gelince, eğer onun hayatı sabit olsaydı şüphesiz Kur'ân, sünnet ya da ümmetin icmâının buna delil olması gerekirdi.

İşte Yüce Allah'ın kitabı! Hızır'ın hayatta olduğu bu kitabın neresinde geçiyor?

İşte Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in sünneti! Buna herhangi bir şekilde delil olacak ifade nerededir?

İşte İslâm ümmetinin âlimleri; onun hayatta olduğu üzerinde icma etmişler midir?

7) Onun hayatta olduğunu kabul eden kimselerin delil diye sarıldıkları en güçlü şey, bir kimsenin Hızır'ı gördüğüne dair nakledilegelen hikâyelerden ibarettir.

Hayret doğrusu! Acaba Hızır'ın, görenin kendisini tanıyacağı belli bir alâmeti mi vardır? Böylelerinden pek çoğu; ben Hızır'ım demekle bir de övünür. Bilindiği gibi Allah'tan herhangi bir delil bulunmadan böyle bir sözü söyleyeni tasdik etmek câiz değildir.

---

[163] Bu sözleriyle yüce Allah'ın hakkında şöyle buyurduğu Nûh *aleyhi's-selâm*'a işaret etmektedir: *"Andolsun biz Nûh'u kavmine gönderdik. O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı. Derken onlar zalimler oldukları halde tufan onları yakaladı." (Ankebût, 29/14)*

Bir kimse, kendisine ben Hızır'ım diye haber verenin doğru söylediğini ve yalancı olmadığını nasıl anlayacaktır?

8) Hızır, Kelîmullah olan 'İmrân oğlu Mûsâ'dan ayrılıp, onunla arkadaşlık etmedi ve ona: *"İşte bu benimle senin ayrılışımızdır." (Kehf, 18/78)* dedi.

Peki, Hızır, Mûsâ gibi birisinden ayrılmayı nasıl kabul etti? Sonra da şeriatın dışına çıkan, cumaya da, cemaate de katılmayan, ilim meclislerinde bulunmayan, şeriat adına hiçbir şey bilmeyen, şeriatın dışına çıkmış câhil ve kendisini âbid zanneden kimselerle birlikte olmayı nasıl kabul edebilir?

Böylelerinin her birisi: Hızır dedi, Hızır bana geldi, Hızır bana tavsiye etti der. Hayret doğrusu! O Kelîmullahı bırakıp ondan ayrılır, câhillerle sohbet ve arkadaşlık kurar. Nasıl abdest alacağını, nasıl namaz kılacağını bilmeyenlerle oturur, kalkar; öyle mi?

9) Ümmet icmâ ile şunu kabul etmiştir: Ben Hızır'ım diyen bir kimse eğer: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle şöyle buyurdu dese dahi onun sözüne iltifat edilmez ve bu sözleri dinde delil olarak kabul edilmez.

Ancak o Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gitmemiştir, ona bey'at da etmemiştir denilmesi yahutta böyle cahil bir kimsenin (bunu izah sadedinde): Hızır'a peygamber olarak gönderilmemiştir. demesi hali müstesnâdır. Bu da görüldüğü gibi küfür ihtiva eden bir iddiadır.[164]

10) Eğer hayatta olsaydı hiç şüphesiz kâfirlere karşı cihad etmesi, Allah yolunda ribat yapması (sınırları beklemesi), cihad saflarında bir an olsun durması, Cuma ve cemaat namazlarında bulunması, ilim öğretmesi, sahralarda ve ıssız yerlerde vahşi hayvanlar ara-

---

[164] Tahâviyye akidesinin şârihi der ki: Kendisinin Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile durumu Hızır'ın Mûsâ ile beraberkenki şu durumu gibidir (yani Mûsâ Hızır'a Peygamber olarak gönderilmediği gibi Muhammed'de bana gönderilmemiştir.) iddiasında bulunsa yahutta bunun ümmet adına herhangi bir kimse hakkında caiz olduğunu kabul edecek olursa o Müslümanlığını yenilemelidir..." Bk. *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye, 577*, el-Mektebu'l-İslâmî Baskısı

sında seyahat etmesinden çok daha faziletli olurdu.

Bu tür iddialarda bulunmak ona yapılacak en büyük tenkidlerden ve onun için bir ayıp değil midir?

Bütün bunlarla birlikte aklî ve naklî deliller ile desteklenmiş pek çok nas Hızır'ın hayatının devam ettiği görüşünü reddetmeye bizim için yeterlidir. Değerli okuyucu, ayrıca bu kitabı incelerken de bunların önemli bir bölümünü görecektir.

Burada şunu söylemeden geçemiyorum: Hızır'ın hayatta olduğuna dair varid olmuş merfû (peygambere ulaştırılan) bütün hadisler ya zayıftır, ya da uydurmadır. Bu doğrultudaki haberler ve hikâyeler ise, ya başı da sonu da vâhî olan rivâyetlerdir, yahutta belki makbul ama masum olmayan kimseye kadar senedi sahih olabilen rivâyetlerdir.

Bize göre bu gibi hususların tenkidi açısından biricik doğru ölçü Kitap ve sünnettir. Eğer bunlara uygun düşerse baş göz üstüne, bunlara uygun değilse gözümüzü kırpmadan onları reddederiz.

Şimdi kitabın metnine geçebiliriz.

* * *

ez-Zehru'n-Nadır fî Hâli'l-Hadır

Rivâyet İlimleri Açısından
Hızır'ın Nübüvvet ve Hayat Meselesi

Hâfız Şeyhu'l-İslâm İbn Hacer el-Askalânî

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Kalıcılık ve devam sadece kendisinin olan Allah'a hamd olsun. Yüce Allah'ın pek çok lütuflarla, efendilikle tahsis ettiği ve korunmuş kitabında kendisine: *"Senden önce hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Sen ölürsen eğer onlar ebedî mi kalacaklar?" (Enbiyâ, 21/34)* buyruğunu indirmiş olduğu Rasûle de pek çok salât ve selâm. Hayrı emreden ve hayırlı emirlere uyan âline ve ashâbına da ölümden sonra diriltilecekleri güne kadar devamlı salât ve selâm olsun.[165]

İmdi Mûsâ *aleyhi's-selâm*'a arkadaşlık etmiş bulunan Hızır[166] *aleyhi's-selâm* bir nebî midir, yoksa bir velî midir sorusu eskiden de, yeni olarak da defalarca sorulmuş bulunmaktadır.

Acaba Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderilişi zamanına kadar uzun bir ömür verilmiş ve ondan sonra da yaşamış mıdır, yoksa bundan önce mi ölmüştür?

---

[165] "Eğer Hızır bir beşer ise bu âyet-i kerime'deki genel ifadenin kapsamına kaçınılmaz olarak girer. Onun sahih bir delil bulunmadıkça bu genel kapsamın dışında tutulup, bir hususiyet ile tahsis edilmesi caiz olamaz." Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 334*; *İbnu'l-Cevzî, Ucâletu'l-Muntazir fî Şerhi Hâleti'l-Hadır*'dan naklen.
İbn Kesîr der ki: "Aslolan ise bunun (yani ona ait tahsisin) sabit olmadıkça sözkonusu edilmemesidir. Ayrıca kabul edilmesi gerekli, masumdan gelmiş böyle bir tahsise delil olabilecek herhangi bir nakil de zikredilmiş değildir."
İbn Hacer'in bu girişinde, beraat-i istihlal (yani ifadenin başının sona kadar beyan edilecek maksatlaar dair ipuçlarını veren bir başlangıç) bulunmaktadır ki ilk anda okuyucuya Hızır hakkında tercihe değer görülen görüşe dair özet bir fikir vermektedir. Bu da onun *-aleyhi's-selâm-*vefat etmiş olduğudur.

[166] Hızır (noktalı) hı harfinin fethalı, dad harfinin kesralı (el-Hadır) şekliyle okunarak söylenir. Dad harfi sakin olarak da okunabilir (el-Hadr). Bununla birlikte dâd harfi hem kesreli, hem üstün de okunabilir. Bk. *İbn Mâkûlâ, el-İkmâl, III, 161; Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Lugât, I, 176*

O hâlâ hayatta olan birisi midir? Ona dair pek çok haberler ile ilgili olarak da sorular sorulmuştur. Ben bu hususta aşağıda belirteceğim eski ilim adamlarının yazdıklarından bir derleme yapmış idim. Bu ilim adamları arasında eskilerden Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ.[167]

Müteahhirûn (sonraki âlimler)dan da Ebu'l-Ferec b. el-Cevzî bu hususta eser yazmıştır.[168]

Ben bu iki eserdeki bilgilere uzunca yaptığım tetebbular neticesinde elde ettiğim yeni şeyler de ilave ettim.

"el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe" adlı eserimde herhangi bir haber veya rivâyette Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile karşılaştığı belirtilmiş her bir kimseyi kaydetme usulünü benimsediğimden ötürü benim Hızır *aleyhi's-selâm*'ı da orada zikretmem gerekirdi. Çünkü bu husus *el-İsâbe*'nin şartlarındandır.[169] İsterse onun ashâbdan birisi olduğuna dair sabit bir haber vârid olmamış olsun.

Şimdi de benim daha önce okuyup, dinlediğim her hususta ona dair soru soran herkesin de bilgi sahibi olması için hakkında ayrı bir eser kaleme almış bulunuyorum, bunu bâblar halinde sunacağım.

---

[167] Asıl nüshada Ebû Ca'fer olmakla birlikte doğrusu bizim tesbit ettiğimizdir. Ebu'l-Hüseyn onun künyesi olup, Ahmed b. Ca'fer b. el-Münâdâ el-Bağdâdî'dir (336 h.) Irak'a pek çok faydalar sağlamış, pek çok eser sahibi birisidir. Zehebî der ki: "Sika bir râvi olup, ilim adamlarının büyüklerindendir." Bk. *Tezkiratu'l-Huffâz, III, 849*

[168] Cemâluddîn b. Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (597 h.). Pek büyük bir ilim adamı, hadis hâfızı, pek çok eserin müellifidir. *Ucâletu'l-Muntazir fî Şerhi Hâleti'l-Hadır* adlı eseri bunlardandır. Bu eserini *İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 330, 334*'de bu isim ile zikretmiş bulunmaktadır. İbn Hacer de elinizdeki bu eserini sözü geçen bu esere bina etmiş fakat ilmi adıyla onu isimlendirmemiştir. Bk. *Tezkiratu'l-Huffâz, IV, 1342-1348*

[169] Hâfız İbn Hacer, *el-İsâbe* adlı eserinin her bir alfabe harfini dört kısma ayırmıştır. Hızır'ın sözkonusu edildiği birinci kısım ondan ya da başkasından gelen rivâyet yolu ile sahâbî olduğu varid olmuş kimseler hakkındadır. Buna dair rivâyet yolunun sahih, hasen ya da zayıf olduğuna bakılmadan yahutta sahâbe olduğuna dair herhangi bir yolla delil olacak şekilde zikredilmiş olmasına bakılmadan bu yol izlenmiştir." Bk. *el-İsâbe Mukaddimesi -el-İstîâb ile birlikte- I, 4-5*

Yüce Allah'tan bunu faydalı kılmasını niyaz ederim. Şüphesiz ki O, pek yakındır, duaları kabul edendir.

Nesebi

1- Bir denilene göre o, Âdem'in sulbünden gelen oğludur.[170] Bunu Dârekutnî, *el-Efrâd* adlı eserinde zikretmiş bulunmaktadır.[171] Bunu Revvâd b. el-Cerrâh, o Mukâtil b. Süleymân'dan, o ed-Dahhâk'tan, o İbn Abbâs *radiyallâhu anh*'den diye rivayet etmiştir.[172]

Revvâd zayıf bir râvidir.[173] Mukâtil de metrûk bir râvidir.[174]

---

[170] İbnu'l-Cevzî der ki: Bu iki bakımdan tutarsızdır. Birincisi şu anda onun yaşının tarihçi Yuhanna'nın ifade ettiği üzere altı bin olması gerekir. Bunun ise herhangi bir insan için adeten gerçekleşmesi çok uzak bir ihtimaldir.
İkincisi ise şayet ileri sürüldüğü gibi Âdem'in sulbünden oğlu yahutta dördüncü torunu ise ve o Zülkarneyn'in de vezirliğini yapmış ise, şüphesiz onun hilkat şekli bizim hilkat şeklimiz gibi değildir. Aksine o boyu posu aşırı olan birisidir. Nitekim *Buhârî* ve *Müslim*'de Ebû Hureyre'den nakledilen hadiste böylece belirtilmektedir. Buna göre Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Allah Âdem'i altmış arşın boyunda yaratmıştır. O zamandan bu yana hilkat eksilip durmaktadır." (*Buhârî, IV, 161*; *Müslim, XVII, 177*) Hızır'ı gördüğünü söyleyenlerden hiçbir kimse de onu pek büyük bir hilkate sahip olarak gördüğünü söylememiştir. Oysa o (iddialarına göre) insanların en eskilerindendir. Bk. *el-Menâru'l-Münîf, 73-74*

[171] Dârekutnî, Hâfız Ebu'l-Hasen b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî (85h.)'dir. *Sünen* müelliflerindendir. *el-'İlel ve'l-Efrâd* adlı eser de onundur. Bk. *et-Tezkire, III, 991*

[172] Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 326*; İbn Kesîr der ki: "Bu munkatı' ve garib bir seneddir." *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 23.* Her ikisi de el-Efrâd'dan nakletmektedirler.

[173] Revvâd Ebû İsâm el-Askalânî sadûk olmakla birlikte ömrünün sonlarına doğru hafızası karışmış, bu bakımdan ondan hadis rivâyeti terkedilmiştir. es-Sevrî'den diye naklettiği rivayetleri oldukça zayıftır. Bk. *Takrîbü't-Tehzîb, 104 a2*, Pakistan baskısı

[174] Ebu'l-Hasen el-Belhî el-Ezdî künyelidir. İbn Devvâl Dûza diye anılır. Hadis âlimleri onun yalancı olduğunu kabul etmiş, ondan rivâyeti terk etmişlerdir. Ayrıca tecsim akidesine sahip olmakla da itham edilmiştir. 105 yılında vefat etmiştir. *Ebû Dâvûd, el-Mesâil* adlı eserinde ondan rivâyette bulunmuştur. Bk. *et-et-Takrîb*, 346 a2

Dahhâk ise[175] İbn Abbâs *radiyallâhu anh*'den hadis rivâyet etmemiştir.[176]

2- İkinci görüş o Âdem'in oğlu Kâbil'in oğludur. Bunu Ebû Hatim es-Sicistânî *"el-Muammerûn"* adlı eserinde zikretmektedir.[177] Ebû Hatim: Bize aralarında Ebû 'Ubeyde'nin de bulunduğu hocalarımız anlattı deyip, bunu zikretmiştir.[178] Bu ise mu'daldır.[179] Bu görüşün sahibi adının "Hadarûn" olduğunu da nakletmektedir ki Hızır da odur.[180]

3- Üçüncü görüş Vehb b. Münebbih'den gelmiştir.[181] Buna göre onun adı Belyâ b. Melkân b. Fâliğ b. Şâlih b. 'Âmir b. el-Fahşez b. Sâm b. Nûh'dur.[182]

İbn Kuteybe de bu görüşü kabul etmiştir.[183] Bu görüşü Nevevî'de nakletmiş bulunmaktadır.[184] Şunu da eklemektedir: Melkân yerine Kelmân da denilmiştir.[185]

---

[175] Dahhâk b. Muzâhim el-Hilâlî Ebu'l-Kâsım ya da Ebû Ahmed el-Horasânî'dir. Sadûk'tur, çokça mürsel rivâyet nakleder. 100'den sonra vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 105 'a1.*
İbn Abbâs'tan hadis dinlemediğini ortaya koyan rivâyetler için bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl, 94 vd. el-Cerh ve't-Ta'dil, II/1, 458-459, el-'Alâî, Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl, 242-243*

[176] *el-İsâbe, II, 286*, el-Becâvî baskısı
Derim ki: "Buna göre bu senedde üç tane illet bir arada bulunmaktadır ki bunların bir tanesi bile böyle bir haberin reddedilmesi için yeterlidir. Ya hepsi birlikte bulunursa ne demeli?

[177] Sehl b. Muhammed b. Osmân es-Sicistânî'dir. Nahv, kıraat âlimi ve Basralıdır. Sadûk'tur. 205 yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb 139 a2*

[178] Aynı şekilde Ebu'l-Yakazan ve Tabakâtu'ş-Şuarâ adlı eserin müellifi Muhammed b. Sellâm el-Cumahî el-Basrî (232h.)'de onlardandır. Bk. *el-Muammerûn, 3*

[179] Mu'dal sözlükte oldukça kapalı ve müşkil anlamındadır. Hadis ıstılahında ise senedde düşen râvilerin kısımları ile ilgilidir. Hâfız İbn Hacer der ki: "Eğer düşen râvi sayısı ardı arkasına iki ve daha fazla ise bu hadis mu'daldır. Bkz. *Nuzhetu'n-Nazar, 42*

[180] *el-Muammerûn, XIII, 3 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 326; el-İsâbe, II, 286*

[181] Ebû Abdillah es-San'ânî, (34-84 h.) sika'dır. Ehl-i kitaba dair ilmi oldukça geniş birisi idi. Ondan gelen hadisler kardeşi Hemmam'dan diye Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde mevcuttur. Bk. *et-Tezkire, IV, 170; et-Takrîb, 372 a3*

[182] Bk. *Taberî, et-Târîh, I, 365; İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, I, 326; Murûcu'z-Zeheb, II, 45; el-Bidâye, I, 326* Vehb'den naklen.

[183] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 326*, İbn Kuteybe'den naklen; *Minhâcu'l-Yakîn, 124*; yine İbn Kuteybe'den. İbn Kuteybe'nin adı: Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneveri'dir (366 h.).

4- Dördüncü görüş İsmâil b. Ebî Uveys'den nakledilmiştir.[186] Hızır el-Muammer b. Mâlik b. Abdullah b. Nasr el-Ezd' dir.[187]

Adının 'Âmir olduğu da nakledilmiştir. Bunu Ebu'l-Hattâb b. Dihye zikretmektedir.[188] İbn Habîb el-Bağdâdî'den nakletmektedir.[189]

5- Beşinci görüş: O, İbn Amâîl b. en-Nûr[190] b. el-Iys b. İshak'dır. Bunu da İbn Kuteybe nakletmiştir. Aynı şekilde Mukâtil de babasının adını Amâîl[191] diye vermiştir.[192]

6- Altıncı görüş: O Mûsâ'nın kardeşi Harun'un torunlarındandır. Bu da el-Kelbî'den[193] o Ebû Sâlih'den[194] o İbn Abbâs *radiyallâhu anh*'den diye rivâyet etmiştir. Bunun doğru olma ihtimali çok uzaktır.[195]

---

[184] Bk. *Tehzîbu'l-Esmâ, I/1, 176,* Nevevî'nin adı: Muhyiddîn Ebû Zekeriya Yahyâ b. Şeref el-Havrânî eş-Şâfi'î (-676h.)'dır. Faydalı pek çok eserin müellifidir. Bk. *et-Tezkire, IV, 1470-1474*

[185] *el-İsâbe, II, 286*

[186] İsmâil b. Abdullah b. Ebî Uveys el-Asbahî. Sadûk'tur. Medine'nin muhaddisi idi. Ondan nakledilen hadisler Nesâî dışında altı kitapta bulunmaktadır. Nesâî onun zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim der ki: Mahalluhu's-sıdk. Ahmed: Rivâyetlerinde bir beis yoktur. İbn Hacer der ki: Hıfzından (ezberinden) naklettiği rivâyetlerde bazı hadislerde hata etmiştir. 226 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, I, 409; et-Takrîb, 34, a1*

[187] *el-Bidâye, IV, 26* "el-Ezd" yerine "Lâzed" lafzı "Abdullah" yerine de "Abdan" lafzı geçmektedir.

[188] Adı Ömer b. Hüseyn b. Alî el-Kelbî (-633 h.)'dir. Büyük ilim adamı ve hafızdır. Bilgi ve fazilet sahibi birisidir. Bununla birlikte nakilde pek titiz olmamakla itham edilmiştir. Bk. *et-Tezkire, IV, 1420*

[189] Adı Muhammed b. Habîb b. Umeyye el-Bağdâdî'dir. *el-Muhabber* adlı eserin müellifi, şiir, lugat ve haberlere dair geniş bilgisi olan birisi idi. Surre men rea *(Mu'cemu'l-Müellifîn'de Sâmerrâ)'de 245 h.* yılında vefat etmiştir. Bk. *Târîhu Bağdâd, II, 277; Mucemu'l-Müellifîn, IX, 174.* Bu rivâyet için bk. *el-Bidâye, IV, 326; el-İsâbe, II, 287*

[190] *el-Bidâye*'de en-Nur yerine el-Yefez (Amâil) yerine de "Amyâyil" şeklindedir.

[191] Asıl yazmada "'Âmîl" şeklindedir. *el-Hilye, VI, 7*'de de böyledir. Tashihi ise *el-İsâbe –el-İstî'âb* ile birlikte-, *I, 429*'dan yaptık.

[192] *Murûcu'z-Zeheb, I, 60–61.* Orada şunları da söylemektedir: "Hızır" adı Hadrun b. Amâil b. en-Nadır'dır." *el-İsâbe, II, 287.* Ayrıca bk. *Bedâiu'z-Zuhûr, 135; Minhâcu'l-Yakîn, 124*

Bundan daha da şaşırtıcısı İbn İshâk'ın görüşüdür.[196] Adı Ermiyan b. Halkiya'dır.[197] Ancak bu görüşü Ebû Ca'fer b. Cerîr reddetmiş bulunmaktadır.[198]

7- Yedinci görüşe göre o Firavun'un kızının oğludur. Bu görüşü Muhammed b. Eyyûb, İbn Lehîa'dan nakletmiştir.[199] Onun Firavun'un sulbünden gelen oğlu olduğu dahi söylenmiştir. Bunu da en-Nekkâş nakletmektedir.[200]

---

[193] Ebu'n-Nadr Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî el-Kûfî olup, müfessir neseb âlimi, haberlere dair bilgi sahibi fakat yalancı birisidir. Ebû Sâlih'den rivâyet etmekle birlikte ondan İbn Abbâs'ın tefsirini dinlemiş değildir. 146 h. yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Bk. *Mîzânu'l-İ'tidâl, III, 556 vd.*

[194] Ebû Sâlih Bâzâm, Ümmü Hânî'nin mevlasıdır. Buhârî onu zayıf kabul etmiştir. Yalancılıkla itham edilmiştir. İbn Maîn der ki: el-Kelbî ondan rivâyet nakledecek olursa hiçbir kıymeti yoktur. İbn Abbâs'tan bir şey dinlemiş değildir. Bk. *el-Mîzân, I, 296, III, 559*

[195] Nitekim bu görüş hakkında en basit bir düşünce ile bile, bunun doğru olmadığı açıkça anlaşılır.

[196] Adı Muhammed b. İshâk b. Yesâr olup, künyesi Ebû Bekir'dir. Ebû Abdillah el-Muttalîbî olduğu da söylenir. Vela yoluyla onlara bağlıdır. Irak'ta yerleşmiştir. Meğâzi'de imamdır. Sadûk olmakla birlikte tedlis yapardı. Şiilikle ve kadercilikle itham edilmiştir. 150 yılında vefat etmiştir. Daha sonra vefat ettiği de söylenir. Bk. *et-Takrîb, 290a1*

[197] *el-Bidâye, I, 326'da* "Halkiyâ" yerine "Tabkâ" diye geçmektedir. *Taberî'nin Târîh'inde* ise "Ermiyâ" yerine "Urmiyâ" şeklindedir. İbn İshâk da Vehb'den Urmiyâ'nın İmrân oğlu Hârun'un sıbtından (torunlarından) olduğunu zikretmektedir: I, 366

[198] Taberî der ki: Hızır, İmrân oğlu Mûsâ *aleyhi's-selâm*'dan öncedir diyenlerin görüşleri İbn İshâk'ın görüşüne göre hakka daha yakındır. İbn İshâk bu görüşünü İbn Vehb b. Münebbih'den nakletmektedir. Bunu da Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den rivâyet edilen şu haber dolayısıyla ileri sürmüştür. Buna göre 'Ubeyy b. Ka'b şöyle demiştir: Mûsâ b. İmrân –Yüce Allah'ın Hızır'ı arayıp bulmakla emir verdiği âlim kişidir. Çünkü yeryüzünde kendisinden daha bilgili kimse olmadığını zannetmişti. Aramasını söylediği bu kişi de Hızır'dır. Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ise Allah'ın kulları arasında geçmişe dair olanı biteni de, henüz olmamış olana dair de en iyi bilendir. *(Taberî, I, 366)* Yine şunları söylemektedir: Urmiyâ ise Buh-tunnasr döneminde idi. Buhtunnasr ile Mûsâ arasında ise insanların başından geçmiş önemli olaylara ve haberlere dair bilgi sahibi olan kimseler arasında ne kadar olduğu bilinmesi zor olmayan bir süre geçmiştir." *(Taberî, Târîh, I, 376)*
İbn Cerîr'in adı Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310 h.) olup, pek çok eserin müellifidir. Bk. *et-Tezkire, II, 710*
Kaydedilen bu görüşün kaynakları için bk. *İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, I, 92; el-İsâbe, II, 287*

8- Sekizinci görüş onun el-Yesa' olduğudur. Bu görüş de Mukâtil'den nakledilmiştir. Bu da doğru olmaktan uzak bir görüştür.[201]

9- Dokuzuncu görüşe göre o Fars soyundan gelen birisidir. Bu görüş İbn Şevzeb'den rivâyet edilmiştir.[202] Taberî bunu ceyyîd bir senedle Damra b. Rabîa yoluyla gelen bir rivâyet olarak zikretmektedir.[203] Damra da İbn Şevzeb'den rivâyet etmektedir.[204]

10- Onuncu görüş: Hızır, İbrâhim'e iman edenlerden birisinin çocuğudur. Onunla birlikte Bâbil'den hicret etmiştir.[205] Bunu da İbn Cerîr, *Târîh*'inde nakletmektedir.[206] Babasının Fars, annesinin Bizanslı olduğu da söylenmiştir.[207]

---

[199] Abdullah el-Hadramî (174 h.) sadûk'tur. Ancak kitaplarının yanmasından sonra rivâyetleri karıştırmıştır. Bk. *et-Takrîb, 186a2*

[200] en-Nekkâş'ın adı Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Mevsilî'dir. Daha sonra da Bağdat'a yerleşmiştir. Müfessirlerden birisidir (-351 h.) Zehebî der ki: Ben onu oldukça vâhî bir râvi olmasından dolayı ihmal etmiştim. Sonra da onu söz konusu etmeyi uygun buldum. Onun ile ilgili abur cubur ne varsa hepsini zikredeceğim. Oldukça üstün ve değerli olmakla birlikte metrûku'l-hadîs'tir. Bk. *et-Tezkire, III, 908.* Bu rivâyetin yer aldığı kaynaklar: *el-Bidâye, IV, 326.* Orada şu ifadeler de yer almaktadır: "(Muhammed) b. Eyyûb ile İbn Lehîa zayıf râvilerdir."; *el-İsâbe, II, 287*

[201] *el-Bahru'l-Muhît, VI, 147; el-İsâbe, II, 287; Bedâiu'z-Zuhûr, 134*

[202] Adı Abdullah b. Şevzeb el-Horasânî'dir. Sadûk, âbid birisidir. Önce Basra'da, sonra Şam'da yerleşmiştir. 156 veya 157 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 177a1*

[203] Adı Damra b. Rabîa el-Filistînî olup, künyesi Ebû Abdillah'tır, aslen Dımaşk'lıdır. Sadûk, az da olsa yanılır. Bir topluluk onun sika olduğunu belirtmişlerdir. 202 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 155 a3*

[204] *Taberi, Târîh, I, 365; el-İsâbe, II, 287*

[205] Bâbil: Bir bölgenin adıdır. Kûfe ve Hılle bu bölgededir. Safiyyuddîn el-Bağdâdî der ki: Bu isim ile ünlenmiş harabe şehir ise el-Hılle yakınlarındadır. Ona yakın da şu anda Bâbil diye adlandırılan mamur bir kasaba bulunmaktadır." *Merâsidu'l-Ittılâ', I, 145*

[206] *Taberi, Târîh, I, 365; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 326*

[207] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 326.* İbn Asâkîr'den, o İbnu'l-Müseyyeb'den naklen; *el-İsâbe, II, 287.* Orada şunu da eklemektedir: Babasının Bizanslı, annesinin Farisî olduğu da söylenmiştir; *Fethu'l-Bârî, VI, 432-434*, es-Selefiyye baskısı,

11- Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde[208] sabit olduğuna göre ona "el-Hadır (Hızır)" adının veriliş sebebi, onun otu kurumuş bir yere oturmuş iken altından otun yeşermeye başlamasıdır.

İmâm Ahmed'in[209] İbnu'l-Mubârek'ten[210] o Ma'mer'den,[211] o Hemmâm'dan,[212] o Ebû Hureyre *radiyallâhu anh*'den diye rivâyet etmiştir.[213] (Hadiste geçen) el-Ferve: Kuru yer demektir.[214]

12- Ahmed dedi ki: Bize Abdurrezzâk[215] anlattı. Bize Ma'mer, Hemmâm'dan, o Ebû Hureyre *radiyallâhu anh*'den diye haber vererek, hadisi merfû olarak (Peygamber efendimizin ağzından rivâyet ederek) dedi ki: "Hızır'a Hızır adının veriliş sebebi onun bir ferve üzerine oturmuşken altından sarsılarak yeşermiş olmasıdır."

Ferve ise kurumuş ot [ve benzeri şeyler]dir.[216]

Abdullah b. Ahmed dedi ki:[217] Zannederim bu açıklama[218]

---

ed-Durru'l-Mensûr, IV, 234
Bütün bu görüşlerin ilk söyleyenlerine kadar senedleri sahih olduğu var sayılsa bile, delil olmaya elverişli değildirler. Çünkü bu görüşler kabul edilmesi gereken masum birisinin sözleri değildir. Eğer bunlar İsrâilîyata dayalı ise kabul ve red hususunda herhangi bir karar vermeyiz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[208] *Buhârî -Fethu'l-Bârî ile- VI, 433 (İbn Kesîr, el-Bidâye, IV, 327*'de bunu sadece *Buhârî* rivâyet etmiştir diyorsa da durum böyle değildir.); *Müslim, -Nevevî ile- XV, 136.* Ayrıca bk. *Tirmizî -Tuhfe ile birlikte- VIII, 975*

[209] Adı Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (241 h.) olup, mezhebine tâbi olunan imamlardan birisidir.

[210] Adı Ebû Abdillah Ahmed b. el-Mubârek el-Mervezî (181 h.) olup, sika, sağlam, âlim ve çok cömert mücâhid birisi idi. Pek çok hayırlı haslet onda toplanmıştı. Bk. *et-Takrîb, 187a1*

[211] Adı Ma'mer b. Râşid olup, Ezdlilerin mevlâsıdır. (154 h.) Sika, rivayeti sağlam ve faziletli birisidir.

[212] Adı Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî'dir. (-sahih olan görüşe göre 132 h.) Vehb'in kardeşi olup, sika'dır.

[213] *Ahmed, Müsned, II, 312*

[214] *İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, III, 441.* Şunu da eklemektedir: O kuruyup, çörçöp olmuş ot anlamında olduğu da söylenmiştir; *el-Hedyu's-Sârî', 167*

[215] Adı Hâfız Abdurrezzâk b. Hemmâm Ebû Bekr olup, velâ yoluyla Himyerlidir. San'alıdır. (-211 h.) Pek çok eserin sahibidir. Bk. *et-Tezkire, I, 364*

[216] Parantez içindeki ziyade *Ahmed, Müsned, II, 318'den*

[217] Adı Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî (-292 h.)'dir. Sika'dır. Bk. *et-Takrîb, 167a2*

[218] *Ahmed, Müsned, II, 318*'de: Zannederim bu Abdurrezzâk'ın eklediği bir açıklamadır, şeklindedir ve dediği gibidir. Bk. *el-Bidâye, I, 327*

Abdurrezzâk'ın eklediği bir açıklamadır.[219]

13- Bu hususta ayrıca İbn Abbâs *radiyallâhu anh*'den gelen iki rivâyet vardır. Bunlardan ilki Katâde[220] yoluyla Abdullah b. el-Hâris[221] o da Abdullah b. Abbâs'tan.[222]

İkincisi ise Mansûr[223] kanalıyla Mücâhid'den gelmiştir.[224]

14- Nevevî der ki: Künyesi Ebu'l-Abbâs'tır.[225] Bu da ittifakla kabul edilmiş bir husustur.[226]

---

[219] *Ahmed, Müsned, II, 318; el-İsâbe, II, 288*
Not: İbn Kesîr der ki: Hattabî dedi ki: Hızır'a bu ismin veriliş sebebi güzelliği ve parlaklığıdır. Derim ki: Ancak bu *Sahîh*'te sabit olan rivâyete aykırı değildir. Mutlaka bunların ikisinden birisini gerekçe olarak göstermemiz gerekirse elbetteki *Sahîh*'te sabit olanı kabul etmek daha uygundur ve daha güçlüdür. Hatta onun dışındaki görüşlere dahi iltifat edilmez. *(el-Bidâye, I, 327)* Derim ki: Bu son derece güzel ve yerinde bir görüştür.

[220] Katâde b. Di'âme b. Katâde es-Sedûsî olup, Ebu'l-Hattâb künyelidir, Basralıdır. Sika ve sağlam bir râvidir. Anadan doğma kör olduğu söylenir. 110 küsur yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 281a1*

[221] Adı Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdulmuttalib el-Hâşimî olup, Ebû Muhammed künyelidir. Medineli ve Basra'nın emiridir. Peygamber efendimizi görmüştür. Babası ve dedesi de sahabidir. İbn Abdilberr der ki: Sika olduğu hususunda ittifak vardır. 99 yahutta 84 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 170a2*

[222] Bk. *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 234*, İbn Asâkîr'den naklen. İbn Ebî Hâtim der ki: "Katâde'nin Abdullah b. el-Hâris el-Hâşimî'den herhangi bir şey dinlediği sabit değildir." Bk. *el-Merâsîl, 170; Câmiu't-Tahsîl, 312*

[223] Adı Mansûr b. el-Mu'temir es-Sülemî el-Kûfî olup sika ve sağlam bir râvidir, tedlis yapmazdı. el-A'meş'in çağdaşıdır. 132 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-takrîb, 348a2*

[224] Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Heccâc olup Mahzumluların mevlâsıdır. Mekkelidir, kıraat âlimi, müfessir, hadis hafızı, tefsirde ve ilimde imam idi. 101, 102, 103 ya da 104 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, I, 92; et-Takrîb, 328a3*. Rivâyetin kaynağı için bk. *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 234*

[225] *Tehzîbu'l-Esmâ, I/1, 176; Şerhu Sahîhi Müslim, XV, 136; Hâzin, Tefsîr, IV, 223; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 327.* İbn Kesîr der ki: "Künyesi Ebu'l-Abbâs'tır. Doğruya daha yakın olanı budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Hızır da onun daha çok kullanılan lakabıdır."

[226] *el-İsâbe, II, 287*. Derim ki: Muhtemelen Hâfız *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*'ın burada bu husustaki ittifaktan kastı, Ebu'l-Abbâs'ın Hızır'ın künyesi olduğunu kaynakların ittifakla zikrettiğini belirtmektir. Yoksa ittifak sözkonusu değildir. Olsa dahi buna itibar edilmez. Çünkü ortada sahih sünnetten yahutta doğru tarihi bilgilerden bir delil bulunmamaktadır.

Hızır'ın Nebî Olduğuna Dair Vârid Olmuş Buyruklar ve Rivâyetler

15-Yüce Allah, onun Mûsâ ile ilgili başından geçen olaylara dair verdiği haberde şunları söylediğini nakletmektedir: *"Ben bunları kendiliğimden yapmadım..." (Kehf, 18/82)*

Bu, onun bu işleri Allah'ın emriyle yaptığı hususunda açık bir ifadedir. Aslolan da bu hususta herhangi bir vasıtanın bulunmadığıdır. Bunun sözü edilmemiş bir başka nebî aracılığıyla olmuş olma ihtimali olmakla birlikte bu, uzak bir ihtimaldir.

Bunun bir ilham olduğunu söylemeye imkan yoktur. Çünkü böyle bir şey nebî dışındakiler için vahiy olamaz. Dolayısıyla birisini öldürmek, insanları suda boğulmakla karşı karşıya bırakmak gibi birtakım işleri de vahiy olmaksızın yapmış olamaz.[227] Eğer: O bir nebîdir denilecek olursa bunun inkâr edilmesine imkân yoktur.

Aynı şekilde nebî olmayan bir kimse bir nebîden nasıl daha bilgili olabilir?[228]

Nitekim sahih hadiste de Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* bize şunu haber vermiştir: Yüce Allah Mûsâ *aleyhi's-selâm*'a dedi ki: "Evet (senden bilgilisi) vardır. Kulumuz Hızır'dır."[229]

Diğer taraftan nebî bir kimse, nebî olmayana nasıl tâbi olabilir?

---

[227] Hızır, Mûsâ ve Mûsâ'nın yanındaki genç delikanlı öğrencisi ile ilgili kıssa için bk. *Kehf, 18/60 vd.*

[228] Nebî olmayan bir kimsenin gaybî olmayan bazı hususlarda bir nebîden daha bilgili olması mümkündür. Fakat bu durum onun mutlak olarak nebîden daha bilgili olmasını gerektirmez. Nitekim Hudhud, Süleymân *aleyhi's-selâm*'a şöyle demişti: *"Senin bilmediğin şeyi ben gördüm ve Sebe'den sana kesin bir haber ile geldim." (Neml, 27/22)*

[229] *Buhârî, el-Enbiyâ, Hadîsu'l-Hadır me'a Mûsâ, VI, 431; Taberî, et-Tefsîr, XV, 183.* Her ikisi de ez-Zührî, İbn Abbâs yoluyla ve bu lafızlarla rivâyet etmişlerdir.

16- Sa'lebî[230] dedi ki: O bütün görüşlere göre bir nebîdir.[231]

17- Büyük ilim adamlarından birisi de şöyle derdi: Zındıklar tarafından çözülecek ilk düğüm Hızır'ın bir nebî olduğu akidesi olacaktır. Çünkü zındıklar onun nebî olmadığını ileri sürerek velînin, nebîden daha faziletli olduğunu söylemeye kalkışırlar. Nitekim onlardan birisi şöyle demiştir:[232]

Nübüvvet makamı arada bir yerdedir.
Rasûlden az yukarda, velîden aşağıdadır.[233]

18- Ebû Ca'fer b. Cerîr, *et-Târîh*'inde diyor ki: "Hızır, Kral Efridûn [b. Esfiyân] döneminde yaşayanlardandı. İlk kitap ehli genel olarak bu görüştedir. [Mûsâ b. 'İmrân *aleyhi's-selâm* döneminde yaşadığı da söylenmiştir.]

Bir başka görüşe göre o Halîlu'r-Rahmân İbrâhim *aleyhi's-selâm* döneminde yaşamış büyük Zülkarneyn'in öncü kuvvetlerinin kumandanı idi. [Bi'ru's-Seb'a diye bilinen kuyu hakkında onun lehine hüküm veren de odur. Söz konusu bu kuyuyu İbrâhim *aleyhi's-selâm* Ürdün sahrasında davarları için açmıştı. Ürdünlülerden bir kesim ise İbrâhim'in kuyusunu kazdığı toprakların kendilerine ait olduğunu iddia etmişti. İbrâhim onları Zülkarneyn'in ülkeden ülkeye dolaştığı bir dönemde öncü kuvvetlerinin kumandanlığını yapan sözü geçen Hızır'ın da bulunduğu Zülkarneyn'in hükmüne başvurmaya davet etmişti.] Zülkarneyn ile birlikte Hızır -ki onun yanından ayrılmadığı nakledilmiştir- Nehru'l-Hayât (Âb-ı hayat)'a ulaşmış ve bilmeksizin onun suyundan içmişti. Zülkarneyn de, onunla beraber olanlar da bunu fark etmemişti. Böylelikle Hızır ebedîliğe kavuştu, onlara göre şu ana kadar hayattadır."[234]

---

[230] Adı Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Ebû İshâk en-Nîsâbûrî (427 h.) olup meşhur tefsirin müellifidir. Bk. *Suyûtî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, 28*

[231] *Şerhu Müslim, XV, 136; Kurtubî, et-Tefsîr, XI, 43.* Sa'lebî'nin *el-Arâis* adlı kitabından naklen; *el-İsâbe, II, 288; Minhâcu'l-Yakîn, 124*

[232] Bu kişi Muhammed b. Ali b. Muhammed Ebû Bekr et-Taî'dir. İbn Arabî diye tanınır (638 h.). Bk. *Mîzânu'l-İ'tidâl, III, 659*

[233] *el-İsâbe, II, 288.* Bu beyit için bk. İbn Teymiyye, *Nakdu'l-Mantık, 141.* Sufi ve Hulülcü İbn Arabî'den naklen.

19- İbn Cerîr der ki: "İbn İshâk'ın naklettiğine göre Yüce Allah İsrailoğulları arasından kendilerinden birisi olan [Nâşiye b. Amûs denilen] bir adamı halife olarak görevlendirmiş ve onunla birlikte Hızır'ı da nebî olarak göndermiştir."[235]

20- Yine İbn Cerîr der ki: "Bu dönem ile Efridûn dönemi arasında bin yıldan daha fazla bir süre vardır."[236] Yine Taberî diyor ki: "Onun Efridûn döneminde yaşadığını söyleyenlerin görüşleri [doğruya] daha yakındır. Ancak onun ancak bu hükümdarın döneminde bir nebî olarak görevlendirildiği şeklinde yorumlanması hali müstesnâdır."[237]

21- Derim ki: Hatta onun: "Hızır onunla birlikte Peygamber olarak gönderilmiştir" sözünün onu desteklemiştir anlamına gelme ihtimali de vardır. Yoksa o dönem onun nübüvvetinin başladığı dönem değildir. Bundan önce de nebî olmuş olması imkansız değildir.

Bunu söylememin sebebi şudur: Onun Mûsâ ile birlikte başından geçenlere dair haberlerin çoğunluğu, o bir peygamberdi diyenlerin görüşünün doğruluğuna delil teşkil etmektedir.[238]

22- O bir nebî idi, diyenler de aynı zamanda ona risalet verilmiş miydi diye ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs ile Vehb b. Münebbih'den gelen rivâyete göre o risalet verilmemiş bir nebî idi.

İsmaîl b. Ebî Ziyâd ile Muhammed b. İshâk ve kimi kitap ehlinden gelen rivâyete göre o, kendi kavmine rasûl olarak gönderilmiş, kavmi de onun davetini kabul etmiştir.

Ebu'l-Hasen er-Rummânî[239] sonra da İbnu'l-Cevzî bu görüşü desteklemiştir. Sa'lebî der ki: Bütün görüşlere göre o bir nebî olup, ona uzun bir ömür verilmiş ve gözlerin onu görmesine karşı perdelenmiştir.[240] Ebû Hayyân[241] *Tefsîr*'inde diyor ki: Cumhûr onun nebî olduğu kanaatindedir. Onun ilmi kendisine vahyedilen şeylerin bâtınını bilmek idi. Mûsâ'nın ilmi ise zahire göre hüküm vermek ilmi idi.[242]

---

[234] *Taberî, et-Târîh, I, 365.* Köşeli parantez içindeki fazlalıklar oradan alınmıştır. *II, 289-290*

[235] *Taberî, et-Târîh, I, 365-366*'dan özetle.

[236] *Taberî, et-Târîh, I, 366*'dan özetle

[237] *Taberî, et-Târîh, I, 366*'dan özetle

[238] *el-İsâbe, II, 290*

[239] Adı Ali b. Îsâ en-Nahvî olup er-Rummânî diye bilinir. (384 h.) Kur'ân, fıkıh, nahiv, mutezile mezhebine göre kelam gibi birçok ilimde uzmandır. Mutezilî olmakla birlikte şiî idi. Bk. *et-Tezkire, III, 986, el-Mîzân, III, 149*

23- Sufilerden bir grup ise onun velî olduğu kanaatindedir.[243] Hanbelîlerden Ebû Alî b. Ebî Mûsâ ile Ebû Bekr b. el-Enbârî[244] *ez-Zâhir* adlı eserinde ilim adamlarının iki görüşünü naklettikten sonra: O bir nebî mi yoksa bir velî mi idi, demektedir.

Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî[245] *Risâle*'sinde diyor ki: Hızır bir nebî değildi. O ancak bir velî idi.[246]

24- el-Mâverdî[247] şöylece üçüncü bir görüş daha nakletmektedir: O meleklerden bir melek olup, zatını değiştirerek Âdemoğulları sûretine bürünür.[248]

25- Ebu'l-Hattâb b. Dihye der ki: O bir melek midir yoksa bir nebî midir yoksa sâlih bir kul mudur bilemiyoruz.[249]

---

[240] *Nevevî, Şerhu Müslim, XV, 136.* Müfessir el-Cerrî ve Ebû Ömer: "O bir nebîdir" demişlerdir. *Şerhu Müslim, XV*

[241] Adı Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Endelûsî (-754) olup Ebû Hayyân diye tanınır. *el-Bahru'l-Muhît* adlı tefsirin müellifidir.

[242] *el-Bahru'l-Muhît, VI, 147*

[243] *Şerhu Müslim, XV, 136*

[244] Adı Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr en-Nahvî (328 h.) olup, sadakati ve dindarlığı ile birlikte hıfzının genişliği bakımından zamanında eşsiz kimselerdendi. *et-Tezkire, III, 842*

[245] Adı Abdulkerîm b. Huzan en-Nîsâbûrî (465 h.) olup zahid ve mutasavvıftır. Mutasavvıfların ileri gelenlerindendir. Sözü edilen risalesi ise tarikat ricâli hakkındadır. Bk. *Suyûtî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, 73-74*

[246] Bk. *Şerhu Sahîhi Müslim, XV, 136*

[247] Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb (450 h.) olup Basralı ve hakimlik yapmıştır. Hatîb onun sika olduğunu belirtmekle birlikte Mutezilî olmakla da itham edilmiştir. İbnu's-Subkî der ki: Doğrusu ise onun Mutezilî olmadığıdır. Aksine o kader görüşünü benimserdi. Bu ise Basralılara baskın gelen bir musibet idi. Bk. *Târîhu Bağdâd, XII, 102; Tabakâtu'ş-Şâfi'îyye, V, 267; el-Mîzân, III, 155; Suyûtî, Tabakâtu'l-Mufessirîn, 83*

[248] *Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim, XV, 136.* Nevevî der ki: "Bu ise garip ve bâtıl bir görüştür." Derim ki: Durum onun dediği gibidir.

26- Leys'in kâtibi Ebû Sâlih[250] Yahyâ b. Eyyûb'dan, o Hâlid b. Yezîd'den, o Ka'b el-Ahbâr'dan[251] dedi ki:

"Hızır b. 'Âmîl arkadaşlarından bir grup ile birlikte binerek yola koyuldu. Nihayet Türklerin denizine -ki bu Çin denizidir- ulaştı. Arkadaşlarına: Beni sarkıtınız dedi. Onlar da onu günler ve geceler boyunca denize sarkıttılar. Daha sonra denizden çıktı. Arkadaşları kendisine: Ey Hızır! Neler gördün? Allah sana lutufta bulundu ve bu denizin dibinde seni hayatta bıraktı dediler. O dedi ki: Beni meleklerden bir melek karşıladı, bana dedi ki: Bu nasıl olur ki Nebî Dâvûd zamanından bir adam bu denize daldı, onun dibine kadar olan mesafenin üçte birini dahi şu ana kadar kat edemedi ve bu, üçyüz yıldan beri olan bir şeydir.

Bu rivâyeti Ebû Nu'aym[252] *Hilye*'de Ka'b'ın tercemesini (biyografisini) anlatırken nakletmektedir.[253]

---

[249] *el-İsâbe, II, 289*

[250] Adı Abdullah b. Sâlih b. Muhammed b. Müslim el-Cuhenî olup Ebû Sâlih künyelidir, Mısırlıdır, Leys'in kâtibidir. (223 h.) Hâfız (İbn Hacer) der ki: Sadûk olmakla birlikte çokça hata eden birisidir. Kitabından rivâyet ederse sağlamdır. Nisbeten yanılmaları (gaflet) olurdu. Bk. *et-Tezkire, I, 388; el-mîzân, II, 440; et-Takrîb, 177a1*

[251] Adı Ka'b b. Mâti' el-Himyerî'dir. Ebû İshâk künyelidir. Ka'b el-Ahbâr diye tanınmıştır. Sika ve muhadram birisidir. Yemenli olup kitap ehlinin büyük âlimlerinden idi. Ebû Bekr *radiyallâhu anh* döneminde İslâm'a girmiş, müminlerin emiri Ömer'in halifeliği döneminde Yemen'den gelmiştir. Ashâb ve başkaları ondan rivâyette bulunmuştur. Kendisi de Kitâb ve Sünnet ile ilgili bilgileri Ashâb-ı kirâm'dan öğrenmiştir. Zehebî der ki: *Sahîh-i Buhârî*'de ve başka eserlerde ondan bazı rivâyetler vardır. İbn Hacer der ki: Onun *Buhârî*'de herhangi bir rivâyeti bulunmamaktadır. *Müslim*'de ise Ebû Hureyre'nin ondan el-A'meş, o Ebû Sâlih'den yoluyla nakledilmiş bir rivâyet bulunmaktadır.

[252] Büyük muhaddis Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Asbahânî (430 h.) olup, Hilye ve daha başka eserlerin müellifidir. Zehebî der ki: "Onun bir kısmını işittiğim küçük bazı şeyleri vardır. O burada vâhî rivâyetleri nakletmekte ve diğer muhaddislerin âdeti üzere bu hususta yanılgılara düşmektedir." Bk. *et-Tezkire, III, 1092*

[253] *Hilyetu'l-Evliyâ, VI, 7-8.* Kısaltarak ve az miktarda tasarruf ile; *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 239* senedi zayıf olup, rivâyet İsrâiliyâttandır.

Hızır'a Uzun Bir Ömür Yaşatıldığına Ve Buna Sebep Olduğu Anlatılan Hususlara Dair Vârid Olmuş Haberler

27- Dârekutnî az önce kaydedilen sened ile[254] İbn Abbâs *radiyallâhu anhumâ*'dan şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Hızır'ın eceli Deccal'i yalanlayacağı vakte kadar ertelenmiştir."[255]

28- İbn İshâk, *el-Mubtede'* adlı eserinde diyor ki:

"Bize arkadaşlarımızın anlattığına göre Âdem'in ölüm vakti yaklaşınca çocuklarını toplayıp dedi ki: Allah yeryüzündekiler üzerine bir azap indirecektir. Bundan dolayı benim cesedim, beni Şam topraklarında defnedeceğiniz vakte kadar sizinle birlikte mağarada bulunsun. Tufan meydana gelince Nûh da çocuklarına şunları söyledi: Âdem Yüce Allah'a kendisini defnedecek kişinin ömrünün kıyâmet gününe kadar uzatılması için dua etmiştir. Bu sebeple Âdem'in cesedi onu defnetme işini Hızır üstleninceye kadar defnedilmeden kaldı. Yüce Allah da Hızır'a olan vaadini yerine getirdi. O sebeple Yüce Allah'ın hayatta kalmasını dilediği kadar hayatta kalacaktır.[256]

29-İbn Asâkir[257] Zülkarneyn'in biyografisini zikrederken[258] Hayseme b. Süleymân yoluyla şunu rivâyet etmektedir: Bize Henmâd'ın kardeşinin oğlu Ebû Ubeyde anlattı, bize Süfyân b. Vekî' anlattı.[259] Bize babam anlattı. Bize Mu'temir b. Süleymân, Ebû Ca'fer'den[260] o da babasından[261] şöyle dediğini nakletmektedir:

---

[254] Bu sened bir numaralı fıkrada geçmiş bulunmaktadır. Senedindeki râviler: Revvâd b. el-Cerrâh -zayıftır-, Mukâtil b. Süleymân'dan -metrûktur-, Muzâhim'den -İbn Abbâs'dan hadis dinlememiştir-, o İbn Abbâs *radiyallâhu anhumâ*'dan

[255] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 326;* (İbn Kesîr) der ki: "Bu munkatı' ve garîb bir rivâyettir." *el-İsâbe, II, 291; Fethu'l-Barî, VI, 434*

[256] Bk. *el-Muammerûn, 3; el-Bidâye, I, 326; el-İsâbe, II, 291; Fethu'l-Bârî, VI, 434; ed-Durru'l-Mensûr, IV, 234.* Hepsi de İbn İshâk'dan naklen.

[257] Adı Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullah ed-Dımeşkî'dir. İmam, hafız, pek çok eserin ve *et-Târîhu'l-Kebîr (Târîhu Dımaşk)*'in müellifidir. 571 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, IV, 1328*

[258] Zülkarneyn'in biyografisi için bk. *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 254-262; el-Bidâye ve'n-Nihâye, II, 102*

"Ona (babasına) Zülkarneyn'e dair sorulunca şöyle demiştir: O Allah'ın sâlih kullarından bir kul idi. Allah'ın nezdindeki makâmı pek yüksekti. Doğu ile batı arasındaki yerlere hâkim olmuştu. Meleklerden Refâil adında bir yakın dostu vardı. Bu melek onu ziyaret ederdi. Birlikte konuştukları bir sırada ona: Bana semâda ibadetinizin nasıl olduğunu anlat dedi. Melek ağladı ve dedi ki: Aslında biz layıkı vechiyle ibadet edemiyoruz ki. Şüphesiz semâda ebediyen oturmayan, kıyamda duran melekler vardır. [Ebediyen başlarını kaldırmayan, secdede duran ve asla doğrulmayan, rükûda bulunan melekler vardır][262] ve derler ki: Rabbimiz, biz sana hakkıyla ibadet edemedik. Bunun üzerine Zülkarneyn ağladı, sonra: Ey Refâil dedi. Ben uzun bir ömür yaşamak istiyorum ta ki Rabbime hakkıyla itaat ederek ibadet etmiş olayım. Melek: Gerçekten bunu istiyor musun diye sordu, Zülkarneyn: Evet deyince melek şu cevabı verdi: Yüce Allah'ın Aynu'l-Hayât (âb-ı hayat) diye adlandırılan bir pınarı vardır. Ondan bir defa içen bir kimse bizzat kendisi Rabbinden ölümü dilemedikçe ebediyen ölmez.

Zülkarneyn dedi ki: Bu pınarın nerede olduğunu biliyor musun? Melek: Hayır deyip, şöyle devam etti: Ancak biz melekler semâda kendi aramızda şöyle konuşuyoruz: Yeryüzünde Allah'ın yaratmış olduğu bir karanlık vardır. Bu karanlık bölgeye insanlardan da, cinlerden de bir kimse ayak basmış değildir. İşte biz zannederiz o pınar o karanlıktadır.

---

[259] Ebû Muhammed künyeli olup, adı Süfyân b. Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî, sadûk idi. Ancak verrakı ile müptela olmuştu. Onun verrakı kendisinin rivâyet etmediği hadisleri onun gibi kaydetmiş, ona öğüt verdi ise de kabul etmemiştir. Bundan dolayı hadisi sâkıt olmuştur. Buhârî der ki: Hadis diye rivâyet etmesi için ona bazı şeyler telkin edildiğinden ötürü hakkında tenkid edici ifadeler kullanılmıştır. Ebû Zür'a der ki: Yalancılıkla itham edilmiştir. Bk. *el-Mîzân, II, 173; et-Takrîb, 129a1*

[260] Adı Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib el-Bâkır'dır. Sika ve faziletli birisidir. 110 küsur yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 311a3*

[261] Adı Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib Zeynu'l-Âbidîn (-93 h.)'dir. Sika, sağlam, âbid, fakîh, fazilet sahibi ve meşhur bir zattır. ez-Zührî der ki: Ben ondan daha faziletli bir Kureyşli görmedim. *et-Takrîb, 245a1*

[262] Parantez arası fazlalık *el-İsâbe*'den

Bunun üzerine Zülkarneyn yeryüzündeki âlimleri topladı, onlara Aynu'l-Hayât'ın nerede olduğunu sordu. Onlar: Biz bilmiyoruz dediler. Bu sefer şöyle dedi: Sizlerin bildiğinize göre Allah'ın halkettiği bir zulmet (karanlık) var mıdır? Aralarından bir âlim: Sen niçin bunu soruyorsun diye sordu. O da ona durumu anlatınca dedi ki: Ben Âdem'in vasiyetinde bu zulmetten sözettiğini ve bunun güneşin karnının bulunduğu (göründüğü) yerde olduğunu belirtiyordu. Bunun üzerine Zülkarneyn gerekli hazırlıklarını yaptı. On iki yıl yürüdü ve nihayet o karanlığın bir ucuna vardı. Orada gece olmadığını gördü, bunun duman gibi kaynayıp coştuğunu gördü. Askerlerini toplayarak dedi ki: Ben buradan geçmek istiyorum. Ancak onlar ona engel oldular. Beraberindeki ilim adamları Allah kendilerine gazaplanmasın diye bu işi yapmamasını istediler. O da bunu kabul etmeyip, arasından hepside dişi ve aynı zamanda erkekle ilişkiye girmemiş altıbin at üzerinde altıbin asker seçti. Bunların iki bin kişilik öncü kuvvetlerinin başına da Hızır'ı kumandan tayin etti. Hızır önünden yola koyuldu. Ne aradığını biliyordu. Zülkarneyn ise bunu gizliyordu. Bu şekilde yol alırken bir vadi ile karşılaştı. Pınarın bu vadide olduğunu zannetti. Vadinin kenarına yaklaşınca arkadaşlarını durdurdu ve kendisi ilerledi. Bir su pınarının kıyısında kendisini buldu. Elbiselerini çıkardı. Sütten daha beyaz, baldan daha tatlı bir su olduğunu gördü. O sudan içti ve abdest aldı, gusledip çıktı, elbiselerini giyindi ve yoluna devam etti. Zülkarneyn de yoluna devam ettiği halde karanlığa varamadı... deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.[263]

---

[263] *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 256.* Oldukça ihtisar ile; *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 245* uzunca bir rivâyet olarak İbn Ebî Hâtim ile Ebû'ş-Şeyh'den, o Ebû Ca'fer'den buna yakın; *el-Bidâye ve'n-Nihâye, II, 107,* İbn Asâkir'den muhtasar olarak; İbn Kesîr, Zülkarneyn'in üçbin yıl yaşadığını sözkonusu ettikten sonra; bu garibtir demektedir. (Derim ki: Oldukça garîbtir, senedi de zayıftır.) İbn Asâkir der ki: "Bir başka yoldan bana onun otuzaltı yıl yaşadığı rivâyeti ulaşmıştır. Onun otuziki yıl yaşadığı da söylenmiştir. Dâvûd *aleyhi's-selâm*'dan 740 yıl sonra, Âdem'den ise 5181 yıl sonradır. Hükümdarlık süresi de onaltı yıldır."

30- Süleymân el-Eşec'den rivâyete göre Ka'b el-Ahbâr (dedi ki): Hızır Zülkarneyn'in veziri idi. Onunla birlikte Hint dağı üzerinde ibareler bulunan bir kağıt görmüş: Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla! İnsanların ilk atası Âdem'den, soyundan geleceklere: Size Allah'a karşı takvâlı olmanızı tavsiye ediyor; benim de, sizin de düşmanınız olan İblisin tuzaklarından sakınmanızı söylüyorum. Beni buraya indiren odur."

Devamla dedi ki: Zülkarneyn bineğinden inerek Âdem'in oturduğu yerin alanını ölçtü, 130 mil olduğunu gördü.[264]

31- Hasanü'l-Basrî'den[265] rivâyetle der ki: "İlyâs sahra ve

---

Onun bu anlattıkları birinci İskender'e değil, ikinci İskender'e uygundur. Tercümenin (biyografinin) başında ve sonunda bunları birbirine karıştırmıştır. Doğrusu ise belirttiğimiz üzere hafızlardan bir topluluğa uyarak bunların farklı olduklarını ortaya koymaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Şunları da söylemektedir: Her ikisini bir kişi kabul edenler arasında Sîret'in râvisi İmam Abdülmelîk b. Hişâm da vardır. Ancak Hâfız Ebu'l-Kâsım es-Suheylî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* onun bu tutumunu ileri derecede reddedip kabul etmemekte ve bu görüşünü çok ağır bir şekilde reddederek her ikisini az önce kaydettiğimiz gibi güzel bir şekilde ayrı şahsiyetler olarak göstermekte ve şunları söylemektedir: Belki bundan önceki hükümdarlardan bir topluluk birincisine benzemek için Zülkarneyn adını almış olabilirler. Doğrusunu en iyi bilen Allahtır. Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, II, 109*

İbn Kuteybe der ki: Zülkarneyn'in karanlığa girdiği görüşü sahih değildir. Zülkarneyn ise Îsâ *aleyhi's-selâm*'dan sonraki dönemde yaşamıştır. *el-Maârif, 25*

İbn Asâkir'in *Târîh*'ini tehzib eden diyor ki: "Bu da zâhiren bâtıl bir iddiadır. Sufilere geince, onların özel bir takım ıstılahları vardır." Sonra da bu hususta İbn Arabî'nin eserlerinden birtakım misaller vererek şöyle demektedir: "Eski sufiler onu ruha misal göstermiş ve ruha Hızır adını vermişlerdir. Cisme de İskender adını vermişlerdir. Cisim ve ruhun her birisi de dünyada baki kalmak için özel bir tutkuya sahiptir. Ancak ruh bu arzusuna nail olmuştur ve fani olmaz. Beden ise bu arzusuna nail olamamıştır, o fanidir." Daha sonra şunları söylemektedir: "Ey akıllı kişi! Sen bu anahtarı al ve pek çok müşkilin kapısını aç." Bk. *Tehzîbu İbn Asâkir, V, 163, 258*

[264] *ed-Durru'l-Mensûr*'da 180 mil denilmektedir; *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 242.* İbn Asâkir'den naklen. İbn Asâkir *Târîh*'ini tehzib eden diyor ki: Bu hususta Ka'b'dan gelen rivâyetler hakkında şunu belirtelim ki: "Ka'b sözlerinin çoğunu kitap ehlinden nakletmektedir." Bk. *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 163*

Derim ki: Ancak Kitap ve Sünnette bulunanlara itibar edilir. İsrâilîyat'a gelince; ne tasdik ederiz, ne de yalanlarız. Fakat böyle bir ifade hakikatten çok, efsanelere daha yakındır.

[265] Adı el-Hasen b. Ebi'l-Hasen Yesâr el-Basrî'dir. Ensarın mevlâsıdır. Sika, fakih

çöller ile görevlendirilmiş, Hızır da denizlerle görevlendirilmiştir. Her ikisine de birinci sayha (kıyâmet çığlığı)'ya kadar dünyada ebedîlik verilmiştir. Her yıl (hac) mevsiminde bir araya gelirler."[266]

32- el-Hâris b. Ebî Usâme[267] *Müsned*'inde diyor ki: Bize Abdurrahîm b. Vâkid[268] anlattı, bana Muhammed b. Behram'dan anlattı, bize Ebân[269] Enes'den haber vererek dedi ki: Rasûlullah *sallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Hızır denizde, el-Yesa' da karadadır. Bunlar her gece Zülkarneyn'in insanlar ile Ye'cuc ve Me'cuc arasında bina ettiği seddin yanında bir araya gelirler. Her yıl hac ve umre yaparlar ve Zemzemden gelecek yıla kendilerine yetecek kadar bir miktar içerler.[270]

---

ve faziletli birisidir. İrsâl ve tedlis de yapardı. Ondan gelen hadisler Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. 110 yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 69a2*

[266] *el-İsâbe, II, 293; Sehâvi, el-Mekâsidu'l-Hasene, 22.* Der ki: Merfû olan rivâyeti de, diğerleri de bütünüyle zayıftır; el-Fetenî, *Tezkiratu'l-Mevdû'ât, 109; el-Esrâru'l-Merfû'a, 81-82.* Kastallânî de der ki: Bu hususta herhangi bir rivâyet sabit değildir. Ayrıca: *el-'Aclûnî, I, 49*

Derim ki: Bu anlamda vârid olmuş bütün rivâyetler uydurma ve bâtıldır.

[267] İmâm Ebû Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî unvanlı el-Hâris b. Muhammed b. Ebî Usâme b. Dâhir. *el-Müsned* müellifidir. İbrahîm el-Harbî onun (hadis rivâyeti karşılığında) ücret aldığını bilmekle birlikte sika olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim b. Hibbân da sika olduğunu belirtmiştir. Dârekutnî: Sadûk'tur demiştir. Rivâyet karşılığında ücret almasına gelince, kız çocukları çok, fakir birisi idi. Ebu'l-Feth el-Ezdî ve İbn Hazm zayıf olduğunu söylemişlerdir. 282 h. yılı arafe gününde vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, II, 619-260*

[268] Horasanlı bir hadis âlimidir. el-Hâris'den rivâyet etmiştir. Hatîb der ki: Rivâyet ettiği hadislerde münkerler pek çoktur. Çünkü onun yaptığı rivâyetler zayıf ve meçhûl râvilerdendir. *el-Mîzân, II, 607*

[269] Adı Ebân b. Ebî Ayyâş'dır. Enes'ten rivâyet eder. Şu'be'nin onun hakkındaki görüşü iyi değildi. Ebû Avâne der ki: Ondan herhangi bir şeyi rivâyet etmeyi helâl kabul etmiyorum. Buhârî onu *ed-Du'afâu's-Sağîr, 20*'de zikretmektedir. Ahmed ve İbn Ma'în: O metrûktur demişlerdir. Şu'be ise: Eğer Ebân b. Ebî Ayyâş hadiste yalan söylemiyor ise evim de, eşeğim de yoksullara sadaka olsun demiştir. Nesâî: Metrûk bir râvidir demiştir. Bk. *el-Mîzân, I, 10-12*

[270] *Müsnedu'l-Hâris*, bk. *el-Metâlibu'l-Âliye, III, 278, el-Enbiyâ, el-Hadır ve'l-Yesa'.* Ayrıca dedi ki: Bu hadiste oldukça zayıflık vardır; *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 240*'da Ondan naklen şunları da eklemektedir: "el-Hâris bunu Enes'den oldukça vâhî bir senedle rivâyet etmiştir; *el-Mekâsidu'l-Hasene, 121*: "Bu husustaki vâhî rivâyetlerden birisi de el-Hâris'in *Müsned*'inde Enes'den diye merfû olarak rivâyet ettiği hadistir" demektedir.

Derim ki: "Abdurrahîm ile Ebân[271] metrûk iki râvidir."[272]

33- Abdullah b. el-Muğîre, Sevr'den naklen dedi ki: Sevr, Hâlid b. Mâ'dân'dan, o Ka'b'dan şöyle dediğini nakletmektedir:

"Hızır en üst deniz ile en alt deniz arasında nurdan bir minber üzerindedir. Denizdeki canlılar onu dinleyip, ona itaat etmekle emrolunmuşlardır. Sabah akşam da ruhlar ona arzolunurlar."[273]

Bunu el-'Ukaylî[274] zikretmekte ve şunları söylemektedir: Abdullah b. el-Muğîre asılsız rivâyetleri nakleder. İbn Yunus:[275] O münkerü'l-hadîs birisidir, demiştir.[276]

34- İbn Şâhîn[277] zayıf olup Husayf'a[278] ulaşan bir sened ile kaydettiği rivâyette diyor ki: "Nebîlerden dört tanesi hayattadır, ikisi semâdadır: Îsâ ve İdrîs. İkisi de yerdedir: Hızır ve İlyâs. Hızır denizde, diğeri (İlyâs) ise karadadır."[279] İleride son babda bu kabilden pek çok şey daha gelecektir.

35- Sa'lebî dedi ki: "Denildiğine göre Hızır ancak Kur'ân'ın kaldırılacağı zaman olan âhir zamanda ölecektir."[280]

36- Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Lugât* adlı eserinde der ki:

---

[271] Hâfız İbn Hacer der ki: Ebân metrûk bir râvidir. Yaklaşık 140 yılları dolayında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 18a3*

[272] *el-İsâbe, II, 293*

[273] *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 239,* el-'Ukaylî'den, o Ka'b'dan naklen.

[274] Adı Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Amr b. Mûsâ el-'Ukaylî olup, *ed-Du'afâu'l-Kebîr* adlı eserin müellifidir, imamdır. (323 h.) Bk. *et-Tezkire, III, 733*

[275] Adı: Ebû Sa'îd Abdurrahmân b. Ahmed b. el-İmâm Yûnus'dur. *Târîhu Mısır* adlı eserin sahibidir. İmamdır, hafızdır. (34? h.) Bk. *et-Tezkire, III, 898*

[276] *el-İsâbe, II, 293; Kânûnu'l-Mevzûât, 274*

[277] Adı: Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî (385 h.) olup İbn Şâhîn diye bilinir. Pek çok eserin sahibidir. Bk. *et-Tezkire, III, 987*

[278] Adı: Husayf b. Abdurrahmân el-Cezerî el-Harrânî'dir. Ahmed onun zayıf olduğunu belirtmiştir. Bir seferinde: Kavî bir râvi değildir demiştir. Ebû Hâtim der ki: O hafızasının kötüye gitmiş olduğu bir dönemde konuşmuş (rivâyette bulunmuş)dur. Yine Ahmed der ki: O Mürcieye uygun sözler söylemiştir. İbn Ma'în bir sefer: Sâlih (rivâyeti uygun) birisidi;. bir sefer de: sika'dır demiştir. Yahyâ el-Kattân der ki: Biz Husayf'dan (rivâyet etmekten) uzak dururduk. Bk. *el-Mîzân, I, 653*

[279] *el-İsâbe, II, 293; Fethu'l-Bârî, VI, 434; ed-Durru'l-Mensûr, IV, 339,* İbn Şâhîn'den naklen. Derim ki: Müellifin de belirttiği gibi senedi zayıftır.

[280] *Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim, XV, 136; Tehzîbu'l-Esmâ, I/1, 177; Fethu'l-Bârî, II, 434; el-İsâbe, II, 293*

"Çoğu ilim adamları dedi ki: O hayattadır ve aramızda mevcuttur. Bu ise sufilerle salâh ve marifet ehli nezdinde ittifakla kabul edilmiş bir husustur. Onun görüldüğüne, onunla bir araya gelindiğinde ondan bilgi öğrenildiğine, soru sorulduğuna, sorulara cevap verdiğine, güzel ve önemli yerlerde, hayırlı yerlerde bulunduğuna dair anlattıkları hikâyeleri sayılamayacak kadar çok ve ayrıca zikretmeyi gerektirmeyecek kadar meşhurdur."

Şeyh Ebû 'Amr b. es-Salâh *el-Fetâvâ*'larında der ki: O ilim adamlarının çoğunluğuna, sâlihlere ve avama göre hayattadır. O der ki: "Ancak bazı muhaddisler bunu kabul etmeyerek şaz düşmüşlerdir."[281]

37- Süheylî[282] *et-Ta'rif ve'l-İ'lâm* adlı eserinde diyor ki: Hızır'ın adı hakkında ihtilâf edilmiştir. -Sonra da az önce geçenlerin bir kısmını zikretmiştir.-[283] Onun adı İbn 'Âmîl b. Samâtîn b. Ermâ b. Halfâ b. 'İysû b. İshâk olduğunu söyleyenler vardır. Buna göre babası bir hükümdar, annesi de Farisî'dir. Annesinin adı da Elhâ'dır. Annesi onu bir mağarada dünyaya getirmiş, köydeki adamlardan birisinin koyunlarından her gün bir koyun gelip ona süt vermiş. Sonra da bu adam onu alıp yetiştirmiş. Gençlik çağına ulaşınca hükümdar, İbrâhim'e indirilmiş bulunan sahifeleri yazacak bir kâtip istemiş. Bunun için bilgi ve akıl sahiplerini toplamış. Onun huzuruna çıkanlar arasında evladı Hızır da varmış. Ancak kendisi onu bilmiyormuş. Onun yazısının ve bilgisinin güzel olduğunu görünce onun gerçek durumunu araştırıp, öğrenmeye çalışmış sonunda oğlu olduğunu öğrenmiş. Bunun üzerine onu yanına almış ve insanların işinin başına getirmiş. Daha sonra Hızır anlatılması uzun sürecek çeşitli sebepler dolayısıyla hükümdardan kaçmış ve nihayet Aynu'l-Hayat (âb-ı hayat)'ı bulmuş ve ondan içmiş.[284] O, Deccal çıkana kadar hayatta kalacaktır. Deccal'in öldürüp sonra da dirilteceği adam da odur.[285] Dedi ki: Onun Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in dönemine yetişmediği de söylenmiştir. Ancak bu sahih değildir.

---

[281] *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Lugât, I/1, 177; İbnu's-Salâh, el-Fetâvâ, 28*, Mektebetu İbn Teymiyye baskısı

[282] Adı Abdurrahmân b. Abdullah b. Ahmed b. Esbağ es-Süheylî (581 h.)'dır. Pek çok eserin müellifidir. Eserlerinden bazıları: *er-Ravdu'l-Unuf, et-Ta'rîf ve'l-İ'lâm bimâ Ubhime fi'l-Kur'âni mine'l-Esmâi ve'l-A'lâm*. Bk. *et-Tezkire, IV, 1348*

[283] Bk. 1 nolu fıkra ve devamı

Dedi ki: Buhârî[286] ve hadis ehlinden bir kesim der ki: "Hızır hicretten sonra yüz yıl sona ermeden önce vefat etmiştir."[287]

Dedi ki: "Hocamız Ebû Bekr b. el-Arabî[288] bu görüşü desteklemiştir. Çünkü Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Yüz yılın nihayetinde şu anda yeryüzünde bulunanlardan kimse kalmayacaktır."[289] O bu sözleriyle bu sözü söylediği andan itibaren hayatta olanlardan kimse kalmayacağını kastetmektedir.

---

[284] İbnu'l-Cevzî'nin naklettiğine göre İbnu'l-Münâdâ dedi ki: "Kitap ehlinden onun âb-ı hayattan içtiğine dair rivâyetler nakledilmiştir, fakat onların söylediklerine güvenilmez." Bk. *el-Mevdû'ât, I, 199*

[285] Muhtemelen Süheylî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* bununla Müslim'den rivâyet eden İbrâhim b. Muhammed'in zikrettiği söze işaret etmektedir. *Müslim*'den, Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin Deccal'in öldüreceği adamın kıssasına dair hadisi rivâyeti akabinde: "Onun Hızır olduğu söylenmektedir" demektedir. Abdurrezzak da *Musannef*'inde bunu Ma'mer'den böylece zikrederek demiştir ki: "Bana ulaştığına göre o Hızır'dır."
İbn Kesîr de *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 334*'de Ma'mer'in: Bana ulaştığına göre (belağanî) demesinde delil olacak bir taraf olmadığını söylemektedir. Geniş bilgi için bk. 119-120 nolu fıkralar.

[286] Muhaddislerin imamı Ebû Abdillah b. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (256 h.) Yüce Allah'ın kitabından sonra dayanak olarak kabulü en sahih kitap olarak kabul edilen *el-Câmiu's-Sahîh*'in müellifidir. Bk. *et-Tezkire, II, 555*

[287] İbn Kesîr der ki: Buhârî'nin *-Allah ona rahmet etsin-* böyle bir şey söylediği ve onun Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in dönemine kadar hayatta kalışıyla ilgili olarak bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 326*. Derim ki: Onun bu sözünü tartışma sadedinde, hayatta kaldığını varsayma esasına göre söylemiş olması mümkündür. Böyle bir şeyi varsaysak bile hicretin yüzüncü yılı bitmeden önce vefat etmiştir, demektir.

[288] Hâfız, kadılık yapmış Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İşbîlî'dir. Sahih olan görüşe göre 583 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, IV, 1294*

[289] *Buhârî* bu hadisi *Sahîh*'inde rivâyet ettiği gibi *Müslim* de *Sahîh'inde: XVI, 89-91* -lafız ona ait olmak üzere- Câbir ve Ebû Sa'îd el-Hudrî ile Abdullah b. Ömer *radiyallâhu anhum*'dan gelen bir hadis olarak rivâyet etmiştir. (Onlar) dedi ki: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* hayatının sonlarına doğru bir gece bize yatsı namazı kıldırdı. Selam verdikten sonra ayağa kalkarak dedi ki: "Şu gece-

(Süheylî devamla) dedi ki: "Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir araya gelmesi ve onu yıkamak için bir araya gelmiş bulunan ehl-i beytini taziye etmesi de sahih çeşitli yollardan rivâyet edilmiştir.[290] İbn Abdilberr[291] *et-Temhîd* adlı eserinde -ki o döneminde hadis ehlinin imamı idi- ashâb-ı kirâmın, Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in vefatı dolayısıyla taziye edildikleri halde sözü duyup, söyleyeni duymadıklarına dair hadisi zikretmektedir. Alî *radiyallâhu anh* da onlara: Bu Hızır'dır demiştir."[292] Dedi ki: "İbn Ebi'd-Dünyâ[293] Mekhûl'den, o Enes *radiyallâhu anh*'den; İlyâs'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile bir araya geldiğini zikretmektedir.[294] İlyâs'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in dönemine kadar hayatta kalması câiz olduğuna göre Hızır'ın da kalması caizdir." (Süheylî'den) yapılan nakil özeti burada sona ermektedir.[295]

38- Ebu'l-Hattâb b. Dihye, Süheylî'nin bu kanaatlerine delil olarak gösterdiği rivâyet yollarının hiçbir şekilde sahih olmadıklarını ve Hızır'ın Mûsâ *aleyhi's-selâm* dışında -Yüce Allah'ın onların haberlerine dair bize anlattığı üzere-[296] hiçbir peygamber ile bir araya geldiğinin sabit olmadığını belirterek reddetmektedir.

---

niz var ya! Bu andan itibaren yüz yıl sonra yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse artık hayatta kalmayacaktır." İnsanlar bu yüz yıl hakkında bu hadis dolayısıyla konuştukları sırada Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in bu sözlerinden ötürü dehşete düştüklerini ifade ediyorlardı. Ancak Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*; bugün yeryüzünde bulunanlardan kimse kalmayacaktır yani bugün mevcut olan bu nesil ölmüş olacaktır demek istemiştir."

[290] İbn Kesîr, Süheylî'nin "sahih yollardan rivâyet edilmiştir" şeklindeki sözünü zikrederek şunları söylemektedir: Daha sonra bizim zayıf olduğunu söylediğimiz rivâyetleri kaydetmekte ve bunların sebeplerini belirtmemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bk. *el-Bidâye, I, 336-337*

[291] Adı Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed olup, Kurtubalı ve Nemr oğullarına mensuptur. (463 h.) Mağribin hâfızı ve Şeyhu'l-İslâm'dır. Bk. *et-Tezkire, III, 1228*

[292] İleride buna dair açıklamalar 41 nolu fıkrada gelecektir.

[293] Adı Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. 'Ubeyd'dir. Kureyşli ve Bağdat'lı olup, (281 h.)'de vefat etmiştir. Pek çok eserin sahibidir. Bk. *et-Tezkire, VI, 677*

[294] Buna dair cevabı 38 nolu fıkrada görebilirsiniz.

[295] *el-İsâbe -el-İstî'âb ile-, I, 433.* Derim ki: Bu bâtıl bir haberdir. Bu haberin reddine dair 43, 86-88 nolu fıkralara bakınız.

[296] Hızır ve Mûsâ kıssası için bk. *Kehf, 18/60 vd.*

39- (Ebu'l-Hattâb) dedi ki: Onun hayatta olduğuna dair gelmiş bütün rivâyetler nakil ehlinin ittifakı ile sahih değildir. Bu haberleri râvileri zikrederken ya bilmediğinden yahutta hadis ehli nezdinde açık olduğundan dolayı illetini de zikretmez.[297]

40- Dedi ki: "Hadis âlimleri(meşâyih)nden gelen rivâyetlere gelince, bu da hayret edilecek hususlardandır. Aklı başında olan bir kimse nasıl tanımadığı birisiyle karşılaşır, o tanımadığı kişi ona ben filanım der. O da onu tasdik eder?[298]

41- Dedi ki: "Ebû Ömer (b. Abdilberr)'in zikrettiği taziye hadisi de uydurmadır. Bunu Abdullah b. el-Muharrar, Yezîd b. el-Asam'dan,[299] o Alî *radiyallâhu anh*'den diye rivâyet etmektedir.

İbn Muharrar metrûk bir râvidir.[300] Müslim'in *Sahîh*'inin mukaddimesinde rivâyet ettiği üzere İbnu'l-Mubârek'in hakkında şu sözleri söylediği kişi de odur: "...[301]Ancak onu görünce bu sefer bir koyun tersi bana ondan daha sevimli geldi." Böylelikle onu görmektense necaseti görmeyi üstün tutmuş oldu."[302]

---

[297] İbnu'l-Münâdâ der ki: Hızır'a dair bütün haberler başı da, sonu da vâhî haberlerdir. Şu iki husustan birisi bu haberlerin yakasını bırakmaz: Ya gafletlerinden yararlanılarak müteahhir bazı râvilerin rivâyet ettikleri hadisler arasına sokulmuştur yahutta hadis âlimleri bu rivâyetlerin durumunu bilmekle birlikte hayret edilecek şeylere örnek olmak üzere rivâyet etmişlerdir. Buna bağlı olarak tahkik edilmişçesine onlara nispet edilmiştir. Şunları da söylemiştir: Bu tür gafil râvilerin çoğunluğu Hızır'ın bâki olduğu noktasında aldanış içerisindedirler. Oysa hiçbir beşere ebedîlik verilmiş değildir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Senden önce hiçbir insana ebedîlik vermedik." (Enbiyâ, 21/34)* Bk. *el-Mevdû'ât, I, 199*

[298] İbnu'l-Cevzî dedi ki: "Bu durum zühd gösterisinde bulunan bir topluluğun: Biz onu gördük ve onunla konuştuk diyecekleri noktaya kadar ileri gitmiştir. Hayret edilecek bir şeydir doğrusu! Hızır'ın, görenin kendisini tanıyacağı belli bir alâmet mi var? Aklı başında bir kimsenin bir kişi ile karşılaşarak o kişinin kendisine: Ben Hızır'ım demesi üzerine onu tasdik etmesi düşünülebilir mi?

[299] Yezîd b. el-Asam'ın adı 'Amr b. 'Ubeyd b. Mu'âviye el-Bekkâ Ebû 'Avf'dır. Kûfeli olup, Rakka'da yerleşmiştir. Ümmü'l-Mu'minîn, Meymûne'nin kızkardeşinin oğludur. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'i gördüğü söyleniyor ise de sabit değildir, sika bir râvidir. 103 yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 381a1*

[300] Ahmed dedi ki: İnsanlar onun hadisini terk etmişlerdir. Dârekutnî ve bir topluluk da: O metrûktur derler. İbn Hibbân der ki: Allah'ın kullarının hayırlılarından idi. Ancak o bilmeden yalan söyler, haberleri ters yüz eder ve bir şey anlamazdı. İbn Maîn de: Sika değildir, demiştir. Bk. *el-Mîzân, II, 500*

[301] Ebû İshâk et-Tâlakânî der ki: İbnu'l-Mubârek'i şöyle derken dinledim: Cennete girmek ile Abdullah b. Muharrar ile karşılaşmak arasında muhayyer bırakılacak olursam önce onunla karşılaşmayı, sonra da cennete girmeyi tercih ederdim..." *Sahîh-i Müslim, Mukaddime, I, 121*

42- Derim ki: Sözü geçen taziye Abdullah b. Muharrar'ın rivâyeti dışında başka yollardan da gelmiş bulunmaktadır. Nitekim daha sonra kaydedeceğiz.[303]

43- Dedi ki: Mekhûl'ün, Enes *radiyallâhu anh*'den diye rivâyet ettiği hadis ise mevzûdur. Daha sonra hadisin yalan olduğunu Ahmed, Yahyâ, İshâk ve Ebû Zür'a'dan nakletmektedir.

Dedi ki: "Esasen metnin akışı da açıkça münker olduğunu ve hurâfelerden olduğunu ortaya koymaktadır." Bu husustaki sözleri özetle burada sona ermektedir.

44- İleride Enes *radiyallâhu anh*'ın hadisi uzun uzadıya kaydedilecektir. Ayrıca onun Süheylî'nin işaret ettiğinden farklı bir rivâyet yolunun bulunduğunu da göreceğiz.[304]

45- [Onun uzun ömürlü olduğunu ileri sürenler Aynu'l-Hayat (âb-ı hayat) kıssasına sarılırlar ve bu hususta *Sahîh-i Buhârî* ile *Tirmizî*'de sözü geçmiş olduğuna dayanırlar. Fakat bu merfû olarak sabit olmuş bir rivâyet değildir, araştırılmaya ihtiyacı vardır.[305]][306]

---

[302] *el-İsâbe, II, 296*

[303] Bk. 93–102 nolu fıkralar

[304] Bk. 86–88 nolu fıkralar. Bu da aynı şekilde batıl bir haberdir.

[305] *Sahîh-i Buhârî, VIII, 423 (Kehf Sûresi)*

Dedi ki: Bana Kuteybe b. Sa'îd anlattı, bana Süfyân b. 'Uyeyne anlattı. O 'Amr b. Dînâr'dan, o Sa'îd b. Cübeyr'den dedi ki: İbn Abbâs'a dedim ki: Nevf el-Bikâlî iddia etmektedir diye... Mûsâ ile Hızır arasında meydana gelen olayları anlatan uzunca hadisi ve Kehf suresinde Yüce Allah'ın anlattığı kıssayı nakletmektedir. Orada şu ifade de vardır: Süfyân dedi ki: 'Amr'ın dışındakilerin hadisinde şöyle denilmektedir:

"Kayanın dibinde ise el-Hayat adı verilen bir pınar da vardı. Onun suyu neye değerse mutlaka canlanırdı. İşte bu pınarın suyundan balığa da isabet etti. Dedi ki: Balık da harekete geldi, zembilden süzülerek denize girdi."

Tirmizî -Tuhfe ile- VIII, 591. Kehf Sûresi, Hadis No: 5157'de şöyle denilmektedir: Süfyân dedi ki: Bazı insanlar bu kayanın dibinde Aynu'l-Hayat'ın bulunduğunu iddia ederler. Suyu bir ölüye isabet ederse mutlaka yaşar."

Ancak ed-Dâvûdî, İbnu't-Tîn'in naklettiğine göre bu fazlalığı kabul etmeyerek: Bunun sabit olduğu görüşünde değilim. Eğer mahfuz bir ziyade ise bu da yüce Allah'ın yaratmasından ve kudretindendir, demiştir. Bk. *Tuhfetu'l-Ahvezî, VIII, 591, 1967* ikinci baskı.

[306] Köşeli parantez arası fazlalıklar *el-İsâbe -el-İstî'âb ile birlikte-*'den alınmıştır.

Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in Peygamberliğinden Öncesi İle İlgili Hızır'a Dair Nakledilen Haberlerde Yer Alan Bir Hususun Zikri

46- Yüce Allah; Kitâb-ı Kerîm'inde (*Kehf, 18/60* ve devamında) Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile (Hızır'ın) başından geçen kıssayı bizlere anlatmıştır. Ayrıca Buhârî ve Müslim de bunu 'Ubeyy b. Ka'b'dan gelen çeşitli yollarla rivâyet etmişlerdir.[307]

Kıssanın anlatımında *Sahîh*'in dışında birtakım fazlalıklar da vardır. Ben bunlara *(Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-Buhârî)* adlı eserimde dikkat çekmiş bulunuyorum.[308]

47- *Buhârî* ve *Müslim*'de sabit olduğuna göre Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Mûsâ'nın sabretmiş olmasını çok arzu ederdim; tâ ki Yüce Allah da onların başlarından geçen işlerden (dahasını) bize kıssa olarak anlatsın."[309]

48- İşte bu, bu sözün söylendiği sırada Hızır'ın var olmadığını söyleyen kimselerin iddialarına delil gösterdiği hususlardandır. Çünkü o sırada var olsaydı ashâb-ı kirâm'ın büyüklerinden bazılarının onunla arkadaşlık edip ondan Mûsâ'nın gördüğüne benzer şeyler görme imkân dâhilinde olurdu.

Onun hayatta olduğunu iddia eden kimseler ise buna şu cevabı vermişlerdir: Sözü edilen temenni Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile Hızır *aleyhi's-selâm* arasında meydana gelecek olaylar hakkında idi. Mûsâ'dan başkalarının onun yerini tutması söz konusu değildir.[310]

---

[307] *Buhârî, VI, 431, VIII, 409, 411. Müslim, Tefsîr, Kehf Sûresi.*

[308] Bk. *Fethu'l-Bârî, VIII, 412 vd.*

[309] *Buhârî, VI, 433; Müslim, XV, 144*

[310] Bu çok anlamsız bir tevîldir. Hâfız (İbn Hacer) der ki: "Hayatta olmuş olsaydı böyle bir temenni güzel kaçmazdı ve onun huzuruna gelmesini sağlar ve ona hayret verici şeyler göstermesi söz konusu olurdu. Bu da kâfirlerin özellikle de kitap ehlinin daha çok iman etmelerine sebep teşkil ederdi." Bk. *Fethu'l-Bârî, VI, 434* Derim ki: Bu hadiste sözkonusu temenninin Hızır ile Mûsâ arasında meydana gelen olaylar hakkında olduğuna delil olacak bir ifade bulunmamaktadır. Böylelikle Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in bu sözlerini söylediği sırada Hızır'ın var olmadığı açıklık kazanmış olmaktadır.

Hızır'ın Mûsâ *aleyhi's-selâm* Dışındakilerle Birlikte Olduğuna Ve Yaşadığı Anlatılan Olaylara Dair Birtakım Haberler

49- Taberânî[311] *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de iki yoldan şunu rivâyet etmektedir:[312]

Bakiyye b. el-Velîd'den, o Muhammed b. Ziyâd el-Elhânî'den, o Ebû Umâme el-Bâhilî *radiyallâhu anh*'den rivâyete göre Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ashâbına dedi ki: Size Hızır'a dair haber vereyim mi? Onlar: Evet, ey Allah'ın Rasûlü deyince şöyle buyurdu: Bir gün o İsrailoğulları çarşısında yürümekte iken onu efendisiyle mükatebe akdi yapmış bir köle gördü. Ona: Allah seni mübârek kılsın. Bana tasaddukta bulun dedi. Hızır: Allah'a iman ettim. Allah'ın dilediği her bir şey olur fakat, bende sana verecek hiçbir şey yoktur dedi.

Yoksul: Ben senden Allah'ın vechi adına mutlaka bana sadaka vermeni istiyorum. Çünkü ben senin yüzünde cömertlik belirtilerini görüyorum ve sende bereket ümit ediyorum dedi.

Hızır şu cevabı verdi: Allah'a iman ettim. Gerçekten bende sana verecek hiçbir şey yok. Ancak sen beni alıp satabilirsen o başka.

Yoksul: Peki böyle bir şey olur mu? dedi.

Hızır: Olur ve ben doğruyu söylüyorum. Andolsun sen benden çok büyük bir şey adına istedin. Ben Rabbimin yüzü sebebiyle seni bomboş geri çeviremem. Haydi beni sat.

---

[311] Hâfız, İmâm (*el-Kebîr el-Evsat ve es-Sağîr* olmak üzere) üç Mu'cem sahibi, imâm, hâfız Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım (360 h.) yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, III, 912*

[312] Birinci yol: Dedi ki: Bize 'Amr b. İshâk b. İbrâhîm b. el-Alâ b. Zureyk el-Humsî anlattı. Bize Muhammed b. el-Fadl b. 'İmrân el-Kindî anlattı, bize Bakiyye anlattı.
İkinci yol: Dedi ki: Yine bize el-Hasen b. Alî el-Muammerî anlattı. Bize Muhammed b. Alî b. Meymûn er-Rakkî anlattı. Bize Süleymân Ubeydullah el-Hattâb anlattı. Bize Bakiyye b. el-Velîd anlattı. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr, VIII, 132.* Bu hadisin her iki yolun hakkında söylenecek sözler vardır. Daha sonra tahrîc esnasında açıklamalar gelecektir.

Yoksul onu alıp pazara gitti, dört yüz dirheme sattı. Satın alanın yanında bir süre kaldığı halde onu hiçbir işte çalıştırmadı. Ona dedi ki: Sen bende elde edeceğin bir hayır ümidi ile beni satın aldın. Haydi, bana yapacağım bir iş söyle dedi.

Adam: Ben sana zorluk vermekten hoşlanamam. Çünkü sen oldukça yaşlı, zayıf bir ihtiyarsın.

Hızır: Hayır, bana ağır gelmez deyince, adam dedi ki: O halde kalk, şu taşları taşı. Bir günde o taşları altı kişiden aşağı taşıyamazdı. Adam bir işini görmek üzere dışarı çıkıp geri geldiğinde kısa bir süre içinde taşları taşımış olduğunu gördü. Adam: Güzel bir iş yaptın ve bence yapamayacağını zannettiğim bir işin üstesinden geldin dedi.

Sonra adamın bir yolculuğa çıkması gerekti. Ben seni güvenilir birisi görüyorum. Benim yerime aileme güzel bir şekilde göz kulak ol dedi. Hızır: Olur, bana yapacağım bir iş söyle dedi. Adam: Sana ağır bir şey söylemek istemiyorum dedi. Hızır: Bana ağır gelmez deyince; Evim için yanına geri dönene kadar bana kerpiç hazırla dedi.

Adam yolculuğa çıkıp geri döndüğünde evinin inşaatının bitmiş olduğunu gördü. Adam: Allah için bana söyle, senin yolun ne, durumun ne diye sordu.

Hızır: Allah için bana sordun. Allah'ın vechi için yapılan istek zaten beni köleliğe düşürdü dedi. Hızır devamla dedi ki: Sana bildireyim. Ben senin adını duyduğun Hızır'ım. Bir yoksul benden bir sadaka istedi. Yanımda ona verecek bir şey yoktu. Allah'ın vechi için benden istedi. Her kimden Allah'ın vechi için bir şey istenir de o da bunu gerçekleştirmeye güç yetirdiği halde isteğini geri çevirirse kıyâmet gününde yüzü üzerinde ses getiren kuru kemikten başka hiçbir deri ve hiçbir et bulunmaksızın ayakta durdurulacaktır.

Adam dedi ki: Ben Allah'a iman ettim. Ey Allah'ın Nebîsi bilmediğim halde sana zorluk verdim.

Hızır: Bir mahzuru yok. Sen güzel bir şekilde hareket ettin ve yakîn sahibi oldun dedi.

Adam: Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Nebîsi. Ailem ve malım hakkında dilediğin gibi hüküm ver yahut müsaade et ben seni serbest bırakayım dedi. Hızır dedi ki: Beni serbest bırakmanı ve böylece Rabbime ibadet etmeyi diliyorum dedi. Adam da onu serbest bıraktı.

Hızır: Beni önce köleleştiren, sonra da kölelikten kurtaran Allah'a hamdolsun dedi.[313]

50- Derim ki: Şayet Bakiyye'nin *an'ane* (an diye rivâyet etme)si olmamış olsaydı bu hadisin senedi hasendir (diyecektim).[314]

---

[313] *Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, VIII, 132-134; Mecmau'z-Zevâid, III, 103, VIII, 212-213.* Heysemî dedi ki: "Râvileri tedlîs yapan Bakiyye dışında sika oldukları söylenmiş râvilerdir."; İbnu'l-Cevzî, *Ucâletu'l-Muntazır, (el-Bidâye, I, 333)* Abdülvehhâb b. ed-Dahhâk -metrûk bir râvidir- Bakiyye'den diye böylece rivâyet etmiştir; *Hilyetu'l-Evliyâ (el-Bidâye, I, 330)* Taberânî'den, Muhammed b. el-Fadl b. İmrân el-Kindî o Bakiyye'den bu şekilde diye rivâyet etmiştir; *Mîzânu'l-İ'tidâl, I, 334.* Zehebî bu hadisi Bakiyye'nin münker rivâyetlerinden birisi olarak değerlendirmiş ve şunları söylemiştir: Bu hadis hakkında İbn Cûsâ dedi ki: Ben Muhammed b. 'Avf'a buna dair soru sordum. O da: Bu uydurmadır dedi. Yine Ebû Zür'a'ya bu hadisin durumunu sordum. Bu hadis münker bir hadistir dedi.
İbn 'Adîyy dedi ki: Ben bu hadisi Bakiyye'den, Süleymân b. Ubeydullah er-Rakkî'nin dışında bir kimsenin rivâyet ettiğini bilmiyorum. Abdülvehhâb ed-Dahhâk el-'Aradî de bu hadisi rivâyet ettiğini iddia etmiştir; ve o da itham altında olan bir râvidir.
Süleymân hakkında ise İbn Ma'în şunları söylemektedir: "Onun hiçbir değeri yoktur." (Zehebî:) Böylelikle Bakiyye tek başına senedin afeti olmaktan kurtulmuştur. *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 239.* İbn Kesîr der ki: Bu hadisin merfû olarak rivâyet edilmesi bir hatadır. Ancak daha uygunu mevkûf olmasıdır. Râvileri arasında da tanınmayan (meçhûl) kimseler vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bk. *el-Bidâye, I, 330*

[314] Bakiyye b. el-Velîd olup, Ebû Yuhmed el-Himyerî'dir. Hakkında bilinen sözler söylenmiştir. Nesâî ve başkaları der ki: Eğer haddesenâ ve ahberanâ diyecek olursa sika bir râvidir. Başkaları da; o tedlis yapan birisi idi demiştir. Bu sebeple *"an"* diye rivâyet ederse delil değildir. İbn Hibbân der ki: Şu'be'den, Mâlik'ten ve başkalarından müstakim hadisler dinlemiştir, fakat daha sonra birtakım yalancı kimselerden Şu'be ve Mâlik'ten diye hadis dinlemiş ve böylelikle zayıf râvilerden aldıklarını tedlis yaparak sika râvilerden diye rivâyet etmiştir. Ebû Mushir der ki: Bakiyye'nin rivâyet ettiği hadisler temiz değildir. Dolayısıyla onlardan kendini dikkatle korumaya çalış. Ebu't-Takî el-Yezenî der ki: Her

Eğer bu hadis sabit olmuş olsaydı, Hızır'ın nebî olduğu hususunda açık bir nas olurdu. Çünkü Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* adamın: "Ey Allah'ın Nebîsi" sözünü nakletmekte ve bunu takrîr etmekte (reddetmemekte)dir.

Hızır'ın Gerçekte Ölmüş Olduğunu Kabul Edenler

51- Ebû Bekr en-Nakkâş, *Tefsîr*'inde, Alî b. Mûsâ er-Rıdâ[315]-dan, o da Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'den, Hızır'ın öldüğünü söylediklerini nakletmektedir.

Buhârî'ye Hızır'ın hayatta olup olmadığına dair soru sorulmuş, o da hayatta olduğunu kabul etmeyerek şu hadisi delil göstermiştir.[316]

"Yüz senenin tamamında şu anda yeryüzünde bulunanlardan hiç kimse kalmayacaktır." Bu hadisi Buhârî, *Sahîh*'inde İbn Ömer'den diye rivâyet etmiştir.[317] Bu hadis onun öldüğünü kabul eden ve hayatta kaldığını reddedenlerin dayanağıdır.

52- Ebû Hayyân[318] *Tefsîr*'inde diyor ki: "Cumhûr onun öl-

---

kim: Bakiyye dedi ki: Bize anlattı *(haddesenâ)* derse yalan söylemiş olur. Çünkü o ancak bana filan kişi anlattı *(haddeseni fulanun)* demiştir. *Müslim* de Ebû İshâk el-Fezârî'den şunları nakletmektedir: Bakiyye'nin maruf (hadis rivâyetiyle tanınmış) kimselerden naklettiği rivâyetleri yazabilirsin fakat maruf olmayan kimselerden yaptığı rivayetleri yazma. Bk. *Mukaddimetu Müslim, I, 115-116; Mîzân, III, 331 vd.*

[315] Adı Alî b. Mûsâ b. Ca'fer el-Hâşimî olup "er-Rıdâ" lakaplıdır. Sadûk'tur, dolayısıyla yanlışlıklar, ondan rivâyette bulunanlara aittir. 203 h. yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 249a1-2*

[316] Bk. *el-Mevdû'ât, I, 200; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, V, 168* en-Nekkâş'dan naklen; *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, IV, 337; el-Menâru'l-Munîf, 72* İbnu'l-Cevzî'den naklen

[317] Bk. *Buhârî, I, 211; Müslim, XVI, 89-91*: Câbir, Ebû Sa'îd el-Hudrî ve İbn Ömer *radiyallâhu anhumâ*'dan

[318] Esîruddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî el-Gırnatî el-Ceyânî diye bilinir. Ebû Hayyân diye meşhurdur. 754 h. yılında vefat etmiştir.

düğü kanaatindedir. İbn Ebi'l-Fadl el-Mursî'den[319] nakledildiğine göre Mûsâ ile arkadaşlığı olan Hızır vefat etmiştir. Çünkü hayatta olmuş olsaydı Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in yanına gelmesi, ona iman edip, ona tâbi olması gerekirdi.

Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den de şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Şayet Mûsâ hayatta olmuş olsaydı, bana tâbi olmaktan başka hiçbir şey yapamazdı."[320] Bu sözleriyle de Hızır'ın Mûsâ ile arkadaşlığı olandan başka birisi olduğuna işaret etmektedir.

Başkası ise şöyle demiştir: Her bir zamanın bir Hızır'ı vardır.[321] Ancak bu, delili bulunmayan bir iddiadır.[322]

53- Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ, Hızır'ın tercemesi (biyografisi)ne dair derlediği kitabında İbrâhîm el-Harbî'den:[323] "Hızır ölmüştür" dediğini nakletmektedir.[324] İşte sözü geçen İbnu'l-Münâdâ da bunu kesin olarak ifade etmiştir.

54- a) [Yine Alî b. Mûsâ er-Rıdâ'dan, o Sâlim b. Abdullah b. Ömer'den, o babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir gece -hayatının sonlarına doğru- yatsı namazı kıldırdı. Selam verdikten sonra dedi ki: "Şu gecenizi görüyor musunuz? Yüz sene sonra şimdi yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır."[325]

---

[319] Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ebi'l-Fadl el-Mursî Ebû Abdillah (655 h.) Yâkût dedi ki: Çağımızın ediplerinden birisidir. Âlim, fazilet sahibi, hayırlı, nahiv bilgini, kelam ve munazara ilmini bilen birisidir. Her bir ilimden büyük bir pay sahibidir. *Tefsîru'l-Kur'ân* telif etmiştir. *Suyûtî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, 106*

[320] Bk. *Ahmed, Müsned, III, 338, 387. 57* nolu fıkrada da buna dair açıklamalar gelecektir.

[321] Bk. *Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, VI, 147*

[322] *el-İsâbe, II, 298*

[323] Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk el-Bağdâdî (285 h.) olup İmâm Ahmed'in ileri gelen arkadaşlarından ve önderlerden birisidir. Bk. *et-Tezkire, II, 584*

[324] Bk. *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 199*; *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, IV, 337.* Burada şu ifadeler yer almaktadır: İbrâhîm el-Harbî, Ahmed b. Hanbel'e, Hızır ve İlyâs'a uzun ömür verilip verilmediğini sordu. O da: Kim onlara bir şey isnad ederse... demiştir."; *el-Menâru'l-Munîf, 67*; Yine orada şöyle denilmektedir: İbrâhîm el-Harbî'ye Hızır'a uzun ömür verilmesi ve hayatta olduğu ile ilgili soru soruldu da o şöyle dedi: Kim gâib olan bir kimseye bir işi ihale ederse, ona karşı insaflı olmamış olur. İnsanlar arasına böyle bir şeyi telkin eden şeytandan başkası değildir."

b) Bunu Müslim de Câbir yoluyla rivâyet etmiştir. Câbir dedi ki: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefatından bir ay önce şöyle buyurdu: "Siz bana kıyâmete dair soru soruyorsunuz. Hâlbuki ona dair bilgi ancak Allah'ın yanındadır. Allah adına yemin ederek söylüyorum ki, şu anda can taşıyan hiçbir nefis, üzerinden yüz sene geçtikten sonra artık hayatta kalmayacaktır."

Ebu'z-Zübeyr'in[326] ondan (Câbir'den) naklettiği rivâyet budur.[327]

c) Ebû Nadra[328]'nın ondan naklettiği rivâyette de şöyle denilmektedir: Vefatından az bir süre ya da bir ay önce: "Can taşıyan her bir nefis..." dedi ve sonunda: "... O gün hayatta olmayacaktır" fazlalığını ekledi.[329]

d) Bunu Tirmizî de Ebû Süfyân, o Câbir'den yoluyla[330] Ebu'z-Zübeyr'in rivayetine yakın olarak rivayet etmiştir.][331]

55- İbnu'l-Cevzî bu hususta derlediği cüzünde Ebû Ya'lâ b. el-Ferrâ el-Hanbelî'den[332] şöyle dediğini nakletmektedir: Mezhebimize mensup âlimlerden birisine Hızır'ın ölüp ölmediğine dair soru soruldu. O: Evet ölmüştür diye cevap verdi.[333]

Dedi ki: Bana bunun benzeri bir husus Ebû Tâhir b. el-Abbâdî'den de ulaşmıştır. O şunu delil gösterirdi: Eğer hayatta olmuş olsaydı Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gelirdi.[334]

---

[325] *Buhârî, I, 211*

[326] Muhammed b. Müslim b. Tedrus. Sadûk'tur. Ancak bazen tedlis yapar. 126 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 318a2*

[327] Bk. *Müslim, XVI, 90–91*

[328] el-Munzir b. Mâlik b. Kut'a el-Abdî. Ebû Nadra künyesiyle meşhur olup, sika bir râvidir. 108 ya da 109 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 347a3*

[329] Bk. *Müslim, XVI, 91*

[330] Bk. *Tirmizî, IV, 520, no: 2250.* Bu hasen bir hadistir kaydıyla.

[331] Bu köşeli parantez arası ibareler asılda yoktur. Bu bölüm *el-İsâbe*'den alınmıştır.

[332] Kadı Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef b. el-Ferrâ el-Hanbelî (458 h.) Irak'ın fıkıh bilginidir.

[333] Bk. *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, IV, 337; el-Menâru'l-Munîf, 72; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 335* İbnu'l-Cevzî'den naklen

[Derim ki: Ebu'l-Fadl b. Nasr, Kadı Ebû Bekr b. el-Arabî ve Ebû Bekr b. Muhammed b. el-Hüseyn en-Nakkâş da bunlardandır.][335]

56- İbnu'l-Cevzî de ayrıca şunu da delil göstermektedir. Onun Mûsâ *aleyhi's-selâm* döneminde ve bundan da önce hayatta olduğu sabit olduğuna göre, eğer hâlâ hayatta bulunmuş olsaydı hiç şüphesiz onun beden ölçülerinin o dönemdeki insanların da ölçülerine uygun olması gerekirdi.

Daha sonra kendi senediyle Ebû 'İmrân el-Cevnî'ye[336] ulaşan bir senedle şöyle dediğini nakletmektedir:

"Danyal'ın burnu bir zira idi.[337] Ebû Mûsâ döneminde üzeri açılınca bir adam onun yanında durmuş. Danyal'ın dizi başının hizasına geldiği görülmüş."

Hızır'ı gördüklerini iddia eden kimseler verdikleri bu haberlerin hiçbirisinde onun bedeninin çağdaşlarının bedeni gibi olduğuna dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır.[338]

57- Sonra İmam Ahmed'in şu rivâyetini delil göstermektedir:

---

[334] *el-Menâru'l-Munîf, 72.* Bunu ismini vermeden ilim ehli olan birisine nisbet etmektedir; *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 335*'de de bu sözü Ebû Tâhir el-Gubârî'ye nispet etmektedir.

[335] Bu fazlalık *el-İsâbe*'den alınmıştır.

[336] Mûsâ b. Sehl el-Basrî Ebû 'İmrân el-Cevnî (307 h.) İlim için yolculuk yapanların sikalarındandır. Dârekutnî onun sika olduğunu belirtmiştir. Bk. *et-Tezkire, II, 763*

[337] İbn Kesîr dedi ki: Ebu'l-Âliye'ye kadar ulaşan sahih bir senedle rivâyet edildiğine göre burnu bir karış uzunlukta imiş. Enes b. Mâlik'ten de ceyyîd bir sened ile burnunun bir zira uzunlukta olduğu rivâyet edilmiştir... *el-Bidâye, II, 41*

[338] İbnu'l-Kayyim, *el-Menâru'l-Munîf, 74*'de İbnu'l-Cevzî'den naklen şunu zikretmektedir: Buhârî ve Müslim'de Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasulullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Allah Âdem'i altmış zira uzunluğunda yaratmıştır. Ondan sonra hilkat gittikçe eksilip duruyor." *(Buhârî -Fethu'l-Bârî ile-, VI, 126; XI, 2 -Halebi baskısı-; Müslim -Nevevî ile- XVII, 178.* Hızır'ı gördüğünü söyleyenlerden hiçbir kimse de onu büyük bir hilkate sahip olarak gördüğünü söylememiştir. Hâlbuki o en eski devirlerde yaşayanlardan birisidir."

Mücâlid,[339] Şa'bî'den[340] Câbir *radiyallâhu anh* yoluyla rivâyet ettiğine göre Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Nefsim elinde olana yemin ederim ki, şayet Mûsâ hayatta olsaydı, bana tâbi olmaktan başka bir şey yapamazdı.[341]

Dedi ki: Mûsâ hakkında durum böyle olduğuna göre eğer Hızır hayatta olmuş olsaydı nasıl olur da ona uymaz, onunla birlikte Cuma ve cemaat namazlarını kılmaz, onun sancağı altında cihad etmezdi?

Hem Îsa'nın bu ümmetin imamı arkasında namaz kılacağıda sabit olmuştur?[342]

---

[339] Mücâlid b. Sa'îd el-Hemedânî pek kavî bir râvi değildir. Ömrünün sonlarına doğru (hıfzında) değişiklik görülmüştür. 144 h. yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 328a3*

[340] Âmir b. Şerâhîl Ebû 'Amr sika, meşhur, fakih ve faziletli bir râvidir. Hicri 100 yılından sonra vefat etmiştir. *et-Takrîb, 161a1*

[341] *Ahmed, Müsned, III, 287.* Burada sözü geçen cümle hadisin bir parçasıdır. Hadisin tamamı şöyledir: Câbir b. Abdullah'tan rivâyete göre Ömer b. el-Hattab *radiyallâhu anh*, Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in huzuruna kitap ehlinden birisinden elde ettiği bir yazılı metin ile geldi. Onu Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e okudu. O buna kızarak dedi ki: Siz buna şaşıyor musunuz ey Hattâb'ın oğlu? Nefsim elinde olana yemin ederim ki, ben sizlere onu tertemiz ve bembeyaz getirmiş bulunuyorum. Onlara herhangi bir şeye dair soru soracak olursanız sizlere hak olan bir şeyi haber verdiklerinde onu yalanlayacak olursanız, yahutta bâtıl bir şeyi haber verip de onu tasdik ederseniz (ikisi de hata olur). Nefsim elinde olana yemin ederim ki, şayet Mûsâ hayatta olsaydı, onun dahi bana tâbi olmaktan başka yapacak bir şeyi olmazdı."
Hadisi Ahmed bir başka senedle yine Câbir'den, *III, 338*'de buna yakın rivâyet etmiş bulunmaktadır. Orada sözü geçen cümle şu lafızla zikredilmiştir: "... Gerçek şu ki; Mûsâ aranızda hayatta bulunsaydı bana tâbi olmaktan başka bir şey yapması ona helâl olmazdı."
Her ikisinin de senedinde bulunan Mücâlid b. Sa'îd b. Umeyr el-Hemdânî pek kavî bir râvi değildir. Ömrünün sonuna doğru (hafızasında) değişiklik olmuştur. 144 h. yılında vefat etmiştir. *Takrib, 328a3a*
Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid, I, 174*'de der ki: Ahmed, Yahyâ b. Sa'îd ve başkaları zayıf olduğunu belirtmişlerdir.
Büyük ilim adamı el-Elbânî der ki: Fakat hadis bana göre hasendir. Çünkü bu hadisin *el-Lâlekâî, el-Herevî* ve başkaları tarafından nakledilmiş pek çok rivâyet yolu vardır. Bk. *el-Elbânî'nin, Mişkâtu'l-Mesâbîh'e ta'lîki, I, 63; el-İrvâ, VI, 36-38*

[342] Bk. *el-Menâru'l-Munîf, 72-73* İbnu'l-Cevzî'den nakledip şunları da eklemektedir: "Fakat o, öne geçerek namaz kıldırmayacaktır ki; bu da bizim Peygamberimiz Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetine bir halel getirmesin. Hızır'ın var olduğunu söyleyip bunu kabul ederken bu şeriatten ne kadar yüz çevirdiğini unutan kimselerin anlayışı haktan ne kadar da uzaktır."

58- Yine Yüce Allah'ın şu buyruğunu delil göstermektedir: *"Hani Allah peygamberlerden 'size verdiğim kitap ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz' diye söz almıştı..." (Âl-i İmrân, 3/81)*

İbn Abbâs dedi ki: "Allah her bir nebî gönderdiğinde mutlaka ondan: Eğer kendisi hayatta olduğu halde Muhammed peygamber olarak gönderilecek olursa mutlaka ona iman edecektir ve mutlaka ona yardım edecektir. diye bir söz almıştır."[343]

[Buna göre Hızır da Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* döneminde var olsaydı şüphesiz onun huzuruna gelir, eliyle, diliyle ona yardım eder, sancağı altında savaşır, cihad ederdi. Ayrıca Mûsâ ile birlikte başından geçen kıssayı bilen kitap ehlinin çoğunun iman etmesinin en büyük sebeplerinden birisi olurdu.][344]

59- Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ dedi ki: Ben Hızır'ın uzun bir ömür yaşamasını, hayatta olup olmadığı konusunu araştırdım. Baktım ki, gaflet içinde olanların çoğu bu hususta gelen rivâyetler dolayısıyla onun hayatta olduğu iftirasını yapmaktadırlar. O der ki: Bu hususta merfû (Peygamber efendimize dayandırılan) hadislerin hepsi vâhî'dir. Kitap ehline ulaşan senedler ise sika olmadıklarından dolayı büsbütün sâkıttır.

---

[343] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 335 Buhârî'den naklen*
İbn Kesîr der ki: Bu âyet-i kerîme şuna delil teşkil etmektedir. Bütün peygamberlerin Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in döneminde hayatta ve mükellef olarak kaldıkları kabul edilecek olursa, mutlaka hepsi de ona tâbi olurlar, onun emri altına girerler, onun şeriatının genel çerçevesi içinde kalırlardı. Nitekim o *-Allah'ın salât ve selâmları üzerine olsun-* İsrâ gecesi onlarla birlikte bir araya gelince hepsinin üstüne çıkartıldı. Onunla birlikte Beytu'l-Makdis'e inip de namaz vakti girince Cibrîl *aleyhi's-selâm* kendisine Yüce Allah'ın emrine binaen onlara imam olmasını emretti. O da onların velâyetleri altındaki bir yerde ve ikamet ettikleri yurtta onlara imam oldu. İşte bu da onun en büyük imam, en son, en tebcil edilen ve öne geçirilen rasûl olduğunu göstermektedir. *Allah'ın salât ve selamı ona ve onların hepsine olsun.* Bu husus bilindiğine göre -esasen her mümin bunu böyle bilir- şu da bilinir ki; eğer Hızır hayatta olsa hiç şüphesiz Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in ümmetinden birisi olurdu. Onun şeriatına uyanlar arasına katılırdı. Bunun dışında yapacak hiçbir şeyi kalmazdı." Bk. *el-Bidâye, I, 335* İbnu'l-Cevzî'den naklen

[344] Köşeli parantez arası bu ibare asılda bulunmamaktadır. Bk. *el-İsâbe -el-İstî'âb ile- I, 436.* Ayrıca: *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, XXVII, 100*

Mesleme b. Maskala'nın naklettiği haber ise hurâfe gibi bir şeydir.

Riyâh'ın haberi rîh (rüzgar)a benzer.

60- Ayrıca der ki: Bunun dışındaki haberlerin hepsi başı itibarıyla da, sonu itibarıyla da vâhîdir. Şu iki durumdan biri onlar hakkında söz konusudur:

Ya gafil bulundukları bir andan yararlanılarak sika olan kimselere yalan yere isnâd edilmiştir, yahutta bazıları bu işi kasten yapmış olabilir.[345]

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: *"Biz senden önce hiçbir beşere ebedîlik vermedik..." (Enbiyâ, 21/34)*

61- Dedi ki: Hadis ehli, Enes yoluyla rivâyet edilen hadisin senedi itibariyle münker, metni itibariyle sakîm (hastalıklı, illetli, sahih olmayan) olduğunu ittifakla kabul ederler. Hızır'ın bizim peygamberimizle asla elçi teatisinde bulunmadığını ve onunla karşılaşmadığını söylerler.

62- Dedi ki: Eğer Hızır hayatta olmuş olsaydı, Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den geri kalmasına imkân olmazdı ve mutlaka ona hicret ederdi.

63- Dedi ki: Arkadaşlarımızdan birisinin bana haber verdiğine göre İbrâhîm el-Harbî'ye Hızır'ın uzun ömür yaşayıp yaşamadığına dair soru sorulmuş o bunu kabul etmeyerek: O çok eskiden ölmüştür diye cevap vermiştir.[346]

64- Dedi ki: Onun uzun ömür yaşaması hususunda başkasına da baş vurulmuş ve şöyle demiştir: "Hayatta olan ve gâib bulunan yahut yitik ve ölü olan birisine bir şey havale eden kimseden bir şey alınmaz. Böyle bir kanaati insanlar arasına bırakan şeytandan başkası değildir."[347]

---

[345] *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 199* İbnu'l-Münâdâ'dan naklen. İbnu'l-Cevzî der ki: İşte arkadaşlarımızdan İbnu'l-Münâdâ böyle diyor ve onun hayatta kaldığı görüşünde olanların kanaatini çirkin olmakla nitelendiriyor ve onun hayatta kaldığı ile ilgili hiçbir hadis sabit değildir, derdi. Bk. *Zâdu'l-Mesîr, V, 168; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 434*

[346] *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 199.* Ayrıca bk. *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, IV, 337; el-Menâru'l-Munîf, 67*

65- Ele aldıklarım arasında onun işaret ettiği haberleri de zikrettiğim gibi bunlara o kabilden pek çok şey daha ekledim. Fakat bu haberlerin büyük çoğunlukları itibariyle rivâyet yolu illetli olmayanı yoktur. Yardımı Allah'tan dileriz.

66- [el-Asbahânî'nin *Tefsîr*'inde el-Hasen'den rivâyet olunduğuna göre o Hızır'ın öldüğü kanaatinde idi.[348]

67- Buhârî'den[349] rivâyet olunduğuna göre ona Hızır ve İlyâs'ın hayatta olup olmadıklarıyla ilgili soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Böyle bir şey nasıl olabilir? Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ömrünün sonunda şöyle buyurmuştur: "Sizin içinde bulunduğunuz bu gece var ya! Bundan itibaren yüz sene sonra şu anda yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır."][350]

68- İbnu'l-Cevzî[351] Buhârî'nin *Sahîh*'inde sabit olan Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in Bedir günü söylediği şu sözleri delil göstermiştir:

"Allah'ım eğer bu topluluğu helâk edersen yeryüzünde sana ibadet olunmayacaktır."[352]

---

[347] *el-Mevdû'ât, I, 199* İbnu'l-Munâdâ yoluyla. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye dedi ki: el-Harbî, Ahmed b. Hanbel'e, Hızır ve İlyâs'a uzun ömür verilmesine dair soru sorunca onlara şu cevabı vermiştir: "Bir gâibe... ihâle eden bir kimse..." Bk. *İbn Teymiyye, el-Fetâvâ, IV, 337*

[348] *İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, V, 168.* Kehf Sûresi, el-Hasen'den naklen

[349] Buhârî'nin sözü ve kaynakları 51. fıkrada geçmiş bulunmaktadır.

[350] Kaynakları daha önce 51–54. fıkralar arasında gösterilmiştir.

[351] Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 335* İbnu'l-Cevzî'den naklen. İbnu'l-Kayyim de bu sözün bir benzerini Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-*'de nakletmiş bulunmaktadır. Bk. *el-Menâru'l-Munîf, 68*

[352] *Buhârî, VII, 287 No: 3953*, İbn Abbâs'dan şu lafızla: "Allah'ım bana, ahdini ve vaadini gerçekleştirmeni istiyorum. Allah'ım dilersen... sana ibadet olunmayacaktır..." *Müslim, Cihâd, XII, 84*'teki lafızla: "...Müslümanlardan bu topluluğu..." *Ahmed, Müsned, I, 30*'daki lafız: "Allah'ım, eğer Müslümanlardan bu topluluğu helâk edersen yeryüzünde ebediyen sana ibadet olunmayacaktır." Ayrıca *I, 32.*

[Hızır da bunların arasında değildi. Eğer o gün hayatta olsaydı, hiç şüphesiz o da bu genellemenin içerisine girerdi; çünkü o da kesinlikle Allah'a ibadet edenlerden birisidir.[353]

69- Başkası da Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in: "Benden sonra nebî olmayacaktır" sözünü delil göstermişlerdir.[354]

70- İbn Dihye'ye bu hususta bir görüş nispet edilmiş olup, o da Meryem oğlu Îsâ'yı göstererek itirazını yapmaktadır. O da kat'i olarak bir nebîdir. Onun âhir zamanda yeryüzüne ineceği ve Peygamber efendimizin şerîatıyla hükmedeceği sabittir.[355]

71- O halde, hadisteki "Benden sonra nebî olmayacaktır" ifadesinin, herhangi bir insana yeniden nübüvvet verilmeyeceği şeklinde anlaşılması gerekir. Daha önce kendisine nübüvvet verilmiş bir nebînin var olmadığı şeklinde anlaşılmamalıdır.][356]

Hadisi hepsi de Ömer b. el-Hattab *radiyallâhu anh* yoluyla rivâyet etmişlerdir.

[353] İbnu'l-Kayyim, İbn Teymiyye'den *-Allah ikisine de rahmet etsin-* naklen diyor ki: Hızır hayatta olsaydı, Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e gelmesi, onun huzurunda cihad etmesi, ondan ilim öğrenmesi gerekirdi. Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* de Bedir günü: "Allah'ım, eğer bu topluluğu helâk edersen..." diye buyurmuştur. O gün sayıları 313 kişi olup, hepsi de kendilerinin, babalarının ve kavimlerinin isimleriyle bilinen kimselerdir. Peki o zaman Hızır nerede idi?" Bk. *el-Menâru'l-Munîf, 68*

[354] Bu *Müslim*'in rivâyet ettiği bir hadisin bir bölümüdür. Sevbân *radiyallâhu anh* dedi ki: Rasulullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Ümmetim arasında yalancı otuz kişi çıkacak. Hepsi de bir nebî olduğunu iddia edecektir. Bense nebîlerin sonuncusuyum, benden sonra nebî olmayacaktır." Bunu ayrıca *Ebû Dâvûd*, *Ahmed* ve başkaları da rivâyet etmiştir.
Hadisin bu bölümünün *Buhârî* ve *Müslim*'de de şahitleri bulunmaktadır. Sözkonusu bu şahit Cübeyr b. Mut'im tarafından rivâyet edilmiştir. *Tirmizî* ve *Ahmed*'de de Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadis buna şahittir ki bu da sahih bir hadistir. Bunu el-Elbânî, *İrvâu'l-Galîl, 285*'de zikretmektedir.

[355] Bk. *el-Bidâye, I, 335*

[356] Parantezler arası fazlalık *el-İsâbe -el-İstî'âb ile- I, 436'da*

Hızır'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* Döneminde Bulunduğu, Ondan Sonra Da Şu Ana Kadar Hayatta Kaldığı Konusundaki Haberler

72- İbn 'Adîyy,[357] *el-Kâmil*'de, Abdullah b. Nâf'î[358] yoluyla Kesîr b. Abdullah b. 'Amr b. 'Avf'dan, o babasından, o dedesinden rivâyete göre: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* mescidde iken arkasından bir ses duydu. Dönüp baktı. Birisinin: Allah'ım, beni kendisiyle korkuttuğun şeylerden beni kurtaracak şeyler için bana sen yardım et, dediğini duydu.

Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* bunu işitince dedi ki: "Bunlara benzerlerini eklemeyecek misin?" Bu sefer adam dedi ki: Allah'ım, bana salihleri şevklendirdiğin şeylere karşı sâlihlerin şevkini ver."

Bunun üzerine Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* beraberinde bulunan Enes b. Mâlik'e dedi ki: Ey Enes git ve ona de ki: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* sana: Benim için mağfiret dile, diyor.

Enes ona gelerek söylenileni ona bildirdi. Adam ona dedi ki: Ey Enes, sen Allah Rasûlünün bana gönderdiği elçisi misin? Enes geri döndü ve kendisine söylenilenden emin olmak için sordu. Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ona: Ona evet de diye buyurdu. Ona dedi ki: Git ve ona de ki: "Allah ramazanı bütün aylardan daha faziletli kıldığı gibi, seni de bütün nebîlerden faziletli kılmıştır. Cuma gününü diğer günlerden faziletli kıldığı gibi senin ümmetini de diğer ümmetlerden faziletli kılmıştır."

---

[357] Hâfız Ebû Ahmed b. Abdullah b. 'Adîyy el-Cürcânî (365 h.) İbnu'l-Kattân diye de bilinir. *el-Kâmîl fî Du'afâi'r-Ricâl* adlı eserin sahibidir. Bk. *et-Tezkire, III, 940*

[358] İbn Ömer'in azadlısı Abdullah b. Nâfî'dir. Alî b. el-Medînî der ki: Münker rivâyetler nakletmiştir. İbn Ma'în der ki: Zayıftır, pek güçlü değildir. Buhârî der ki: Münkerü'l-hadîs'tir. Yine şöyle demiştir: Kendi hadisinde muhalefet eder. Nesâî der ki: Metrûku'l-hadîs'tir. İbn Hacer der ki: Zayıf bir râvidir. 154 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *Kitâbu'd-Du'afâ es-Sağîr, 68*; *Kitâbu'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn, 65*; *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197; Mîzânu'l-İ'tidâl, II, 513; et-Takrîb, 191*

Gidip baktılar ve onun Hızır *aleyhi's-selâm* olduğunu gördüler.[359]

73- Kesîr b. Abdullah'ı hadis imamları zayıf kabul etmişlerdir.[360]

74- Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ dedi ki:

a) Bana Ebû Ca'fer Ahmed b. en-Nadr el-Askerî'nin haber verdiğine göre Muhammed b. Selâm el-Menbicî kendilerine şunu anlatmıştır:[361]

b) İbn Asâkir de Muhammed b. el-Fadl b. Câbir yoluyla Muhammed b. Selâm el-Menbicî'den şunu rivâyet etmiştir:[362]

Bize Vaddâh b. Abbâd el-Kûfî[363] anlattı. Bize Âsım b. Süleymân el-Ahvel[364] anlattı. Bana Enes b. Mâlik *radiyallâhu anh* anlattı dedi ki: "Bir gece Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte çıktım. Onunla beraber abdest suyunu taşıyordum. Bir münadinin seslendiğini duydu. Bana: Ey Enes! Sessiz ol dedi. Ben de ses çıkarmadım. Sese kulak verdi. Bu sesin şunları söylediğini duyduk: "Allah'ım, beni kendisiyle korkuttuğun şeylerden beni koruyacak şeylere karşı bana yardımcı ol."

---

[359] *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl, I/III, 11* (yazma); *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 193-194; Mîzânu'l-İ'tidâl, III, 408; el-Bidâye, I, 331*'de şunları ekleyerek: Senedi de, metni de sahih değildir; *Fethu'l-Bârî, VI, 434-435; el-İsâbe, II, 302; Suyûtî, el-Leâliu'l-Masnû'a, I, 164-165 İbn 'Arrâk, Tenzîhu'ş-Şeri'â, I, 233*

[360] Kesîr b. Abdullah b. 'Amr b. 'Avf el-Müzenî el-Medenî. İbn Ma'în: Bir şey değildir der. Şâfi'î ve Ebû Dâvûd: O yalanın esaslarından bir esastır. Dârekutnî ve başkaları: Metrûktur. Ebû Hâtim: Sağlam birisi değildir. Nesâî: Sika değildir demiştir. Yine Nesâî: Metrûku'l-hadîs'tir, demiştir. Ahmed, Ebû Hayseme'ye: Kesîr b. Abdullah'tan hiçbir şey rivâyet etme, demiştir. Yine şöyle demiştir: O Münkerü'l-hadîs'tir, hiçbir şey değildir. Abdullah b. Ahmed der ki: Babam Kesîr yoluyla gelen hadisleri *Müsned*'de iptal etmiş ve onları rivâyet etmemiştir. Mutarrif b. Abdullah el-Medenî der ki: Bizim arkadaşlarımızdan kimse ondan hadis almazdı. İbn Hibbân der ki: Onun babasından, o dedesinden diye naklettiği uydurma bir hadis nüshası vardır. Kitaplarda onun alınması da, ondan rivâyet edilmesi de, ancak taaccüb maksadıyla olması müstesnâ helâl değildir. Zehebî der ki: Tirmizî onun "sulh Müslümanlar arasında caizdir" diye rivâyet ettiği hadisi rivâyet etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı ilim adamları da onun sahih demesine itimat etmezler. İbn Hacer der ki: Zayıf bir râvidir, fakat bazıları da onun yalancı olduğunu söylemiştir. Bk. *el-Kâmil, I/III, 11; ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn, 89; İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197; Mîzânu'l-İ'tidâl, III, 406-407; et-Takrîb, 285a1*

[361] *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197*, İbnu'l-Münâdâ'dan naklen. Buna dair açıklamalar hadisin sonunda gelecektir.

[362] Muhammed b. Selâm el-Menbicî, Îsâ b. Yûnus'tan (hakkında) İbn Mende: Garib rivâyetleri vardır demiştir. *el-Mîzân, I, 568*

[363] Vaddâh b. Abbâd el-Kûfî, Âsım'dan diye yaptığı rivâyetler hakkında Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ tenkidlerde bulunmuştur. *el-Mîzân, IV, 334*

[364] Âsım b. Süleyman el-Ahvel hakkında Hâfız dedi ki: O sika bir ravidir. el-Kattân'ın dışında hakkında kimse konuşmamıştır. el-Kattân'ın da onu tenkit etmesi muhtemelen velâyet (devlet görevi) kabul edişinden dolayıdır. 140 yılından sonra vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 159a2*

Bunun üzerine Peygamber efendimiz *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

"Keşke onun benzeri olan sözleri de bununla birlikte söylese."

Sanki o adam Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in maksadını fark etti ve hemen şunları söyledi: "Ve bana sâlihlerin kendilerini şevklendirdiğin şeye karşı şevklerini ihsan buyur."

Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* bana dedi ki: "Ey Enes! Şu abdest suyumu koy ve bu dua edene gidip de ki: Yüce Allah'a dua et de Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e Allah, kendisini gönderdiği peygamberlik hususunda ona yardımcı olsun, ümmetine de peygamberlerinin kendilerine verdiğini hak ile almaları için dua etsin."

Ben de o adamın yanına gittim ve dedim ki: Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah'a dua et de Allah, Rasûlüne kendisiyle gönderdiği risalet hususunda yardımcı olsun, onun ümmetine de peygamberlerinin getirdiklerini hak ile almaları için dua et!"

Bana dedi ki: Seni kim gönderdi? Ben Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in iznini almadan ona beni kimin gönderdiğini söylemek istemedim. Bu sebeple dedim ki: Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Beni kimin gönderdiğini bilmenin sana faydası ne? Sen, sana söylediğim duayı yap! O: Ya bana seni kimin gönderdiğini söylersin yahut dua etmem dedi. Enes dedi ki: Ben de Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e geri dönüp: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Beni kimin gönderdiğini ona bildirmedikçe dediğin duayı sana yapmak istemedi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Sen ona geri dön ve ona: Ben Allah'ın Rasûlünün elçisiyim de dedi. Ben de onun yanına döndüm ve ona bunları söyleyince dedi ki: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in elçisine merhaba, aslında benim onun huzuruna gelmem daha uygun olurdu. Benden Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e selâm götür ve ona de ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Hızır sana *es-selâmu aleyke ve rahmetullâhi* diyor ve sana diyor ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Senin diğer nebîlere olan üstünlüğün ramazan ayının diğer aylara üstünlüğü gibidir. Ümmetinin diğer ümmetlere üstünlüğü de Cuma gününün diğer günlere üstünlüğü gibidir.

(Enes devamla) dedi ki: Ben geri dönerken şunları söylediğini işittim: Allah'ım, şu doğru yola iletilmiş, rahmete nâil olmuş, tevbesi kabul olunmuş ümmetten kıl beni."[365]

75- Bu hadisi Taberânî de *el-Evsat*'ta Bişr b. Alî b. Bişr b. el-Ammî'den, o Muhammed b. Sellâm'dan diye rivâyet etmiş ve şunları söylemiştir: Bu hadisi Enes'den sadece Âsım, ondan sadece Vaddâh rivâyet etmiş olup, bunu münferiden Muhammed b. Sellâm nakletmektedir.[366]

---

[365] *Tehzîbu Tarîhi İbn Asâkir, III, 101*-Tehzibi yapan dedi ki: "Beyhakî bu hadisin senedi büsbütün zayıftır demiştir." Yani uydurmadır demek istemektedir.-; *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197* -İbnu'l-Cevzî bu hadisi Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ'nın hattından naklederek şunları söylemektedir: "İbnu'l-Münâdâ'nın rivâyet yolu ile hadisin, Vaddâh ve başkaları sebebiyle oldukça vâhî olduğu ortadadır. Senedi münkerdir, metni sakîmdir. Hızır bizim Peygamberimizle böyle bir elçi teatisinde bulunmadığı gibi onunla karşılaşmamıştır da."
İbn Kesîr der ki: "Hadis ehli bu hadisin senedi itibariyle münker, metin itibariyle sakim olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Hadisin uydurma olduğunun izleri açıkça ortadadır."
Yine diyor ki: Bu hadis uydurmadır. Senedi ve metni itibariyle sahih değildir. Nasıl olur da Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in huzuruna çıkarak bizzat Müslüman olarak ve ilim öğrenmek isteyen birisi olarak gelmez? İşte onlar hikayelerinde ve hocalarından bazılarından naklettikleri senedlerde Hızır'ın kendilerine gelip selam verdiğini, onların isimlerini, mevkilerini, konumlarını bildiğini söylüyorlar. Bununla birlikte o, Allah tarafından o dönemde kendisi dışında bulunan kimseler üzerine seçilmiş kişi olan ve kelîmullah olan 'İmrân oğlu Mûsâ'yı, Mûsâ bizzat kendisinin İsrailoğullarına gönderilen Mûsâ olduğunu tanıtmadan tanıyamıyor.

[366] *el-Mu'cemu'l-Evsat*, bk. *Mecma'u'z-Zevâid, I, 211-212*'de el-Heysemî der ki: "Senedinde Abbâd b. el-Vaddâh el-Kûfî bulunmaktadır. Ebu'l-Huseyn el-Munâdâ onun hakkında tenkid edici ifadeler kullanmıştır. Taberânî'nin kendisinden rivâyet ettiği Bişr b. Alî b. Bişr el-Ammî'yi de tanımıyorum. Senedindeki diğer râviler sikadırlar."

76- Derim ki: Bu hadis bunun dışında başka iki yoldan daha gelmiştir.[367] Bu iki yol da Enes *radiyallâhu anh*'den diye gelmektedir. Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ dedi ki: Bu Vaddâh ve başkaları sebebiyle vâhî bir hadisdir. Onun isnadı münker, metni sakîm'dir. Çünkü Hızır hiçbir zaman bizim Peygamberimiz ile elçi teatisinde bulunmamış ve onunla karşılaşmamıştır."[368]

İbnu'l-Cevzî de onun Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile karşılaşması (hadisteki anlatımda) ve onunla bir araya gelmesi mümkün olduğu halde yanına gelmemesi cihetinden hadisin doğru olma ihtimalinin uzak olduğunu belirtmiştir.[369]

77- Meslebe mescidi müezzini[370] Ebu'l-Hâlid yoluyla İbn Asâkir'de: Bize Ebû Dâvud, Enes'ten anlattı diye naklederek buna yakın hadisi zikretmiş bulunmaktadır.[371]

---

[367] Bk. 77 ve 78. fıkralar

[368] İbnu'l-Münâdâ'nın sözleri için bk. *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 331*

[369] Bk. *el-Menâru'l-Munîf, 76*

[370] Asılda bu şekilde "Meslebe" şeklindedir. *el-İsâbe*'de ise "Müseylime" diye geçmektedir. Bunun "Selmiye" olma ihtimali vardır. Burası ise Hama'ya bağlı ova tarafında bir kasabadır. Hama'yla arasında iki günlük bir mesafe vardır. Buradan Hıms'a gidilirken en-Nu'mân b. Beşir'in kabri bulunmaktadır. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', II, 731*

[371] *Tehzîbu İbn Asâkir, I, 101* oldukça muhtasar; *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 331*; İbn Kesîr der ki: "İbn Asâkîr, Ebû Dâvûd el-A'ma Nufey' b. el-Hâris'den diye rivâyet etmiştir ki, bu Enes b. Mâlik'den rivâyetlerde bulunan oldukça yalancı ve hadis uyduran birisidir. Yaklaşık 140 yıllarında vefat etmiştir." Bk. *Buhârî, Kitâbu'd-Du'afâ es-Sagîr, 115; Mukaddimetu Sahîhi Müslim, I, 105-106; el-Mîzân, IV, 272, et-Takrîb, 359a3*

Not: Burada sözü geçen Ebû Dâvûd, İbn 'Arrâk el-Kinânî'nin dediği gibi yalancı Süleymân b. 'Amr değildir. *(Tenzîhu'ş-Şeri'a, I, 234)* aksine bu yalancı ve Nehalı olandır. Müteahhir birisidir. İmâm Ahmed b. Hanbel'e çağdaştır. Ahmed b. Hanbel dedi ki: Ben onun yanına gittim dedi ki: Bize Yezîd, Mekhûl'den anlattı. Yine bize Yezîd, İbn Ebî Habîb'den anlattı: Ben: Onunla nerede karşılaştın diye sordum. Bana şöyle dedi: Ey ahmak ben bunun için gerekli cevabı hazırlamadıkça böyle bir şey söylemedim. Onunla Bâbu'l-Ebvâb'da karşılaştım." Bk. *el-Mîzân, III, 216*

78- İbn Şâhîn[372] dedi ki: Bize Mûsâ b. Enes b. Hâlid b. Abdullah b. Talhâ b. Mûsâ b. Enes b. Mâlik anlattı: Bize babam anlattı: Bize Muhammed b. Abdullah el-Ensârî anlattı.[373] Bize Hâtim b. Ebî Revvâd, Mu'âz b. Abdullah b. Ebî Bekr'den, o babasından, o Enes *radiyallâhu anh*'den dedi ki:

"Bir gece Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir ihtiyacı için dışarı çıktı. Ben de arkasından çıktım. Birisinin şöyle dediğini duyduk:

"Allah'ım senden sâlihlerin kendilerini şevklendirdiğin şeye karşı duydukları şevki dilerim." Bunun üzerine Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*: "Keşke buna benzerini de eklese" diye buyurdu. Bu sefer o sözleri söyleyenin şunları söylediğini duyduk:

"Allah'ım kendisinden korkuttuğun şeylerden beni kurtaracak şeyler ile bana yardımcı ol."

Bu sefer Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*: "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki vacip oldu. Ey Enes bu adama git de Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e ümmeti tarafından kabul edilmeyi nasip etmesini ve getirdiği hak ve tasdik hususunda kendisine yardımcı olunmasını dile" dedi.

Enes *radiyallâhu anh* dedi ki: Ben de adamın yanına gittim ve şunları söyledim: Ey Ebû Abdillah[374] Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e dua et. Bana: Sen kimsin diye sordu. Ben izin almadan durumu ona söylemek istemedim. O ise kendisine durumu bildirmedikçe dua etmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in yanına dönüp ona durumu bildirdim. Allah Rasûlü bana: Bildir deyince, geri döndüm ve ona: Ben Allah Rasûlünün sana elçisiyim dedim. Bu sefer şöyle dedi: Allah Rasûlünün elçisine merhaba. Sonra ona dua etti ve dedi ki: Benden ona selâm söyle ve ona de ki: Ben senin kardeşin Hızır'ım. Aslında benim senin yanına gelmem daha uygun olurdu.

---

[372] Ömer b. Ahmed b. Osmân b. Ahmed Ebû Hafs el-Bağdâdî'dir. İbn Şâhîn diye anılan vâiz ve pek çok eserin sahibidir. 385 h. yılında Dârekutnî'den birkaç gün sonra vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, III, 987*

[373] Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Ensârî'nin yalancı olduğunu söylemişlerdir. Bk. 80 nolu fıkra ve ilgili dipnot.

[374] *el-İsâbe'de* Ey Ebû Abdillah yerine Ey Abdullah şeklindedir.

(Enes) dedi ki: Geri dönerken şunları söylediğini duydum. Allah'ım beni rahmete nâil olmuş, tevbesi kabul olunmuş bu ümmetten kıl."[375]

79- Dârekutnî, *el-Efrâd* adlı eserinde der ki:

Bize Ahmed b. el-Abbâs el-Beğavî anlattı. Bize Enes b. Hâlid anlattı. Bana Muhammed b. Abdullah bu senedle buna yakın ifadelerle anlattı.[376]

80- Burada sözü edilen Muhammed b. Abdullah, Ebû Seleme el-Ensârî olup, hadis rivâyetinde oldukça vâhî dir.[377]

Bu Buhârî'nin hocası Basra kadısı olan değildir.[378] Bu kişi sikadır ve Ebû Seleme'den daha öncedir.[379]

81- Dârekutnî'nin tahriçi ile Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Müzenî'nin *Fevâid*'inde şunu rivâyet ettik:

Bize Muhammed b. İshâk b. Huzeyme anlattı, bize Muhammed b. Ahmed b. Zeyd anlattı.[380] Bize 'Amr b. Âsım anlattı, bize el-Hasen b. Rezîn, İbn Cüreyc'den, o İbn Atâ'dan, o İbn Abbâs'tan diye anlattı -ki ben bunu ancak Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'a merfû olarak biliyorum- dedi ki:

---

[375] Bk. *el-İsâbe, II, 304* İbn Şâhîn'den naklen. Bu da uydurmadır. Senedindeki afet Muhammed b. Abdullah el-Ensârî'dir. İleride 80 nolu fıkrada geleceği gibi.

[376] *el-İsâbe, II, 304*

[377] Ebû Seleme el-Ensârî hakkında, el-'Ukaylî: Münkerü'l-hadîs, demiştir. İbn Hibbân: Münkerü'l-hadîs cidden, derken, İbn Tâhir de: O çok yalancı birisidir, çok musibetleri vardır demiştir. Bk. *el-Mîzân, III, 598.* Yine Hâfız (İbn Hacer) der ki: Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd el-Ensârî'nin yalancı olduğunu söylemişlerdir. 200 dolaylarında vefat ettiğinde 100 yaşını geçmişti. Bk. *et-Takrîb, 304a3; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 234; el-Leâliu'l-Masnû'a, I, 165–166*

[377] Buhârî'nin hocası Ebû Abdillah Muhammed b. Abdullah b. el-Musennâ el-Ensârî (215 h.) olup Basra kadısıdır ve güvenilir birisidir. Ebû Hâtim der ki: Ben imamlardan ancak şu üç kişiyi gördüm: Bunlar, Ahmed, el-Ensârî ve Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî'dir. Bu zat Buhârî hocalarının birinci tabakasından olup, tâbiînden ona hadis nakledenlerdendir. Bk. *et-Tezkire, I, 371; Hedyu's-Sârî, 379; et-Takrîb, 306a1*

[379] *el-İsâbe, II, 304*

[380] Muhammed b. Ahmed b. Zeyd zayıf bir râvidir. Bk. *Fethu'l-Bârî, VI, 435*

"Hızır ve İlyâs her yıl (hac) mevsim(in)de buluşurlar. Onlardan her biri diğerinin başını traş eder ve şu sözleri söyleyerek ayrılırlar: *"Bismillah, mâşâallah lâ yesûku'l-hayra illallah, bismillah mâşâallah lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah:* Allah'ın adıyla, Allah'ın dilediği olur. Hayrı ancak Allah sevkeder. Allah'ın adıyla, Allah'ın dediği olur. İtaate takat getirmek, masiyetten kaçınma gücünü bulmak ancak Allah iledir."[381]

Dârekutnî, *el-İfrâd*'da diyor ki: Bunu İbn Cureyc'den, el-Hasen b. Rezîn'den başkası tahdis etmemiştir.[382] Ebû Ca'fer el-'Ukaylî de dedi ki: Bu hususta ona mutabaat olunmamıştır, o meçhul bir râvidir, hadisi de mahfuz değildir. Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ dedi ki: Bu sözü geçen el-Hasen dolayısıyla[383] vâhî bir hadistir.[384] Rivâyet burada sona ermektedir.

82- Bir başka rivâyet yolu ile[385] fakat oldukça vâhî bir yolla[386] bunu İbnu'l-Cevzî şu rivâyet yoluyla nakletmektedir: Ahmed b. Ammâr (dedi ki): Bize Muhammed b. Mehdî anlattı, bize Mehdî b. Hilâl anlattı, bana İbn Cüreyc anlattı deyip şu lafızla (rivâyeti) zikretti:

[381] Bk. *el-'Ukaylî, ed-Du'afâ, 41b* (sözü geçen el-Hasen'in tercemesi (biyografisi): *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 195; el-Mîzân, I, 490* -İbn 'Adiyy'den naklen-; *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 333* -İbn Asâkir'den naklen-; *Fethu'l-Bârî VI, 435* Dârekutnî'den naklen; *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 240* el-'Ukaylî, ed-Dârekutnî ve İbn Asâkir'den naklen. Hepsi de Muhammed b. Ahmed b. Zeyd –ki zayıf bir râvidir- yoluyla bu senedle ve buna yakın ifadelerle nakletmişlerdir.

[382] Yine İbn 'Adiyy de böyle demiştir: "Bu hadis İbn Cüreyc'den ancak bu sened ile rivâyet edilmektedir." Bk. *el-Mîzân, I, 490*

[383] İbnu'l-Cevzî: "Hızır ve İlyâs yollarına devam edip gittiler" fazlalığını eklemektedir.

[384] *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 197; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 333*; ez-Zerkeşî, *el-Leâliu'l-Mansûra fi'l-Ehâdisi'l-Meşhûra, vr. 142/b–143/a* -yazma-

[385] Bununla Dârekutnî, İbn 'Adîyy ve el-'Ukaylî'nin bu hadisi İbn Cüreyc'den, el-Hasen'den başkasının rivâyet etmediği şeklindeki sözleri çürütülmektedir.

[386] Sehâvî dedi ki: Mehdî b. Hilâl'in, İbn Cüreyc'den rivâyeti el-Hasen b. Rezîn'in ondan yaptığı rivâyetten daha da vâhîdir. Bk. *el-Mekâsidu'l-Hasene, 21–22*

"Karadan olan ile deniz ile alâkalı olan yani İlyâs ve Hızır her sene Mekke'de bir araya gelirler."

İbn Abbâs dedi ki: Bize ulaştığına göre biri diğerinin başını traş eder ve biri diğerine: "Bismillah... de, der."

Ayrıca şunu eklemektedir: İbn Abbâs dedi ki: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Bir kimse bu sözleri her gün söyleyecek olursa, mutlaka yangından, suda boğulmaktan, hırsızlara bir şeyler çaldırmaktan ve hoşuna gitmeyecek her şeyden akşamı edene kadar emniyet altına alınır. Gece söylerse sabah oluncaya kadar böyledir."[387]

İbnu'l-Cevzî dedi ki: "Ahmed b. Ammâr, Dârekutnî'ye göre metrûk bir râvidir."[388] Mehdî b. Hilâl de aynı durumdadır. İbn Hibbân dedi ki: Mehdî b. Hilâl mevzû rivâyetler nakleder.[389]

83- 'Ubeyd b. İshâk el-Attâr yoluyla: Bize Muhammed b. Meyser, Abdullah b. el-Hasen'den anlattı. O babasından, o dedesinden, o Alî'den rivâyetle dedi ki: "Her arafe gününde Cibrîl, Mikâîl, İsrâfîl ve Hızır bir araya gelir: *Mâşâallah lâ kuvvete illâ billah*: Allah'ın dilediği olur. Bütün güç Allah'ın elindedir der. Mikâîl;

---

[387] Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 333* bu anlamda. Ayrıca onda şu fazlalık da vardır: "Zannederim; şeytandan, sultandan, yılandan ve akrepten de (korunur.)" dedi. *el-İsâbe, II, 305; el-Mekâsidu'l-Hasene, 21-22; el-Leâliu'l-Masnû'a, 166-167; el-Esrâru'l-Merfû'a, 81-82; Hâtimetu Sifri's-Saâde/Keşfu'l-Ğumne hamişi ile, II, 245, Esne'l-Metâlib, 292*
Sehâvi, el-Mekâsid (21-22)'de onların her yıl hac mevsiminde gelişlerine dair haberi zikrettikten sonra şunları söylemektedir: "Ve buna benzer zayıf olup, hepsi de merfû olan ve olmayan daha başka rivâyetleri de hocamız -ki İbn Hacer'dir- *Allah'ın rahmeti üzerine olsun. el-İsâbe*'de kaydetmiştir ve kaydettiklerinin büyük çoğunluğu hatta bunlardan hiçbir şey sabit değildir." İbnu'l-Kayyim'de *el-Menâru'l-Munîf, 67*'de böyle demektedir. el-Hût el-Beyrûtî dedi ki: "Bunun sahih olduğu farzedilse bile bu İlyâs'ın hayatta olduğunu gösterir ki; bu da bâtıldır." Bk. *Esne'l-Metâlib, 292*

[388] Bk. *el-Mîzân, I, 223*

[389] Buhârî dedi ki: Yahyâ b. Sa'îd: O sika değildir dedi. (Buhârî, *ed-Duafâu's-Sağîr, 111*) Dârekutnî de: Metrûktur. İbn Vâil: Bid'at sahibi bir kimse olup, hadis uydurur. İbnu'l-Medînî de: Yalancılıkla itham edilirdi demiştir. Bk. *el-Mîzân, IV, 196; el-İsâbe, II, 306; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 120*

Mâşâallah küllü ni'metin feminallah: Allah'ın dediği olur, her nimet Allah'tandır diye karşılık verir. Her ikisine de İsrâfil: *Mâşâallah el-hayru küllühu biyedillah*: Allah'ın dediği olur. Hayır bütünüyle Allah'ın elindedir diye karşılık verir. Hepsine Hızır şu şekilde cevap verir: *Mâşâallah lâ yedfeu's-sûe illallah*: Allah'ın dediği olur, kötülüğü Allah'tan başka kimse önlemez.

Sonra ayrılırlar ve bir daha ki sene aynı gün gelene kadar bir araya gelmezler."[390] 'Ubeyd b. İshâk ise metrûku'l-hadîs'tir.[391]

---

[390] *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 196–197.* Şunları da eklemektedir: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Kim uykusundan uyandığında bu dört sözü söyleyecek olursa mutlaka Allah onun için onu koruyacak dört melek görevlendirir. Cibrîl'in sözünü söylemesi karşılığında bir melek onu önünden korur. Mikâîl'in sözü karşılığında diğeri onu sağından korur, İsrâfîl'in sözü karşılığında öbürü onu solundan korur. Hızır'ın sözünü söylemesi karşılığında bir melek de onu arka tarafından korur ve bu güneş batıncaya kadar devam eder. Her türlü afet, musibet, düşman, zalim ve kıskanana karşı onu korurlar.
Rasulûllah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ayrıca buyurdu ki: Kim bu sözleri arafe gününde güneş batmadan önce yüz defa söyleyecek olursa mutlaka yüce Allah ona Arşının fevkinden şöyle seslenir: Ey kulum, sen beni razı ettin. Ben de senden razı oldum. Dile benden ne dilersen. İzzetime bunları mutlaka sana vereceğime dair yemin ettim."
İbnu'l-Cevzî bunu Alî b. el-Hasen el-Cehdamî -yalancıdır- yoluyla, o Damra b. Habîb el-Makdisî'den diye rivâyet etmiştir. el-Makdisî dedi ki: Bize babam anlattı dedi ki: Bize el-Alâ b. Ziyâd el-Kuşeyrî, Abdullah b. el-Hasen'den bu şekilde anlattı dedi ki: Senedinde tanınmayan, meçhul birkaç kişi vardır. Ayrıca bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 333.* İbn Kesîr der ki: İbn Asâkir de buna benzer bir rivâyeti el-Cahdamî -ki yalancıdır- yoluyla rivâyet etmiştir deyip kasten zikretmeyi ihmal ettiğimiz uzunca uydurma bir hadis zikretmektedir. Hamd Allah'a mahsustur.
"Ayrıca *el-Menâru'l-Munîf, 67*; İbnu'l-Kayyim bu hadisin bir bölümünü zikrettikten sonra der ki: "Bu iftira olunan hadis oldukça uzundur." Zehebî der ki: Damra b. Habîb kim olduğu bilinmeyen bir kimsedir. Meçhûl bir senedde bâtıl bir metin rivâyeti arasında zikredilmektedir: *el-Mîzân, II, 330; et-Takrîb, 155a2*; Suyûtî dedi ki: Bâtıldır, senedinde meçhûl kimseler vardır: *el-Leâli, I, 167-168;* İbn 'Arrâk el-Kinânî de der ki: Hadisi Hatîb senedinde meçhûl kimselerin de bulunduğu Alî'den gelen bir hadis olarak rivâyet etmiş ve şunları söylemiştir: Ancak bu hadisin uydurma olduğuna hükmetmeyi gerektirmez. Çünkü bunun İbnu'l-Cevzî tarafından rivâyet edilmiş başka bir yolu da vardır. *(Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 235)* Derim ki: İbn 'Arrâk'ın işaret ettiği rivâyet yolu ise sözü geçen 'Ubeyd b. İshâk el-Attâr'ın yoludur.
Mananın münker olması da eklenerek hadisin mevzû olduğuna hüküm vermek gerekmektedir. Hadis hâfızları râvileri sika olsa dahi manası münker olduğundan ötürü bir hadisin mevzû olduğuna hüküm verdiklerine göre; râvileri meçhûl olduğu halde nasıl o hadisin uydurma olduğuna hüküm verilmez?

84- Abdullah b. Ahmed babasının telifi olan *Kitâbu'z-Zühd*'ün zevâidinde el-Hasen b. Abdülazîz'den[392] O es-Serrî b. Yahyâ'dan[393] o Abdülazîz b. Revvâd'dan[394] dedi ki:

Hızır ve İlyâs her ramazan ayında başından sonuna kadar Beytü'l-Makdis'de bir araya gelirler. Kereviz ve o mevsimdeki yiyecekler ile iftar ederler ve bu her yıl böyle olur.[395] Bu da mu'dal bir rivayettir.[396]

85- Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Bâşânî'nin[397] *Fevâid*'inde şu rivâyeti zikrettik: Bize Abdurrahîm b. Habîb el-Firyâbî anlattı. Bize Sâlih b. Esed b. Sa'îd anlattı. Ca'fer b. Muhammed'den, o babalarından, o Alî'den naklen dedi ki:

Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in huzurunda idik. Huzurunda (yağ ve koku) sürünmek söz konusu edilince şöyle buyurdu: "Menekşe yağının diğer yağlara üstünlüğü biz ehl-i beytin diğer insanlara üstünlüğümüz gibidir.

---

[391] *el-İsâbe, II, 306; el-Feteni, Kânûnu'l-Mevdû'ât, 274; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 82*

[392] el-Hasen b. Abdülazîz b. el-Vezîr el-Cerevî Ebû Alî el-Mısrî sika, sağlam bir râvidir. Âbid birisi idi. 257 yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 70a1-2*

[393] es-Serrî b. Yahyâ b. Iyâd b. Harmele eş-Şeybânî el-Basrî, sika bir râvidir. el-Ezdî zayıf olduğunu söylerken hata etmiştir. 167 yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 117a2*

[394] Abdülazîz b. Ebî Revvâd hakkında İbnu'l-Mubârek dedi ki: İnsanlar arasında en çok ibadet eden kişi idi. Ahmed dedi ki: Sâlihu'l-hadîs'tir. İbnu'l-Cüneyd zayıftır demiştir. Mürciî olduğu da söylenir. İbn Hibbân dedi ki: Nâfi'den, o İbn Ömer'den diye uydurma bir nüsha rivâyet etmiştir. Müemmil dedi ki: İbn Ebî Revvâd öldüğünde Süfyân da Mekke'de idi. Süfyân onun cenaze namazını kılmadı ve cenazenin karşısında durdu. Herkesin gözü önünde de çekip gitti ve namazını kılmadı, şunları da ekledi: Ben insanlara onun bir bid'atçi olarak öldüğünü göstermek istedim.
Zehebî der ki: Abdülazîz'in nasıl mürcieci görüşü benimsediğine hayret edilir. Çünkü o çokça hacceden ve ibadet eden birisi olmakla birlikte Allah'tan çok korkan, ürperen birisi idi. Hâfız İbn Hacer der ki: Sadûk ve âbid'dir. Bazı hallerde yanıldığı olmuştur. Mürcieci olmakla da itham edilmiştir. 159 yılında vefat etmiştir. Bk. *el-Mîzân, II, 628-629; et-Takrîb, 214a3*

[395] *Fethu'l-Bârî VI, 435; el-İsâbe, II, 306; el-Mekâsidu'l-Hasene, 21-22; el-Feteni, Tezkiratu'l-Mevdû'ât, 109; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 49*

[396] Mu'dalın tarifi daha önceden 2 nolu fıkrada geçmiş bulunmaktadır. Derim ki: Bu seneddeki mûdallık ise el-Hasen b. Abdülazîz ile es-Serri b. Yahyâ arasındadır.

[397] el-Bâşânî, Herat kasabalarından Bâşân'a nisbettir. *Tezkiratu'l-Huffâz*'da: Sin ile el-Bâsânî şeklinde ise de bu yanlıştır. Ebû Alî el-Bâşânî 321 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *Tezkiratu'l-Huffâz, III, 810; Merâsidu'l-Ittılâ', I, 153*

(Devamla) dedi ki: Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* onu sürünür ve enfiye gibi burnuna çekerdi." Devamla da pırasanın bâzerûcun (Türkçesini tespit edemedik), rokanın, hindibanın, mantarın, kerevizin, etin, balıkların sözkonusu edildiği uzunca bir hadis zikreder. Bu rivâyette: Mantar cennettendir. Suyu da göz için şifadır. Onda zehire karşı bir şifa vardır. O İlyâs'ın ve Elyesâ'ın yediğidir denir. O ikisi her sene (hac) mevsiminde bir araya gelirler. Zemzemden bir defa içerler ve ertesi seneye kadar onunla yetinirler. Allah da her yüz yılda bir defa onlara tekrar gençliklerini iade eder. Yemekleri ise mantar ve kerevizdir.[398]

İbnu'l-Cevzî der ki: Bu hadisin uydurma olduğunda hiç şüphe yoktur. Bunu uydurmakla itham olunan zat ise Abdurrahîm b. Habîb'dir. İbn Hibbân dedi ki: Bu kişi hadis uydururdu.[399]

Daha önce de Mukâtil'den, Elyesâ'ın Hızır'ın kendisi olduğu nakledilmiş bulunmaktadır.[400]

86- İbn Şâhîn dedi ki: Bize Muhammed b. Ahmed b. Abdülazîz el-Harrânî anlattı. Bize Ebû Tâhir Hayr b. Arafe anlattı:[401] Bize Hânî b. el-Mütevekkil[402] anlattı: Bize Bakiyye'den[403] anlattı: o el-Evzâî'den[404] o Mekhûl'den[405] dedi ki: Ben Vâsile b. el-Eska'ı[406] şöyle derken dinledim:

---

[398] *el-İsâbe, II, 306-307*

[399] Abdurrahîm b. Habîb el-Fariyâbî (Belh yakınlarında Fâriyâb veya Firyâb'a nisbettir.) Bakiyye b. el-Velîd'den diye rivâyet eden ve sika olmayan birisidir. Yahyâ b. Vâil, bir şey değildir. İbn Hibbân, Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e beş yüzden fazla hadis uydurmuştur demiştir. Ahmed b. Seyyar der ki: Abdurrahîm, Fâriyâb'da leyyin, hasenü'l-hadîs idi.
Bk. Merâsidu'l-Ittıla', III, 1033; Mizan, II, 603; Tenzîhu'ş-Şeria, I, 79

[400] Bk. 8 nolu fıkra.

[401] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, III, 338*'de Huseyn b. Arafe şeklindedir.

[402] Hanî b. el-Mütevekkil'den kasıt eğer el-İskenderânî ise o Ebû Hâşim el-Mâlikî'dir. Zehebî der ki: O uzunca bir ömür sürmüştür. Muhtemelen yüz yaşından fazla yaşamıştır. 240 h. yılında vefat etmiştir. İbn Hibbân der ki: Münker rivâyetler onun rivâyetleri arasına katılmış ve bunlar çok yekûn tutmuştur. Dolayısıyla hiçbir durumda onun rivâyetiyle ihticac etmek câiz değildir. Bk. *el-Mîzân, IV, 291*

[403] Adı: İbn el-Velîd Ebû Yuhmid olup sadûk, fakat zayıflardan çokça tedlis yapan birisidir. Ebû Mushir der ki: Bakiyye'nin hadisleri temiz değildir. Onlardan sakınmaya bak. Bk. 50 nolu fıkra

"Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte Tebuk gazvesine katıldık. Nihayet bizler Cüzâm topraklarında iken oldukça susamış idik. Önümüzde yağmur alametleri gördük. Bir mil kadar yol yürüdük. Bir su birikintisi ile karşılaştık. Gecenin üçte biri geçtikten sonra hüzünlü bir sesle bir münâdinin şöyle seslendiğini duyduk: Allah'ım, beni rahmete nâil olmuş, günahları bağışlanmış, duası kabul olunan, kendisine bereketler ihsan edilmiş Muhammed ümmetinden kıl. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*: Ey Huzeyfe, ey Enes, siz şu yola girin. Bu sesin ne olduğuna bir bakın, diye buyurdu.

Dedi ki: Biz de oraya girdik. Üzerinde kardan daha beyaz elbiseler bulunan, yüzü ve sakalı da aynı şekilde olan bir adamla karşılaştık. Boyu itibariyle bizden iki veya üç zira' daha uzundu. Ona selâm verdik, selâmımızı aldı. Sonra da: Merhaba dedi. İkiniz Allah Rasûlünün elçileri(mi)siniz dedi. Biz, evet dedik. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Ya sen kimsin? Şu cevabı verdi: Ben Nebî İlyâs'ım. Mekke'ye gitmek üzere çıktım. Sizin ordunuzu gördüm. Meleklerden bir askeri birlik -öncülerinin kumandanı Cebrâîl, ardçılarının kumandanı ise Mikâîl idi- bana dedi ki: İşte bu senin kardeşin Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'dir. Haydi ona selâm ver ve onunla karşılaş. Siz de onun yanına gidin ve benden ona selâm söyleyip, ona deyin ki: Benim sizin karargahınıza girmemi engelleyen tek husus develerin ürkmesinden ve Müslümanların da boyumdan dolayı dehşete kapılmalarından korkmamdır. Çünkü benim hilkatim, sizin hilkatiniz gibi değildir. Ona: Yanıma gelmesini söyleyiniz.

---

[404] Abdurrahmân b. 'Amr Ebû 'Amr el-Evzâî (157 h.), fakih, sika ve pek üstün birisidir. Bk. *et-Takrîb, 207a3*

[405] Mekhûl eş-Şâmî Ebû Abdillah sika ve fakih, çokça mürsel rivâyetlerde bulunan meşhur birisidir. 110 küsur yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 347a1*

[406] Vâsile b. el-Eska' el-Leysî meşhur bir sahâbîdir. Şam'da yerleşmiş, 85 h. yılına kadar yaşamıştır. O sırada 105 yaşında idi. *et-Takrîb, 368a1*

Huzeyfe ve Enes: İkimiz de onunla tokalaştık dediler.

Enes'e dedi ki: Ey Allah Rasûlünün hizmetçisi bu kimdir? O: Bu Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in sırdaşı Huzeyfe'dir dedi.[407] Onu selâmlayıp, güzel bir şekilde karşıladı. Sonra dedi ki: O semâda yerdekinden daha çok meşhurdur. Semâdakiler onu Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in sırdaşı diye adlandırırlar.

Huzeyfe dedi ki: Sen meleklerle görüşüyor musun? Şu cevabı verdi: Meleklerle karşılaşmadığım bir gün yoktur. Onlar da bana selâm verirler, ben de onlara selâm veririm.

Bunun üzerine biz de Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in yanına gittik. O da bizimle çıkıp geldi, nihayet dağ yoluna vardık. İlyâs'ın yüzünün ve elbiselerinin aydınlığı güneş gibi idi. Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* bize: Yavaş olunuz dedi. Biz de elli zira' kadar yaklaştık. Uzun bir süre onunla kucaklaştı. Sonra oturdular. Büyük kuşlara benzer bir şey gördük. Her ikisinin etrafını kuşatmıştı. Bunlar kanatlarını açmış, beyaz renkli idi. Bizimle onlar arasına engel oldular. Daha sonra Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* bize seslenerek: Ey Huzeyfe, ey Enes dedi. Biz de ilerledik. Önlerinde ondan daha güzel hiçbir şey görmediğim yeşil bir sofra vardı. Sofradaki yeşillik bizim beyazlığımızı bastırıyordu. Bu sebeple yüzlerimiz de yeşil bir görünüm aldı. Sofrada peynir, hurma, nar, muz, üzüm, taze hurma ve -pırasa dışında- çeşitli bakliyat vardı. Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Allah'ın adıyla yiyiniz. Biz ey Allah'ın Rasûlü dedik. Bu dünya yiyeceklerinden midir? O hayır, diye buyurdu. İlyâs bize dedi ki: Bu benim rızkımdır. Benim her kırk günde bir meleklerin bana getirdiği bir yemeğim vardır. İşte bu kırkıncı gün idi. Bu da yüce Allah'ın kendisine ol deyip var olan bir şeydir. Bizler ona: Sen nereden geliyorsun diye sorduk. O bize Rûmiye'nin arka tarafından dedi.[408] Meleklerden bir ordu ve Müslüman cinlerden bir ordu ile birlikte idim. Kâfir bir ümmete karşı gaza tertiplemiştik. Bizler: Bulunduğun o yerin uzaklığı ne kadardır diye sorduk. O: Dört ay dedi. Ben on günden beri oradan ayrıldım, şimdi de Mekke'ye gitmek istiyorum. Her yıl orada bir içim su içerim, ertesi sene hac mevsimine kadar susamam ve acıkmam.

---

[407] Huzeyfe b. el-Yemân, ensar ile antlaşmalı, erken Müslüman olmuş büyük bir sahâbîdir. Müslim'de Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den sahih olarak sabit olduğuna göre Allah Rasûlü kendisine kıyâmete kadar olmuş ve olacak şeyleri öğretmiştir. Alî *radiyallâhu anh*'ın halifeliğinin ilk dönemlerinde 36 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 66a1*

Biz: En çok nerelerde kalırsın diye sorduk. O Şam, Beytü'l-Makdis, Mağrib ve Yemen dedi. Muhammed *sallallâhu aleyhi ve sellem* mescidlerinden küçük ya da büyük olsun girmediğim hiçbir mescid yoktur. Biz: En son Hızır'la ne zaman görüştün diye sorduk. O: Bir sene önce onunla hac mevsiminde görüşmüştük dedi. Yine onunla hac mevsiminde görüşeceğim. Bana şöyle demişti: Sen benden önce Muhammed ile görüşeceksin. Benden ona selâm söyle dedi. Ondan sonra onunla kucaklaşıp, ağladı. Bizlerle de kucaklaştı, o da ağladı, biz de ağladık. Semaya yükseldiğinde ona baktık. Bir yük taşıyor gibi idi. Ey Allah'ın Rasûlü dedik. Semaya yükseldiğinde hayret edilecek bir şey gördük dedik. O dedi ki: O dilediği yere ulaşıncaya kadar iki meleğin kanadı arasında bulunur."[409]

87- İbnu'l-Cevzî dedi ki: Muhtemelen Bakiyye[410] bu hadisi yalancı birisinden dinlemiş, o da bunu el-Evzâî'den diye tedlîs ile rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: Hayr b. Arafe'nin ise kim olduğu bilinmemektedir.

---

[408] Rûmiye diye bilinen iki şehir vardır. Birisi Rum ülkesinde olup, Rumların başkanlarının bulunduğu ve ilimlerinin merkezi olan şehirdir. Diğeri ise Medâin'de harap bir şehirdir. Bk. *Merâsidu'l-Ittıla', II, 642*

[409] *Tehzîbu Tarîhi İbn Asâkir, III, 102*; Tehzibini yapan der ki: Bu münker bir hadistir, senedi de bâtıldır; *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 338- 339* -muhtasar olarak- İbn Asâkir'den, İbn Arafe yoluyla sözü geçen sened ile. Orada şunlar da yer almaktadır: "Rasulullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ona Hızır hakkında sordu. O da dedi ki: Onunla geçen sene görüşmüştüm. Bana dedi ki: Benden önce Muhammed ile karşılaşacaksın. Benden ona selam söyle." İbn Kesîr dedi ki: "İşte bu Hızır ve İlyâs'ın var oldukları ve bu hadisin sahih olduğu var sayılsa bile onunla yani Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile hicretin 9. yılına kadar görüşmediklerini ortaya koymaktadır. Bu ise şer'an mümkün olamaz. O halde bu da mevzûdur."

[410] Bakiyye b. el-Velîd hakkında 50 nolu fıkrada ve ilgili notta bilgi verilmiş bulunmaktadır.

Derim ki: O Mısırlı meşhur bir muhaddistir. Dedesinin adı Abdullah b. Kâmil olup, künyesi Ebû Tâhir'dir. Dârekutnî'nin hocası hâfız Ebû Tâlib[411] ve başkaları ondan hadis rivâyet etmişlerdir. 283 h. yılında vefat etmiştir.[412]

88- Bunu Bakiyye'den başkaları da el-Evzâî'den bir başka nitelikte rivâyet etmiş bulunmaktadır: İbn Ebi'-Dünya dedi ki: Bana İbrâhîm b. Sa'îd el-Cevherî anlattı, bize Yezîd b. Yezîd el-Mevsilî et-Teymî -onların bir mevlâsıdır- anlattı. Bize Ebû İshâk el-Curaşî, el-Evzâî'den naklen anlattı. O Mekhûl'den, o Enes *radiyallâhu anh*'den naklen dedi ki: "Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte gazada idik. Nihayet bizler bu Hicr'de[413] dişi deve*nin dağ arasındaki geniş yolunda bulunduğumuz bir sırada aniden şöyle diyen bir ses işittik: Allah'ım, beni rahmete nail olmuş, günahı bağışlanmış, tevbeleri kabul olunmuş, duaları kabul edilen Muhammed ümmetinden kıl.

Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* bana dedi ki: Ey Enes, bu sesin nerden geldiğine bir bak. (Enes) dedi ki: Dağın arasına girdim. Saçı sakalı beyaz bir adam gördüm. Üzerindeki elbiseler de beyazdı. Boyu 100 zira'dan daha uzundu. Beni görünce: Sen Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in elçisi misin dedi. Ben: Evet dedim. Bana: Onun yanına dön. Ona benden selâm söyle ve ona deki: Bu kardeşin İlyâs'tır. Seninle karşılaşmak istiyor, dedi. Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* bunun üzerine geldi. Ben de onunla beraber idim. Ona yaklaştığımız sırada o öne doğru ilerledi, ben de biraz geri kaldım. Uzunca beraber konuştular. Üzerlerine semadan sofraya benzer bir şey indi. Beni çağırdılar, ben de onlarla birlikte yemek yedim. Bunlar arasında mantar, nar ve kereviz vardı. Yedikten sonra kalkıp kenara çekildim. Bir bulut geldi ve onu taşıdı. Bense onun bulutlar içerisindeki beyaz elbisesine bakıyordum. Bulut onu Şam tarafına doğru götürüyordu.

---

[411] Ahmed b. Nasr b. Tâlib Ebû Tâlib el-Bağdâdî. Dârekutnî şöyle derdi: Hâfız Ebû Tâlib benim hocamdır. Hatîb dedi ki: O sika ve sağlam bir râvi idi. 323 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *Tezkiratu'l-Huffâz, III, 832–833*

[412] İbn 'Arrâk el-Kinânî dedi ki: Hayr b. Arafe Hâfız'ın dediği gibi bilinen birisidir, fakat Bakiyye tedlis yapan bir râvi olup, burada an'ane (an lafzını kullanarak) diye rivâyette bulunmuştur. Dolayısıyla bunu sika olmayan birisinden dinlemiş olup, el-Evzâî'den diye tedlis yaparak rivâyet etmiş olması muhtemeldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bk. *Tenzîhu'ş-Şeri'a, I, 237*

[413] Hicr, Semûd ülkesinin adı olup, Medîne ile Şam arasındaki Vadi'l-Kurâ'dadır. Semûd kavminin meskenleri mezarlar gibi dağlarda yontulmuş evler şeklinde idi. Bk. *Merâsidu'l-Ittıla', I, 381*

* Yani Sâlih aleyhi's-selâm'ın devesi. Orada devenin su içtiği bir kuyu vardı.

Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'e dedim ki: Anam babam sana feda olsun. Şu yediğimiz yemek senin üzerine semâdan mı indi? Şöyle buyurdu: Ben de ona bu yemeğin halini sordum, bana dedi ki: Onu bana Cibrîl getirdi. Her kırk günde böyle bir yemeğim var, her yıl da zemzem suyundan bir içim su içerim. Bazen onun kuyunun ağzında kovayı tutup su içtiğini görürüm, bazen de bana o sudan içirdiği de olur."[414]

İbnu'l-Cevzî dedi ki: Yezîd ile Ebû İshâk tanınmayan kimselerdir. Bu hadis İlyâs'ın uzunluğu hususunda bir önceki hadisten farklıdır.[415]

---

[414] *Tehzîbu İbn Asâkir, III, 102* oldukça muhtasar olarak. Şunları da söylemektedir: Bunu İbn Ebi'd-Dünyâ bâtıl bir sened ile rivâyet etmiştir. Hâkim de bunu rivâyet etmiş olup: Bu senedi sahih bir hadistir demiştir. Ancak Zehebî şunları söylemektedir: Hâkim böyle bir hadis hakkında sahihtir derken, Allah'tan utanmadı mı? *Müstedrek'in Telhîs*'inde de der ki: Bu uydurma bir hadistir. Allah bu hadisi uyduranı rezil etsin. Hâkim'in bu hadise sahih diyecek kadar bilgisiz olacağını hiç zannetmiyordum. Bu hadis Yezîd el-Belevî'nin iftira edip uydurduklarındandır. Bunu Beyhakî rivâyet etmiş ve: Büsbütün zayıftır demiştir. Suyûtî de uydurmadır demiştir.

[415] Aynı şekilde burada Huzeyfe b. el-Yemân'dan kesinlikle söz edilmemektedir. Birinci rivâyette ise o Enes ile birlikte idi. Üçüncüleri de Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'di. Birinci rivâyete göre İlyâs, Mekke'ye gitmek istiyordu. Bu rivâyette ise bir bulut gelip onu taşımış... ve onu Şam'a doğru götürmüş. Birinci rivâyette: "Bazen onu kuyu başında kovayı tutup, ondan içtiğini ve bazen de bana suyundan ikram ettiğini gördüğüm de olur" ifadesi söz konusu edilmemektedir. Oysa bunun söz konusu edilmesi önemlidir. Çünkü bu Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in İlyâs'ı bu karşılaşmalarından önce de görmüş olduğunu tespit etmektedir. İşte bu iki rivâyetteki farklılıklar ve çelişkilerin ifade ettiği herhangi bir şey varsa; oda bu hadisin sahih olmadığıdır.

89- İbn Asâkir de Alî b. el-Hüseyn b. Sâbit ed-Dûrî'den, o Hişâm b. Hâlid b. el-Hasen b. Yahyâ el-Huşenî'den,[416] o İbn Ebî Revvâd[417] yoluyla dedi ki: "Hızır ve İlyâs, Beytü'l-Makdis'te oruç tutarlar. Her yıl hac ederler ve zemzemden gelecek yıl aynı zamana kadar kendilerine yetecek şekilde bir içim su içerler."[418]

90- Daha sonra Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in (babasına ait) *Kitâbu'z-Zühd*'e dair *Ziyâdât*'ında şunları söylediğini gördüm: Ben babamın kitabında kendi hattıyla şunu buldum: "Bize Mehdî b. Ca'fer[419] anlattı. Bana Damra,[420] es-Serrî b. Yahyâ'dan, o İbn Ebî Revvâd'dan dedi ki: İlyâs ve Hızır ramazan orucunu Beytü'l-Makdis'de tutarlar ve her yıl hac mevsiminde bulunurlar."

Abdullah dedi ki: Ayrıca bana el-Hasen -b. Râfi- Damra'dan, o es-Serrî'den, o Abdülazîz b. Ebî Revvâd'dan buna benzer bir rivâyet nakletmiştir.[421]

91- İbn Cerîr, *Târîh*'inde der ki:

Bize Abdurrahman b. Abdullah b. el-Hakem el-Mısrî anlattı. Bize Muhammed b. el-Mütevekkil anlattı.[422] Bize Damra b. Rabîa,[423] Abdullah b. Şevzeb'den[424] dedi ki: "Hızır Fars soyundandır.

---

[416] Asılda el-Hüseyn el-Hasenî şeklinde olup doğrusu el-Hasen el-Huşenî'dir. İbn Ma'în: O sika değildir. Duhaym: Onda bir mahzur yoktur. Nesâî: Sika değildir. Dârekutnî: Metrûktur. Hâfız: Sadûk'tur fakat çokça yanlışlık yapar demektedirler. 190 yılından sonra vefat etmiştir. Bk. *el-Mîzân, I, 524; et-Takrîb, 72a2*

[417] Abdülazîz b. Ebi Revvâd'ın biyografisi daha önceden 84 nolu fıkrada geçmiş bulunmaktadır. Hakkında ileri geri konuşulmuş birisidir.

[418] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 333; el-İsâbe, II, 310; ed-Durru'l-Mensûr, IV, 240.* Hepsi de İbn Asâkir'den naklen.

[419] Mehdî b. Ca'fer b. Hayyân er-Ramlî zahid birisidir, sadûk'tur fakat bazı yanılmaları vardır. 230 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 349,a*

[420] Damra b. Rabîa el-Filistinî Ebû Abdillah, aslen Dımaşk'lıdır. Sadûk'tur, az da olsa yanılmaları vardır. 202 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 155a3*

[421] *Fethu'l-Bârî, VI, 435; el-İsâbe, II, 310*

[422] el-Hâşimî olup, onların mevlâsıdır. Askalânlıdır. İbn es-Serrî diye bilinir. Sadûk'tur, arif birisidir, çokça yanılmaları vardır. 238 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 317a1*; İbn Ebî Hâtim er-Râzî dedi ki: Babama onun hakkında soru soruldu: Leyyinu'l-hadîstir demiştir. Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl, kl, IV, 105*

[423] Sadûk'tur. Az önce 90 nolu fıkrada geçtiği gibi az da olsa yanılmaları vardır.

[424] Abdullah b. Şevzeb hakkında Zehebî der ki: Sadûk'tur. Evzâî'nin tabakasından

İlyâs ise İsrailoğullarındandır. Her yıl hac mevsiminde bir araya gelirler."[425]

92- el-Fâkihî[426] *Kitâbu (Târîhi) Mekke* adlı eserinde diyor ki: Bize ez-Zübeyr b. Bekkâr[427] anlattı, bana Hamza b. 'Utbe[428] anlattı, bana Muhammed b. 'İmrân b. Ca'fer b. Muhammed b. Alî[429] anlattı, dedi ki:

On gece (Zülhiccenin ilk on gecesi) babamla birlikte idim. Babam (Kâbe'de) Hicr'de namaz kılarken yanına bedevîlerden başı, sakalı ağarmış bir adam girdi. Babamın yanına oturdu. Babam da namazını çabuk bitirdi. Adam: Yanına *-Allah'ın rahmetine nâil olasıca-* bu *Evin* (Kâbe) ilk yaratılışına dair bana bilgi veresin diye geldim, dedi. Sen kimsin diye sordu. Adam: Ben Mağrib halkından bir adamım dedi. Babam dedi ki: Bu *Evin* ilk yaratılması şöyle olmuştur: Allah meleklerin: *"Sen orada bozgunculuk çıkartacak birisini mi yaratacak-*

---

imam birisidir. İbn Hazm: Meçhuldür demektedir. Hâfız İbn Hacer: Sadûk'tur, abid birisidir demiştir. 156 yahut 157 yılında vefat etmiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: Şevzeb'den, Damra rivâyette bulunmuştur. Sika râvilerdendir. Babama ona dair soru sorulmuş, onda bir sakınca yoktur demiştir. Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl, kl, II, 467; el-Mîzân, II, 440; et-Takrîb, 177a1*

[425] *Taberî, Târîh, I, 365; İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, I, 91; el-İsâbe, II, 310.* Derim ki: Bunların her yıl hac mevsiminde buluştuklarının delili nedir?

[426] Ebû Abdillah Muhammed b. İshâk el-Fâkihî el-Mekkî, *Târîhu Mekke* adlı eserin sahibidir. Suyûtî der ki: el-Muti' billâh (334-362 h.) döneminde vefat etmiştir. *Mu'cemu'l-Müellifîn*'de ise 272 dolaylarında vefat ettiği belirtilmektedir. Bk. *Târîhu'l-Hulefâ, 646; Mu'cemu'l-Müellifîn, IX, 40*

[427] ez-Zubeyr b. Bekkâr b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. ez-Zubeyr el-Esedî el-Medenî Ebû Abdillah. Hâfız ve büyük bir neseb âlimidir. Dârekutnî: Sikadır der. Hatîb: O sika, sağlam, neseb ve geçmişlerin haberlerini bilen birisi olmakla birlikte es-Süleymânî onun zayıf olduğunu söylemekle hata etmiştir. 256 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, II, 528; et-Takrîb, I, 106a1*

[428] Hamza b. 'Utbe, ez-Zubeyr b. Bekkâr'ın hocasıdır. Zehebî der ki: O (muhaddis olarak) bilinmemektedir. Hadis rivâyeti münkerdir. Bk. *el-Mîzân, I, 608*

[429] Ca'fer b. Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib, Hâşim oğullarından olup Ebû Abdillah künyelidir. "es-Sâdık" diye bilinir. Sadûk'tur, fakih ve imamdır. Zehebî der ki: Buhârî onun rivâyetiyle ihticac etmemiştir. İbn Ma'în: O sikadır der. Daha sonra şunları söylemektedir: Hafs b. Giyas, Abadan'a gitmiş Basralılar onun etrafına gelip toplanınca sen bize üç kişiden hadis nakletme demişlerdir. Bunlar Eş'ab b. Abdülmelik, Ömer b. 'Ubeyd ve Ca'fer b. Muhammed'dir. 148 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *el-Mîzân, I, 414; et-Takrîb, 56a2*

sın?" (Bakara, 2/30) diye karşılık vermeleri üzerine onlara gazap etti. Onlar da Arşın etrafında tavaf ederek ondan özür dilediler, o da onlardan razı oldu ve şunları söyledi: Yerde de benim için bir ev yapınız. Onun etrafında kullarımdan kendilerine gazap edeceğim kimseler tavaf edecekler, ben de sizden hoşnut olduğum gibi onlardan da razı olacağım. Bu sefer adam ona dedi ki: Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Senin bu çağdaşların arasında senden daha bilgili kimse kalmadı deyip gitti. Babam bana: Adama yetiş ve onu yanıma geri getir dedi. Ben de çıkıp onu bulmak istedim. Safâ'nın kapısına ulaşınca adeta hiçbir şey değilmiş gibi yok oldu gitti. Babama durumu haber verince: Bunun kim olduğunu biliyor musun diye sordu. Ben: Hayır dedim. O Hızır'dır; dedi.[430]

Hızır'ın Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den Sonra Hayatta Kaldığı Konusundaki Haberler ve Kendisinden Onu Görüp, Onunla Konuştuğu Konusunda Nakilde Bulunulan Kimseler

93- İbn Ebî Hatîm, *Tefsîr*'de der ki: Bize babam anlattı, bize Abdulaziz el-Uveysî anlattı, bize Alî b. Alî el-Hâşimî, Cafer b. Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn'den anlattı. Onun babasından anlattığına göre Alî b. Ebî Tâlib *radiyallâhu anh* dedi ki:

"Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefat ettikten sonra sıra taziyeye gelince, birisi onlara geldi. Sesini işitiyor fakat kendisini göremiyorlardı. Dedi ki: Ey ehl-i beyt, *es-selâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhu!* Her nefis ölümü tadıcıdır. Kıyâmet gününde ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. Şüphesiz her türlü musibete karşı en büyük teselli (taziye) Allah'tandır ve her ölen kişinin halefini o ihsan eder, yitirilen her bir şeyi telafi eden de O'dur. O halde Allah'a güveniniz, O'ndan ümit ediniz. Çünkü asıl musibete uğrayan kişi mükâfattan mahrum bırakılandır."

---

[430] *el-İsâbe, II, 311, 317; Fethu'l-Bârî, VI, 435–436.* Hâfız der ki: "el-Fâkihî bunu *Kitâbu (Târîhi) Mekke*'de Muhammed'den rivâyet ettiği bu rivayetin senedi meçhûldür." Derim ki: Diyelim ki senedi sahih olsun. O kişinin Hızır olduğuna dair neye dayanarak hüküm vermiş olabilir?"

Ca'fer dedi ki: Bana babam haber verdiğine göre Alî b. Ebî Tâlib *radiyallâhu anh* dedi ki:

"Bunun kim olduğunu bildiniz mi? Bu Hızır'dır."[431]

94- Bunu ayrıca Muhammed b. Mansûr el-Cevvâz,[432] Muhammed b. Ca'fer'den[433] ve Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh'dan[434] hepsi de: Ca'fer b. Muhammed'den, o babasından, o Alî b. el-Hüseyn'den, babamı şöyle derken dinledim, diyerek (şöyle) rivâyet etmiştir:

"Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in ruhu kabzedilince tâziye geldi. Tâziye yapanın sesini işitiyorlar fakat kendisini göremiyorlardı. (Diyordu ki): Ey ehl-i beyt, *es-selâmu aleykum ve rahmetullah.* Şüphesiz her türlü musibete karşı Allah'ın mükâfatında bir teselli vardır. Telef olan herkesin yerine başkasını ihsan eder, elden gidenin her bir şeyi o telafi eder. O halde siz de Allah'a güveniniz, O'ndan ümit ediniz. Asıl mahrum, sevaptan mahrum bırakılandır."

Bunun üzerine Alî *radiyallâhu anh*: "Bunun kim olduğunu biliyor musunuz? Bu Hızır'dır dedi."

---

[431] Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 332.* Şâfi'î'den naklen *Müsned*'inde dedi ki: Bize el-Kâsım b. Abdullah b. Ömer haber verdi. O Ca'fer b. Muhammed'den bu senedle buna yakın nakletti" ve dedi ki: Şâfi'î'nin hocası el-Kâsım el-'Umerî metrûk bir râvidir.

Ahmed b. Hanbel ve İbn Ma'în: O yalan söyleyen birisidir derken Ahmed şunu da eklemektedir: "Ayrıca hadis de uydurur." Diğer taraftan bu mürseldir, burada ona itimat olunmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

(İbn Kesîr devamla) sonra dedi ki: "Bu bir başka zayıf vecihten Ca'fer b. Muhammed'den, o babasından, o dedesinden, o babasından, o Alî' den diye sahih olmayan bir şekilde rivâyet olunmuştur." Ayrıca Hâfız bunu vâhî rivâyetlerden saymıştır. Senedi de meçhûldür. Bk. *Fethu'l-Bârî, VI, 435*; Aynı şekilde bk. *Kurtubî, Tefsîr, XI, 44, İbn Abdilberr, et-Temhîd'den naklen:*

[432] Muhammed b. Mansûr b. Sâbit el-Huzâî el-Cevvâz sika birisidir. 252 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 320a1*

[433] Tercemesi 98–100. fıkralarda gelecektir.

[434] Abdullah b. Meymûn b. Dâvûd el-Kaddâh el-Mahzûmî el-Mekkî. Münkerü'l-hadîs, metrûk'tur. Bk. *et-Takrîb, 191a2*

95- İbnu'l-Cevzî dedi ki: Bu hususta ona Muhammed b. Sâlih, Muhammed b. Ca'fer'den diye mutabaatta bulunmuştur. Muhammed b. Sâlih ise zayıf bir râvidir. Derim ki: Bunu Vâkidî[435] de rivâyet etmiştir. Vâkidî ise yalancı birisidir.

96- (İbnu'l-Cevzî) dedi ki: Yine bunu Muhammed b. Ebî Ömer[436] rivâyet etmiştir. Ancak İbn Ebî Ömer meçhûldür. Derim ki: Bu şekilde mutlak bir ifade zayıftır. İbn Ebî Ömer, hakkında böyle bir söz söylenmeyecek kadar meşhurdur. O Müslim'in ve daha başka diğer imamların hocasıdır.[437] O sika bir râvidir.[438]

Hâfızdır, Müsned sahibidir. Onunla ün kazanmıştır. Bu Müsned rivayet edilmiş bir müsned olup, bu hadis de orada yer almaktadır.

97- Bize bu rivâyeti hocamız, asrın hâfızı Ebu'l-Fadl b. el-Hüseyn[439] *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun-* haber vererek dedi ki: Bana Ebû Muhammed b. el-Kayyim haber verdi. Bize Ebu'l-Hasen b. el-Buhârî haber verdi. O, Muhammed b. Ma'mer'den: Bize Sa'îd b. Ebî Recâ haber verdi. Bize Ahmed b. Muhammed b. en-Nu'mân haber verdi. Bize Ebû Bekr b. el-Makrî haber verdi. Bize İshâk b. el-Huzâ'î haber verdi. Bize Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-'Adenî anlattı. Bize Muhammed b. Ca'fer anlattı dedi ki: Babam -ki o Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık'tır- babasından naklettiğine göre, o dedesinden, o da Alî b. Ebî Tâlib *radiyallâhu anh*'den (dedi ki):

---

[435] Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Eslemî el-Vâkidî el-Medenî. Kadıdır. Bilgisinin genişliğine rağmen rivâyet ettiği hadisleri ittifakla terk etmiş ve almamışlardır. O Meğâzî ve Siyer'de bir önderdir. Fakat her bir şeyden rivâyette bulunur. 207 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, I, 348; et-Takrîb, 312a3-313a1*

[436] Ebû Abdillah Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî (243 h.) Mekke'de yerleşmiş birisidir. Ebû Ömer'in Yahyâ'nın künyesi olduğu da söylenir. Sadûk'tur. *Müsned*'i tasnif etmiştir. İbn 'Uyeyne ile uzun süre birlikteliği olmuştur. Ebû Hâtim der ki: Bir parça gafleti vardı. Uzun bir ömür yaşadı, yetmiş yedi defa haccetti. Bk. *et-Tezkire, II, 501; et-Takrîb, 323a3*

[437] Ondan Müslim, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî bir adamdan, o da ondan diye rivâyet etmişlerdir. Bk. *et-Tezkire, II, 501*

[438] Bizzat Hâfız'ın kendisi onun hakkında *et-Takrîb, 323a3*'de: Sadûk demiştir. Hâfız da *et-Takrîb*'de: Her bir şahıs hakkında söylenenlerin en sahih olanını kapsayacak ve en özlü ifade ile en özlü işarette bulunacak ve en mutedil olan niteliği kullanmak yolunu benimsemiştir..." Bk. *et-Takrîb mukaddimesi*. Burada aynı zat hakkında: "Sikadır, hafızdır" tabirini kullanmaktadır. Aralarındaki fark ise açıktır. Çünkü sika hafız birisi ona göre ikinci mertebededir. Sadûk ifadesi ise dördüncü mertebededir. Nitekim *et-Takrîb*'in mukaddimesinde bu açıkça ifade edilmiştir.

[439] Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-Kerdî. Aslen Râzanânî olur. Mısır'lı olup Şâfi'î mezhebine mensuptur. (802 h.) Oğlu dedi ki: Irak'ta Araplara intisab etmiştir. Orası ise genel ve geniş bir bölgedir. Yoksa esasen o aslen kürttür. Büyük ilim adamı, hafız, pek çok eserin sahibi ve Hâfız İbn Hacer'in hocalarındandır." Bk. *Sehâvî, ed-Dav'u'l-Lâmi', II, 171-178*

"Yanına Kureyş'ten birkaç kişi girdi. Onlara dedi ki: Size Ebu'l-Kâsım'dan hadis nakledeyim mi? Onlar: Evet dedi. O da: Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in vefatı hakkındaki hadisi uzun uzadıya nakletti ve sonunda şunları ekledi:

"Cibrîl dedi ki: Ey Ahmed, *aleykumusselâm*; işte bu benim yerdeki son vatanımdır. Dünyada benim ihtiyacım sendin. Artık Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in ruhu kabzedilip, taziyeye sıra gelince, birisi geldi. Sesini işitiyorlar fakat kendisini görmüyorlardı. Dedi ki: Ey ehli beyt, *es-selâmu aleykum ve rahmetullah!* Şüphesiz her musibete karşı taziye (ve teselli) verecek olan Allah'tır. Helâk olan herkesin yerine başkasını veren, yitirilen her bir şeyi telafi eden O'dur. O halde siz de Allah'a güveniniz, O'ndan ümit ediniz. Asıl mahrum sevaptan mahrum edilendir. Asıl musibetzede sevaptan mahrum kalandır. *Vesselâmu aleykum."*

Alî dedi ki: "Bu kimdir biliyor musunuz? Bu Hızır'dır."[440]

98- Muhammed b. Ca'fer, Mûsâ el-Kâzım'ın[441] kardeşi olup, babasından ve başkalarından hadis rivâyet etmiştir. Ondan İbrâhîm b. el-Munzir[442] ve başkaları hadis rivâyet etmiştir. Medine'de ve

[440] *el-İsâbe, II, 314*

[441] Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn b. Alî olup Ebu'l-Hasen künyeli ve Hâşimî'dir, el-Kâzım diye tanınır. Sadûk ve âbid'dir. 183 h. yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 350a2*

[442] Adı: İbrâhîm b. el-Munzir b. Abdullah Ebû İshâk el-Hizamî el-Esedî el-Medenîdir. Ondan Buhârî, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivâyet etmiştir. Ebû Hâtim ve başkaları: Sadûk demişlerdir. Ahmed de Kur'ân (halkı) dolayısıyla onun hakkında konuşmuş (tenkitte bulunmuş)tur. 236 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, II, 470; et-Takrîb, 23a3*

Mekke'de insanları kendisinin imametini kabul etmeye davet etmiş. 200 yılında onun başkanlığında hac yapılmış, halk halife olarak ona bey'at etmiştir. Mu'tasım da hac ettiğinde onu ele geçirip, Horosan'da bulunan kardeşinin yanına götürmüştü. Cürcan'da 203 yılında vefat etmiştir.[443]

99- el-Hatîb de onun tercemesinde şunları zikretmektedir:

Ele geçirilince minbere çıkıp dedi ki: Ey insanlar! Ben daha önceden sizlere kendim uydurduğum hadisler nakletmiş idim. İnsanlar da ondan dinlemiş oldukları kitaplardan dolayı sıkıldılar. 70 yıl yaşadı. Buhârî der ki: Kardeşi İshâk ondan daha sikadır.[444]

100- Hâkim ondan bir hadis tahriç etmiş bulunmaktadır.[445] Zehebî dedi ki: Şüphesiz bu, Süleymân b. Dâvud *aleyhi's-selâm* ile ilgili açıkça münker olan bir rivâyettir.

---

[443] Bk. *el-Mîzân, III, 500.* Orada şu ifadeler de yer almaktadır: "...Onu Bağdat'ta tutuklattı ve orada bir süre kaldı. Oldukça kahraman birisi idi. Bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı." *(İsâbe, II, 314-315)*

[444] *Târîhu Bağdâd, I, 115.* Orada şunları da söylemektedir: "Buhârî dedi ki: İbrâhîm b. el-Munzir bana dedi ki: 'Kardeşi İshâk ondan daha sika ve daha yaşlı idi.'"

[445] *Hâkim, el-Müstedrek, II, 588* "Süleyman b. Dâvûd insanların ve cinlerin Süleymân'a musahhar kılınması..." Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed'den, o babasından dedi ki:

"Süleymân b. Dâvûd'a yeryüzünün doğularının ve batılarının mülkü verildi. Süleymân b. Dâvûd yediyüz yıl altı ay hükümdarlık sürdü. Cinleriyle, insanlarıyla, şeytanlarıyla, hayvanlarıyla, kuşlarıyla, yırtıcılarıyla dünyada bulunanların hepsine hükümdar oldu. Her şeye dair bilgi ve her şeyin dili ona öğretildi. Kendi döneminde insanların duymadığı türden hayret verici pek çok işler yapıldı ve ona musahhar kılındı. O hep Allah'ın emri, nuru ve hikmeti ile işleri idare etti. Nihayet Allah onun ruhunu kabzetmek isteyince, ona Allah'ın ilmini ve hikmetini kardeşine ve Dâvûd'un çocuklarına emanet et, diye tavsiye etti. Bunlar da kendilerine risalet verilmeksizin dörtyüzseksen kişi idiler."

Zehebî dedi ki: Derim ki: Bu bâtıldır. *(Zeylu'l-Müstedrek, II, 588)* Yine Zehebî, *el-Mîzân*'da Buhârî'nin az önce geçen sözünü naklettikten sonra şunları söylemektedir:

"Derim ki: Sözü geçen bu Muhammed'e, babası Ca'fer es-Sâdık'tan diye uydurulan batıllardan birisi de onun şöyle dediğidir: Süleymân dünyada yediyüz yıl altı ay hükümdarlık sürmüştür, dedikten sonra münker bir kıssa zikretmektedir. Bunu Hâkim *Müstedrek*'inde rivâyet etmiştir. Böylelikle bu ve benzerleriyle kitabının değerini düşürmüştür. *(Mîzânu'l-İt'idâl, III, 500)*

101- Seyf b. 'Amr et-Temîmî, *Kitâbu'r-Ridde* adlı eserinde diyor ki: Sa'îd b. Abdullah'tan, o İbn Ömer *radiyallâhu anh*'den dedi ki: Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefat edince Ebû Bekir geldi ve onun bulunduğu odaya girdi. Yüzünün örtülü olduğunu görünce: *"İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn"* dedi, ona salavât getirdi. Aile halkı namazgahda bulunanların duyacağı kadar bir gürültü kopardı. Gürültüleri dinince bu sefer kapıda bir adamın güçlü bir sesle selâm vererek şunları söylediğini işittiler: *es-selâmu aleykum ey ehl-i beyt!* Her nefis ölümü tadıcıdır. Şüphesiz ecirleriniz kıyâmet gününde size eksiksiz verilecektir. Elbette Allah herkesin yerine musibetini hafifletecek şeyler ve her türlü korkudan bir kurtuluş vardır. O sebepten Allah'tan ümit ediniz ve O'na güveniniz. Şüphesiz musibete uğrayan kişi mükafattan mahrum edilendir.

Onun sözlerini dinledikten sonra ağlamayı kestiler. Sonra dışarı çıktıklarında kimseyi göremediler, tekrar ağlamaya koyuldular. Bu sefer bir başkası onlara şöyle seslendi: Ey ehl-i beyt! Yüce Allah'ı zikrediniz ve her hal dolayısıyla O'na hamdediniz. O vakit sizler ihlasa erdirilenlerden olursunuz. Şüphesiz Allah her türlü musibete karşı teselli veren, helak olan her şeyin yerine geçecek olanı bağışlayandır. O halde Allah'a güveniniz, O'na itaat ediniz. Şüphesiz asıl musibete uğrayan kişi mükafattan mahrum bırakılandır."

Ebû Bekr *radiyallâhu anh* dedi ki: "İşte bunlar Hızır ve İlyâs'tır. Her ikisi de Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in vefatı dolayısıyla hazır bulundular."

Burada sözü edilen Seyf b. Ömer[446] tenkid edilmiş birisidir.

---

[446] Seyf b. Ömer ed-Dabbî el-Useydî'dir. et-Temîmî el-Burcî'de denilir. es-Sâdi el-Kûfî de denilir. *Futûh, Ridde* ve daha başka eserlerin musannifidir. O da Vâkidî gibidir. Hişâm b. 'Urve, 'Ubeydullah b. Ömer, Câbir el-Cûfî ve meçhûl pek çok kimseden rivâyette bulunur. O ahbar bilgisini bilen birisi idi. Mutayyen, Yahyâ'dan: Bir fels (kuruş) ondan hayırlıdır dediğini rivâyet etmektedir. Ebû Dâvûd: O bir şey değildir demiştir. Ebû Hâtim: metrûk'tur, demiştir. İbn Hibbân ve Cumey': Zındıklıkla itham edilmiştir derken, Cumey' ayrıca: O hadis de uydurur demiştir. Nesâî: Zayıftır, demektedir. Seyf, Reşîd zamanında ölmüştür. Bk. *Nesâî, ed-Du'afa ve'l-Metrûkîn, 51; el-Mîzân, II, 255; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 66; Kânûnu'l-Mevdû'ât, 262*

Onun hocası ise bilinen bir şahıs değildir.[447]

102- İbn Ebi'd-Dünyâ dedi ki: Bize Kâmil b. Talhâ anlattı, bize Abbâd b. Abdüssamed haber verdi. Enes b. Mâlik *radiyallâhu anh*'den dedi ki:

"Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in ruhu kabzedilince ashâbı etrafında toplanıp ağlamaya koyuldular. Onların yanına uzun boylu, alt ve üst iki elbise giyinmiş, omuzları kıllı bir adam girdi. Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in ashâbını geçerek nihayet gelip kapının iki yanını yakalayıp, ağlamaya koyuldu. Sonra ashâba dönerek dedi ki: Her musibete karşı Allah'ta bir teselli vardır. Elden giden her şeyin bir ivazı, ölen herkesin yerine geçecek bir halefi bulunur. O halde siz de Allah'a yöneliniz ve onun belâ hususunda size baktığı gibi siz de bakınız. Şüphesiz musibete uğrayan kişi mükafat alamayandır. Daha sonra adam gitti, Ebû Bekr: Adamı bana getiriniz dedi. Sağa sola baktıkları halde kimseyi göremediler.

Ebû Bekr *radiyallâhu anh* dedi ki: "Muhtemelen bu Nebîmizin kardeşi Hızır idi. Vefatı dolayısıyla bizi taziyeye geldi."[448] Buhârî ile el-'Ukaylî, Abbâd'ın zayıf olduğunu belirtmişlerdir.[449]

103- Bunu Taberânî de *el-Evsat*'ta:

Mûsâ b. Hârun'dan, o Kâmil'den... diye rivâyet etmiş ve şunları söylemektedir: Bunu münferid olarak Abbâd, Enes *radiyal-*

---

[447] Bk. *el-İsâbe, II, 316*; *Fethu'l-Bârî, VI, 435*; Hâfız der ki: Seyf'in Ridde'ye dair isnadı meçhûl bir isnaddır.

[448] *Hâkim, el-Müstedrek, III, 58.* Kâmil yoluyla bu senedle, buna yakın ifadelerle. Ayrıca dedi ki: "Abbâd b. Abdussamed bu kitabın şartına uygun bir râvi değildir."; *el-İsâbe, II, 316-317; Fethu'l-Bârî, VI, 435.* Ayrıca şunları söylemektedir: "Senedinde ise Abbâd b. Abdussamed vardır ki o oldukça vâhî bir râvidir."

[449] Abbâd b. Abdussamed Ebû Ma'mer, Enes'den diye rivâyet eden Basralı vâhî birisidir. Buhârî münkerü'l-hadîs derken, İbn Hibbân vâhî bir râvi olduğunu belirterek şunları söylemiştir: Enes'den çoğu mevzû olan bir nüsha ortaya çıkarmıştır. Ebû Hâtim der ki: Abbâd oldukça zayıf bir râvidir. İbn 'Adîyy der ki: Genel olarak yaptığı rivâyetler Alî *radiyallâhu anh*'ın faziletleri hakkındadır ve o teşeyyü'de aşırı, zayıf bir râvidir. Bk. *el-Mîzân, II, 369; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 70; Kânûnu'l-Mevdû'ât, 266*

lâhu anh'den diye rivâyet etmiştir.[450]

104- İbn Şâhîn, *Kitâbu'l-Cenâiz* adlı eserinde der ki:

Bize İbn Ebî Dâvûd anlattı, bize Ahmed b. 'Amr b. es-Serrâc anlattı, bize İbn Vehb anlattı.[451] Kendisine hadisi nakledenden, o Muhammed b. Aclân'dan, o Muhammed b. el-Münkedir'den dedi ki:

"Ömer b. el-Hattâb bir cenaze namazını kılarken arkasından sesi duyulan fakat kendisi görülmeyen bir kişi ona şöyle seslendi: Allah'ın rahmeti üzerine olsun, sakın bizden önce namaza durma. Onu safa yetişinceye kadar bekledi. Tekbir getirip, şunları söyledi: "Şayet ona azap edersen o sana isyan etmiştir. Eğer ona mağfiret buyurursan şüphesiz ki o senin rahmetine muhtaçtır." Ömer ve arkadaşları adama baktılar. Ölü defnedilince adam da kabir toprağından üzerine bıraktı, sonra dedi ki: Ey kabir sahibi ne mutlu sana. Çünkü sen bir arif, bir zekat toplayıcısı, bir hazinedar, bir kâtip veya bir güvenlik görevlisi değildin."

Ömer *radiyallâhu anh*: Bu adamı alıp bana getiriniz de ona namazı ve sözleri hakkında soru sorayım. Adam yanlarından ayrılıp gitti. Ayak izinin bir arşın olduğu görüldü. Ömer *radiyallâhu anh*: Allah'a yemin olsun bu Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in bize kendisinden söz ettiği Hızır'dır dedi.[452] İbnu'l-Cevzî dedi ki: Bu hadiste meçhûl bir râvi[453] ve İbnu'l-Münkedir ile Ömer arasında bir ınkıtâ'[454] bulunmaktadır.[455]

---

[450] Burada hem metinde, hem notlar kısmında dipnot için numara verilmiş olmakla birlikte dipnot rakamının karşılığında bir şey yazılmamıştır. Sözü geçen bu rivâyet *Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, Riyad, 1415/1995, IX, 55-56, Thk: Dr. Mahmûd et-Tahhân*'da yer almaktadır. (Çeviren)

[451] Abdullah b. Vehb b. Münebbih el-Yemânî olup, makbûl, altıncı tabakadandır. *et-Takrîb, 193a2*

[452] Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 332.* Abdullah b. Vehb'den o kendisine bu hadisi nakledenden diye rivâyet etmiştir. *Fethu'l-Bârî, VI, 435; Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 155*

[453] Bu râvi Abdullah b. Vehb'in hocasıdır: "Kendisine hadisi nakledenden" denilmekte ve ismi açıkça verilmemektedir.

[454] Inkıtâ' Muhammed b. el-Münkedir'in (130 h. ya da sonrası) Ömer (23 h.) ile karşılaşmamış olmasıdır. Bk. *et-Tezkire, I, 127; et-Takrîb, 320a1*

105- İbn Ebi'd-Dünyâ dedi ki:

Bize babam[456] anlattı, bize Alî b. Şakîk anlattı, bize (Abdullah) b. el-Mubârek anlattı, bize Ömer b. Muhammed b. el-Münkedir haber verdi.[457] Dedi ki:

"Bir adam yürürken bir şey de satıyor ve yemin ediyordu. Onun başına yaşlı bir adam dikilerek, sat ama yemin etme dedi. Adam tekrar yemin etti. Yaşlı: Sat fakat yemin etme dedi. Adam: Sen git işine bak deyince, yaşlı: Benim işim budur dedi. Sonra şunları ekledi: Sana zarar veren doğruyu, sana fayda sağlayan yalana tercih et, diye sözlerine devam etti. İlminin bittiği yerde de sus ve başkasının sana anlattığı hususlarda yalan söyleyen kimse onu itham et, dedi."

Adam ona: "Bu sözleri benim için yaz, dedi. Yaşlı adam: Bir şey takdir edilirse olur dedi. Sonra da onu göremedi. Onların görüşüne göre bu kişi Hızır idi."[458] İbnu'l-Cevzî der ki: İşte bu hadisin aslı bu idi.

106- Bunu Ebû Ömer b. es-Semmâk da *Zevâid* adlı eserinde şöylece rivayet etmektedir: Yahyâ b. Ebî Tâlib'den, o Alî b. Âsım'dan, o Abdullah b. 'Ubeydullah'tan dedi ki: "İbn Ömer otururken bir adam da malını satmak üzere ortaya koymuştu. Ardı arkasına yemin etmeye başladı. Yanından bir adam geçti ve ona: Allah'tan kork ve yalan yere onun adına yemin etme. Sana zarar veren hususlarda dahi doğru söylemeye bak, sana faydalı olacak işlerde dahi yalandan uzak dur ve sakın başkasının sözüne bir şeyler katma."

---

[455] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 332*'de şunları da söylemektedir: "Bu rivâyette mübhem (kimliği belli olmayan) bir râvi vardır. Ayrıca ınkıtâ' da bulunmaktadır. Böyle bir hadis sahih olamaz. *Fethu'l-Bârî, VI, 435*'de de şunları söylemektedir: "Rivâyet munkatı' olmakla birlikte senedinde meçhûl birisi de vardır." Derim ki: *Tarîhu İbn Asâkir*'i tehzib eden (155 h.) der ki: "İbnu'l-Cevzî dedi ki: Bu maktû' bir hadisdir. Senedinde İbn Aclân'da vardır. Ayrıca ondan rivâyet eden kişi de bilinmemektedir. Bu sanki hiçbir şeydir."

[456] Muhammed b. 'Ubeyd b. Süfyân el-Bağdâdî

[457] Ömer b. Muhammed b. el-Münkedir et-Teymî el-Medenî, sika'dır. Bk. *et-Takrîb, 256a3*

[458] *el-İsâbe, II, 318.* [Onun Hızır olduğunu neye dayanarak kabul etmişler? İbnu'l-Cevzî der ki: İş o kadar yayıldı ki zühd gösterişinde bulunan bir topluluk biz onu gördük, onunla konuştuk diyecek hale geldiler. Hayret doğrusu! Acaba onların onu kendisiyle tanıyacakları bir alâmetleri mi var?] Bk. *el-Mevdû'ât, I, 197-198*

İbn Ömer bir adama: Bunun arkasından git dedi ve ona: Bu sözleri yaz de, dedi. Adam arkasından gitti, o kişi ona: Allah her neye hüküm verirse o olur dedi. Sonra o adamı kaybetti. Geri dönüp İbn Ömer'e durumu haber verdi. İbn Ömer *radiyallâhu anh*: İşte o Hızır'dır dedi.[459]

İbnu'l-Cevzî dedi ki: Alî b. Âsım[460] zayıf ve hıfzı kötü birisidir. Belki de o: "Ömer b. Muhammed el-Münkedir" demek isterken "İbn Ömer" demiştir.

107- Dedi ki: Bunu ayrıca Ahmed b. Muhammed b. Mus'ab -hadis uyduranlardan birisidir- meçhûller topluluğundan, onlar Atâ'dan, o İbn Ömer *radiyallâhu anh*'den diye de rivâyet etmiştir.

108- Derim ki: Ben buna dair bunun dışında İbn Ömer *radiyallâhu anh*'den diye ceyyîd bir yol daha buldum. Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*'de dedi ki: Bize Ebû Zekeriyâ b. Ebî İshâk bildirdi. Bize Ahmed b. Süleymân el-Fakîh anlattı. [Bize el-Hasen b. Mukrim anlattı, bize Abdullah b. Bekr -es-Sehmî- anlattı.][461] Bize el-Haccâc b. Furâfisa anlattı:[462] "Abdullah b. Ömer *radiyallâhu anh*'ın nezdinde iki adam alışveriş yapıyordu. Onlardan birisi çokça yemin ediyordu. Adam bu halde iken yanlarından bir kişi geçti. Yanıbaşlarında durdu. Çokça yemin eden kişiye: Ey Allah'ın kulu dedi. Allah'tan kork, çokça yemin etme! Çünkü yemin etmen senin rızkını arttırmaz, etmesen de rızkından bir şey eksilmez. Adam: Sen kendi işine bak, dedi. Adam: Şüphesiz bu da benim işlerimdendir deyip, bunu üç defa tekrarladı ve aynı sözlerini ona söyledi. Yanlarından ayrılıp gitmek isteyince dedi ki: Şüphesiz doğru söylemenin sana zarar vereceği bir zamanda, sana fayda sağlayacak bir yalana doğru söylemeyi tercih etmen imandandır. Sakın sözlerinde yaptığından fazla bir şey olmasın. Sonra adam çekip gitti. Abdullah b. Ömer: Ona yetiş ve bu sözleri sana yazdırmasını iste, dedi. Adam giderek: Ey Allah'ın kulu! Allah'ın rahmeti üzerine olsun, bu kelimeleri bana yazdır dedi. Adam: Allah'ın takdir ettiği ne ise o olur dedi ve onları belleyinceye kadar bu sözleri ona tekrarladı. Sonra yürüyüp gitti. Nihayet bir ayağını mescide koydu fakat bilemiyorum altında yer mi vardı, semâ mı? O bakımdan onlar bu kişinin Hızır veya İlyâs olduğunu kabul ediyorlardı."[463]

---

[459] *el-İsâbe, II, 319*

[460] Buhârî dedi ki: Ali b. Âsım hadisçilere göre kavî (sağlam) birisi değildir. Nesâî: Zayıftır demiştir. İbn Ebî Hâtim'in naklettiğine göre İbn Ma'în'e: Ahmed b. Hanbel, Alî b. Âsım sikadır..." diyor dediler. O dedi ki: Hayır, Allah'a yemin ederim. Ona göre Alî b. Âsım sika birisi değildi. Ondan bir tek harf dahi rivâyet etmiş değildir. Ondan hiçbir şey rivâyet etmemişken bugün nasıl olur da ona göre sika sayılabilir? Şunları da söylemiştir: O hadisi leyyin birisidir. Hadisi yazılır, fakat delil olarak gösterilmez. el-Fellâs der ki: Zayıftır fakat Allah'ın izniyle o sıdk ehli kimselerden idi. Yezîd b. Hârûn'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Biz hep onu yalancı diye bildik. İbn Hacer dedi ki: Sadûk, hata eder ve ısrar eder. Teşeyyü' ile itham edilmiştir. 90 yaşını geçkin olduğu halde 201 yılında vefat etmiştir. Bk. *Buhârî, ed-Du'afâu's-Sağîr, 82; Nesâî, ed-Du'afâu ve'l-Metrûkîn, 77; el-Cerh ve't-Ta'dil, III, 6, 198-199; el-Mîzân, III, 135-137; et-Takrîb, 247a11; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 87*

[461] Parantez arası ibareler asıl nüshada yoktur. Bunu *el-İsâbe*'den naklettik.

109- İbn Ebi'd-Dünyâ dedi ki:

Bize Yakûb b. Yûsuf anlattı, bize Mâlik b. İsmaîl anlattı, bize Sâlih b. Ebi'l-Esved, Mahfûz b. Abdullah'tan anlattı, o Hadramevt'li bir hocadan, o Muhammed b. Yahyâ'dan naklen dedi ki: Alî b. Ebî Tâlib *radiyallâhu anh* dedi ki:

---

[462] el-Haccâc b. Furâfisa el-Bâhilî el-Basrî sadûk, âbid fakat yanılan birisidir. İbn Ma'în dedi ki: Onda bir sakınca yoktur. Ebû Zür'a dedi ki: Pek kuvvetli değildir. Ebû Hâtim: İbadet eden, sâlih bir râvidir demiştir. Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl, k2, I, 165; el-Mîzân, I, 463; et-Takrîb, 65a1*

[463] *el-İsâbe, II, 319-320*; *Fethu'l-Bârî, VI, 436;* Hâfız dedi ki: "Bu yolda râvi tarafından bu kişinin Hızır ya da İlyâs olduğu hakkında şüphe edilmişti. Bunların hangisi olursa olsun onunla karşılaşıldığı muhakkak değildir."; *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 240. Beyhakî'nin, Şu'abu'l-Îmân* adlı eserinden naklen.
Derim ki: Bu haber mu'dal'dır. Bununla birlikte görülen kişinin Hızır yahut İlyâs olduğuna dair şüphe duyulmakta ve hangisi olduğu açıklığa kavuşmamaktadır. Böyle bir şeyin sahih olması mümükün değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ben Beyti tavaf ederken Kâbe'nin örtülerine asılmış bir adamla karşılaştım. Şöyle diyordu: "Ey herhangi bir şeyin işitmesini engellemediği, ey dilekte bulunanların kendisini şaşırtmadığı, ey ısrarla isteyenlerin ısrarından rahatsız olmayan, affının serinliğini, rahmetinin lezzetini bana tattır. Ben ona dedim ki: Allah sana afiyet veresice, bu duanı bir daha tekrar et. O: Sen bu duamı işittin mi diye sordu. Ben: Evet dedim. Bana dedi ki: Sen bu duayı her namazın akabinde yap. Hızır'ın nefsi elinde olana yemin ederim ki, eğer günahların semanın yıldızları ve yerdeki çakıllar sayısınca dahi olsa, Allah sana bir göz açıp kırpmaktan daha kısa bir sürede mağfiret buyuracaktır.[464]"

Bu hadisi ed-Dîneverî[465] *el-Mücâlese*'de bu yolla rivâyet etmiştir.[466]

110- Ahmed b. Harb en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Mu'âz el-Herevî'den, o Süfyân es-Sevrî'den, o Abdullah b. Muharrar'dan, o

---

[464] Bk. *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 332-333* (Ebû İsmâil et-Tirmizî, Mâlik b. İsmâil'den yoluyla senedinde Mahfûz b. Abdullah el-Hadramî de bulunmaktadır. Orada "Hadramevt'ten bir hocadan" ibaresi bulunmamaktadır.
Şunları da eklemektedir: "Bu da aynı şekilde munkatıdır. Senedinde de bilinmeyen kimse(ler) vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."
İbn Ebi'd-Dünyâ'nın, Ya'kûb b. Yûsuf'tan, o Mâlik b. İsmâil'den diye gelen rivâyet yolu da böyledir. Devamla şunları şöylemektedir: "Bu da meçhûl ve munkatî bir isnad olup, bunda görülen adamın Hızır olduğuna dair delil olacak bir taraf yoktur." Ayrıca *Kurtubî, XI, 43* te: İbn Ebi'd-Dünyâ'nın, *"Kitâbu'l-Hevâtif"* adlı eserinden naklen; *Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 225* "senedinde meçhûl râviler vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır diyerek."

[465] Hâfız Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Vehb ed-Dîneverî (308 h.) İbn 'Adîyy der ki: İbn Vehb hıfzeder (beller) idi. Ömer b. Sehl'in onu yalancılıkla itham ettiğini dinlediğim gibi İbn 'Ukbe'nin de şöyle dediğini dinledim: İbn Vehb bana es-Sevrî'den naklettiği garîp rivâyetlere dair iki cüz yazdı. Ben bunlardan sadece iki hadisi duydum, onu itham ediyordum. Dârekutnî: Metrûku'l-hadîs demiştir. İbn 'Adîyy de: "Bazıları onu kabul etmiş ve tasdik etmiştir." Bk. *et-Tezkire, II, 754-755*

[466] *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 239* İbn Asâkir'den, o ed-Dîneverî'den naklen
İbn 'Arrâk el-Kinânî dedi ki: "Dârekutnî onu itham ederdi. Ancak İbn Ebi'd-Dünyâ ona mutabaat etmiştir. Dolayısıyla itham zâil olmaktadır, fakat senedinde meçhûl râviler vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır." Bk. *Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 235*

Yezîd b. el-Asam'dan, o Alî b. Ebî Tâlib'den rivâyetle buna yakın lafızlarla zikretmiştir. Fakat şunları söylemektedir:

Ey Allah'ın kulu dedim. O sözlerini tekrar eder misin? O: Peki söylediklerimi duydun mu diye sordu. Ben, evet dedim. Dedi ki: Hızır'ın nefsi elinde olana yemin ederim ki -ki Hızır bu sözleri farz namazın akabinde söylüyordu- bir kimse farz namazın akabinde bu sözleri söyleyecek olursa mutlaka günahları bağışlanır. İsterse bunlar 'Âlic'in kum taneleri, su damlaları ve ağaç yaprakları kadar olsun.[467]

111- Bunu Muhammed b. Mu'âz el-Herevî de, Ebû 'Ubeyd el-Mahzumî'den, o Abdullah b. el-Velîd'den, o Muhammed b. Humeyd'den, o Süfyân es-Sevrî'den buna yakın bir şekilde rivâyet etmiştir.

112- Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*'de şunu rivâyet etmektedir:

Bize Ebû Abdillah el-Hâfız anlattı, bize Ebû Ca'fer el-Bağdâdî anlattı, bize Abdullah b. Abdurrahmân es-San'ânî anlattı, bize Ebu'l-Velîd el-Mahzûmî anlattı, bize Enes b. 'Iyâd anlattı, o Ca'fer b. Muhammed'den, o babasından, o Câbir b. Abdullah'tan dedi ki:

"Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* vefat edince melekler onları taziye etti. Sesi işitiyor fakat taziye edeni görmüyorlardı. Dedi ki: Ey ehli beyt! *Esselâmu aleykum ve rahmetullâhi ve berekâtuhu.* Şüphesiz Allah'ın nezdinde her türlü musibete karşı bir teselli vardır. Yitirilen her bir şeyin yerini tutacak halefi vardır. O halde Allah'a güveniniz. O'ndan ümit ediniz. Çünkü asıl mahrum kişi mükâfattan mahrum kalandır. *Vesselâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtuhu.*"[468]

---

[467] *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 198.* Ahmed b. Harb en-Nîsâbûrî yoluyla. Dedi ki: Bize Abdullah b. el-Velîd el-'Adenî, Muhammed b. el-Herevî'den anlattı deyip, onun mislini zikretti. Ancak "Hızır'ın nefsi elinde olana yemin ederim ki" ifadesinden sonra -ki o Hızır idi- ibaresi bulunmaktadır.
(İbnu'l-Cevzî) dedi ki: Bu sahih olmayan bir hadistir. Muhammed b. Mu'âz el-Herevî meçhûldür. İbn Muharrar metrûktur. Ahmed dedi ki: İnsanlar Abdullah b. Muharrar'ın hadislerini terk etmişlerdir. İbnu'l-Münâdâ dedi ki: Onunla karşılaştım ama bir hayvan pisliği benim için daha sevimli idi." (İbn Muharrar hakkında bilgi daha önce verilmiş bulunmaktadır.); *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 332* İbn Asâkir'den o es-Sevrî'den bu senedle onun gibi bir rivâyet naklederek." (Ayrıca şunları da söylemektedir: "Bu Abdullah b. Muharrar cihetiyle zayıftır. Çünkü o metrûku'l-hadîs'tir. Yezîd b. el-Asam ise Alî'ye yetişmemiştir. Böyle bir rivâyet de sahih olamaz."); *ed-Durru'l-Mensûr, IV, 239.* el-Hatîb ve İbn Asâkir'den naklen; *Tenzîhu'ş-Şerî'a*; Orada Muharrar yerine Muhammed yazılmıştır ki bu hatadır. Metrûktur denilmektedir."
Hâfız İbn Hacer der ki: Bunu İbn Asâkir iki yoldan rivâyet etmiş fakat her birisinde zayıflık vardır. Bk. *Fethu'l-Bârî, VI, 435*

113- Yine Beyhakî dedi ki:

Bize Ebû Şu'be Ahmed b. Muhammed b. 'Amr el-Ahmesî haber verdi. Bize el-Hasen b. Humeyd b. er-Reb'î el-Lahmî anlattı. Bize Abdullah b. Ebî Ziyâd anlattı. Bize Şeybân b. Hâtem anlattı. Bize Abdulvâhid b. Süleymân el-Harîsî anlattı. Bize el-Hasen b. Alî, Muhammed b. Alî'den -ki İbnu'l-Hüseyn b. Alî'dir- naklen dedi ki:

"Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in vefatından az önce Cibrîl onun yanına geldi..." diyerek uzun uzadıya vefatı kıssasını zikretti. Bu rivâyetinde şu ifadeler de yer almaktadır:

"Onlara tanımadıkları birisi geldi. Sesini duyuyorlar fakat kendisini göremiyorlardı. Onlara dedi ki: *"es-selâmu aleykum ve rahmetullâhi ve berekâtuhu"* Daha sonra da taziye ile ilgili öncekinin benzeri ifadeler ile hadisi zikretti.[469]

114- Seyf de *el-Futûh*'da şunu rivâyet etmektedir:

Bir topluluk Sa'd b. Ebî Vakkâs ile birlikte iken Ebû Mihcen'i savaşırken gördüler. Daha sonra Ebû Mihcen kıssasını uzun uzadıya naklettikten sonra onların onu tanımamaları sebebiyle şunları söylediklerini kaydetmektedir: "Bu olsa olsa Hızır'dır."[470]

---

[468] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 332.* Orada bu rivâyete şu sözleriyle işaret etmektedir: "Bu, bunun dışında zayıf bir başka yoldan Ca'fer b. Muhammed'den, o babasından, o dedesinden, o babasından, o Alî'den diye rivâyet etmiş ise de sahih değildir."

[469] Ebû Nu'aym el-Asbahânî, *Delâilu'n-Nübüvve, II, 495, 31. fasıl; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 332.* Şâfi'î'den *Müsned*'inden naklen: Bize el-Kâsım b. Abdullah b. Ömer, Ca'fer b. Muhammed'den, o babasından, o dedesi Alî b. el-Hüseyn'den haber verdi diyerek."

Yine dedi ki: "Şâfi'î'nin hocası el-Kâsım el-'Umerî metrûktur. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'în: Yalan söyler demişlerdir. Ahmed ayrıca: O hadis de uydurur demiştir. Diğer taraftan bu rivâyet mürseldir. Böyle bir rivâyete burada asla itimat edilemez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."; *el-İsâbe, II, 315*

Bu ise onların o dönemde Hızır'ın var olduğunu kesin olarak kabul etmiş olmalarını gerektirmektedir.[471]

115- Ebû Abdillah b. Batta el-'Ukberî el-Hanbelî[472] dedi ki:

Bize Şuayb b. Ahmed b. Ebi'l-Avvâm anlattı, bize babam anlattı, bize İbrâhim b. Abdulhamîd el-Vâsıtî anlattı, bize Ebyen b. Süfyân anlattı. O Gâlib b. Abdullah el-'Ukaylî'den, o el-Hasenü'l-Basrî'den naklen dedi ki:

"Ehl-i sünnetten birisi ile kaderiyeci Gaylân kader hakkında bir meselede ihtilâfa düştüler. Aralarında belirttikleri bir taraftan yanlarına ilk gelecek kişinin hakemlik yapması hususunda birbirlerine anlaştılar. Yanlarına bir abayı katlamış ve omzuna atmış bir bedevî çıkageldi. Ona dediler ki: Biz senin aramızda hakemlik yapman için anlaştık. O da elbisesini katladıktan sonra üzerine oturdu ve siz de oturun dedi. Biz de önünde oturduk. Gaylân'ın aleyhine hüküm verdi."

el-Hasen dedi ki: O kişi Hızır idi.[473]

Senedinde Ebyen b. Süfyân adlı râvi vardır ki o da metrûk birisidir.[474]

116- Hammâd b. Ömer en-Nasîbî[475] -ki metrûk'lerden birisidir- rivâyet etti: Bize es-Serrî b. Hâlid, Ca'fer b. Muhammed'den anlattı, o babasından, o dedesi Alî b. el-Hüseyn'den:

---

[470] *el-İsâbe, II, 321.* Seyf hakkında bilindiği gibi birtakım eleştiriler vardır. Bk. 101 nolu fıkra.

[471] Ancak bu rivâyetin sahih olduğunu varsaysak dahi Hızır'ı tanımaya dair açık ifadeler taşıyan herhangi bir delil de ortada bulunmamaktadır.

[472] Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdân el-'Ukberî adında fakat İbn Batta diye tanınmıştır. (387 h.) Fakîh, muhaddis ve mütekellimdir. Bk. *Şezerâtu'z-Zeheb, III, 122-124; Mu'cemu'l-Müellifîn, VI, 245*

[473] Peki o kişinin Hızır olduğunu bilecek şekilde ortada bir alâmet var mıdır?

[474] Zehebî der ki: Ebyen b. Süfyân tâbiîndendir, zayıf bir râvidir. Ebû Ca'fer en-Nufeylî dedi ki: Ben önce Ebyen b. Süfyân'dan hadis yazdım, sonra ondan yazdıklarımın hepsini yaktım. O mürcieci birisi idi. Dârekutnî de: O zayıf bir râvidir, münker rivâyetleri de vardır." demiştir. Bk. *el-Mîzân, I, 78; el-İsâbe, II, 321*

[475] Buhârî dedi ki: Hammâd b. Ömer Ebû İsmâil en-Nasîbî münkerü'l-hadîs'tir. Alî

Onların bir azadlıları denizde yolculuk yaptı. Ancak karaya çıkmak zorunda kaldı. Deniz kıyısında yürürken kıyıda bir adam görüverdi. Semâdan bir sofranın indiğini ve bu adamın önüne bırakıldığını, adamın da o sofradan yemek yediğini, sonra da kaldırıldığını gördü. Ona: Gördüğüm şekilde sana tevfik ihsan eden hakkı için soruyorum. Sen Allah'ın hangi kulusun? O: Adını duyduğun Hızır'ım dedi. Peki, bu yiyecek ve içecekler sana ne sebeple geldi, diye sordu. Hızır: Allah'ın azim isimleri sayesinde, diye cevap verdi."[476]

117- Ahmed, *Kitâbu'z-Zühd* adlı eserinde şu rivâyeti naklетmektedir: Hammâd b. Usâme'den, bize Mis'ar anlattı, o Ma'n b. Abdurrahmân b. Abdullah b. Mes'ûd'dan, o 'Avn b. Abdullah b. 'Utbe b. Mes'ûd'dan dedi ki:

"Bir adam İbnu'z-Zubeyr'in kıyamı sırasında Mısır'da bir bahçede kederli bir halde elindeki bir şeyi eğilmiş yere vurup, eşeliyorken başını kaldırdığında elinde bir çapa bulunan bir delikanlı görüverdi. Bu adam ansızın önünde ayakta dikiliverdi. Başını kaldırdı. Onu küçümser gibi oldu. Genç ona: Neden seni böyle kederli görüyorum dedi. Adam: Bir şey yok dedi. Genç dedi ki: Eğer dünya içinse, şüphesiz dünya hazır bir maldır. Ondan iyi olan da, kötü olan da yer. Şayet mesele ahiret ise, o da doğru gerçekleşecek olan bir vadedir. Orada her şeye gücü yeten bir hükümdar hüküm verecektir... Nihayet onun et gibi mafsallarının (kesilip parçalanması için uygun yerlerinin) olduğunu söz konusu etti. Bunlardan herhangi birisinde hata yapanın doğruyu isabet

---

b. Hacer onun zayıf olduğunu belirtmiş, Nesâî: Metrûku'l-hadîs. Cevzecânî: Yalan söylerdi. İbn Hibbân da; uydurma hadis ortaya koyardı. İbn Mâ'in; bir şey değildir, Ebû Zür'a da; hadisi vâhî birisidir; demiştir. Bk. *Buhârî, ed-Du'afâu's-Sağîr, 35; Nesâî, ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn, 32; el-Mîzân, I, 598; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 55*

[476] *el-İsâbe, II, 321.* Derim ki: Bu haberin Kitap ve Sünnetten herhangi bir delili bulunmamakla birlikte, Hammâd hakkında da çok ağır ifadeler kullanılmıştır.

ettiremeyeceğini anlattı.

Dedi ki: Adam gencin bu sözlerini işitince hoşuna gitti ve şunları söyledi: Benim üzüntüm Müslümanların içinde bulunduğu hal sebebiyledir. Dedi ki: Şüphesiz Yüce Allah Müslümanlara olan şefkatin sebebiyle seni koruyacaktır. O halde dilekte bulun. Allah'tan kim istedi de Allah ona vermedi; yahut kim dua etti de, duasını kabul etmedi; yahut kim ona tevekkül etti de ona yetmedi; yahut kim ona güvenip bel bağladı da onu kurtarmadı?

Adam dedi ki: Ben de; 'Allah'ım beni de esenliğe kavuştur, başkalarını da benden yana esenliğe kavuştur' demeye koyuldum. Nihayet bu fitne kalktı ve bu adam bu fitneden herhangi bir isabet almadan kurtuldu."

Mis'ar[477] dedi ki: Görüşlerine göre o kişi Hızır imiş.[478]

118- Bunu Ebû Nu'aym da *el-Hilye* adlı eserinde 'Avn b. Abdullah'ın tercemesini verirken, Ebû Usâme yoluyla rivâyet etmiştir ki bu da Hammâd b. Usâme'dir. Arkasından da şunları söylemektedir: Ayrıca bunu İbn 'Uyeyne, Mis'ar'den diye de rivâyet etmiştir.[479]

119- Müslim'den rivâyette bulunan İbrâhîm b. Muhammed b. Süfyân da Deccal'in onu öldüreceği kıssasında Ebû Sa'îd'in hadisini rivâyetin akabinde şunları söylemektedir:

"Deniliyor ki: Bu adam Hızır *aleyhi's-selâm*'dır.[480]

120- Abdurrezzâk dedi ki:

Bize Ma'mer haber verdi. O ez-Zührî'den, o 'Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe'den, o Ebû Sa'îd'den Deccal'i öldüreceği kimsenin kıssasının sonlarında şunları söylemektedir:

---

[477] Adı: Mis'ar b. Kidâm b. Zahîr el-Hilâlî Ebû Seleme el-Kûfî'dir. Sika, sağlam ve faziletli birisidir. 153 ya da 55 yılında vefat etmiştir. *et-Takrîb, 334a2*

[478] *el-İsâbe, II, 322; Fethu'l-Bârî, VI, 435.* Derim ki: Bu kişinin Hızır olduğu kanaatine hangi delile dayanarak sahip olmuşlardır?

[479] *Hilyetu'l-Evliyâ, IV, 244* 'Avn'dan, o Mis'ar'dan diye

[480] Bk. *Müslim. XVII. 71-72: Tehzîbu'l-Esmâ. kl. I. 177*

Ma'mer dedi ki: "Bana onun bir bakır külçesinin halkası üzerinde bulunacağı ve bu kişinin Hızır olduğu haberi ulaşmıştır."[481] İşte Nevevî'nin Ma'mer'in *Müsned*'ini kaynak gösterdiği rivâyet budur.[482] Bu ifadeleriyle bunun orada bir senedinin olduğu izlenimini vermiştir. Oysa bu Ma'mer'in bir sözünden ibarettir.[483]

121- Ebû Nu'aym de *el-Hilye*'de dedi ki: Bize Abdullah b. Muhammed[484] -ki Ebu'ş-Şeyh odur- bize anlattı, bize Muhammed b. Yahyâ -İbn Mende'dir-[485] anlattı. Bize Ahmed b. Mansûr el-Mervezî,[486] bize Ahmed b. Cemîl[487] anlattı, dedi ki: Süfyân b. 'Uyeyne[488] dedi ki:

---

[481] *Abdurrezzâk, el-Musannef, XI, 393; Mecmau'z-Zevâid, VII, 337.* Orada şunlar da yer almaktadır: Ebû Sa'îd dedi ki: "Bizim görüşümüze göre bu adam Ömer b. el-Hattâb'dır. Çünkü biz onun ne kadar kuvvetli ve ne kadar kahraman olduğunu biliyoruz."
O halde bu adamın Hızır mı yoksa Ömer mi olduğu hususunda farklı görüşler vardır ve bunların hangisi olduğu kesin değildir.

[482] Bk. *Tehzîbu'l-Esmâ, I/1, 177*

[483] *el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 334.* Orada şunları da söylemektedir: "Ma'mer'in ve başkalarının: Bana ulaştığına göre, ifadesinde delil olacak bir taraf yoktur." Şunları da söylemektedir: Şeyh Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî *-Allah'ın rahmeti üzerine olsun- 'Ucâletu'l-Muntazır fî Şerhi Hâleti'l-Hadır* adlı eserinde bu hususta varid olmuş hadisleri tek tek ele almıştır. Bunların merfû diye zikredilenlerinin mevzû olduklarını, ashâb ve tâbiînden gelen rivâyetlerin (eserlerin) ve onlardan sonrakilere ait rivâyetlerin de sened itibariyle zayıf olduklarını açıklamıştır. Bunların durumlarını, râvilerinin de meçhûl olduklarını ortaya koymuştur. Gerçekten bu hususta çok güzel bir iş yapmış ve pek güzel tenkidlerde bulunmuştur."; *el-İsâbe, II, 322; Fethu'l-Bârî, IX, 435*

[484] *el-Hilye*'de kullanılan asıl ifade "Ubeydullah" şeklindedir. Bu düzeltme *Tezkiratu'l-Huffâz, III, 945*'ten yapılmıştır. Adı Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân olup, Ebu'ş-Şeyh diye bilinir. Isbâhanlı bir hâfız ve elden ele dolaşan pek çok eserin sahibidir.

[485] Hâfız Muhammed b. Yahyâ b. Mende ilmî seyahatlerde bulunmuş imam birisidir. Meşhur hâfız Muhammed b. İshâk b. Mende'nin dedesidir. 301 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, II, 741*

[486] Ahmed b. Mansûr b. Râşid Ebû Sâlih el-Mervezî. Hakkında Ebû Hâtim; sadûk ve İbn Hacer; sadûk demişlendir. (257 veya 258 h.) Bk. *Târîhu Bağdâd, IV, 357-358, et-Takrîb, 46.*

[487] Ahmed b. Cemîl Ebû Yûsuf el-Mervezî hakkında İbn Ma'în ve Ahmed'e soru sorulmuş, her ikisi de sikadır. Ebû Yûsuf sadûk'tur, fakat zaptı yoktur, demişlerdir. Bk. *Târîhu Bağdâd, IV, 76-77*

[488] Süfyân b. 'Uyeyne b. Ebî 'İmrân Meymûn el-Hilâlî sika, hâfız, fakih, imam ve hüccet birisidir. Ancak son zamanlarında hıfzı biraz gerilemiştir. Hatta bazan tedlis dahi yaptığı olmuştur. Ancak bu tedlisi sika râvilerden yapmıştır. 198 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb, 128a3*

"Ben beyti (Kâbeyi) tavaf ederken insanlara yukardan bakan, güzel simalı bir adam görüverdim. (Süfyân) dedi ki: Biz de arkasından gittik. Nihayet tavafını bitirdi. Makâma doğru yürüdü, iki rekât namaz kıldı. selam verince, kıbleye yöneldi ve bir takım dualar okudu. Sonra bize dönerek dedi ki: Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz? Biz: Rabbimiz ne dedi diye sorduk. Dedi ki: Rabbiniz buyurdu ki: Ben melikim, sizi melikler olmaya davet ediyorum.

Sonra kıbleye yöneldi, yine birtakım dualar okudu, arkasından bize dönerek: Rabbinizin ne dediğini biliyor musunuz diye sordu. Biz ona: Rabbimiz ne buyurdu bize anlat, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, dedik. Dedi ki: Rabbiniz buyuruyor ki: Ben ölmeyen hayy olanım, sizi asla ölmeyen diriler olmaya davet ediyorum.

Sonra yine kıbleye yöneldi, birtakım dualar okudu. Arkasından bize döndü ve: Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz diye sordu. Biz: Rabbimiz ne buyurdu? Allah'ın rahmeti üzerine olsun bize anlat, dedik.

Dedi ki: Rabbiniz buyuruyor ki: Ben bir şeyi diledi mi dilediği olan o zatım. Sizleri bu halde olmaya davet ediyorum. Bir şey isterseniz, o da sizin olur.

İbn 'Uyeyne dedi ki: Daha sonra o adam gitti ve onu göremedik. (İbn 'Uyeyne) dedi ki: Süfyân es-Sevrî ile karşılaştım. Ona durumu bildirdim. O dedi ki: Bu Hızır olma ihtimali bulunan birine benzemektedir, yahutta şunlardan biridir. Kastettiği de abdal diye bilinenlerdir.[489]

122- Mihraz b. Ebî Ced'a, Süfyân'dan diye ona mutabaat etmiştir.[490]

---

[489] *Hilyetu'l-Evliya, VII, 303; Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 158; el-İsâbe, II, 323.* Derim ki: Süfyân es-Sevrî'nin sözlerinde onun Hızır olduğunu tayin eden bir ifade yoktur. Tayin edici ifade olsa dahi Hızır'ın kendisi vasıtasıyla bilineceği alâmetleri mi var ki onu tanımış olsun?

[490] *II, 323.* Ayrıca bk. *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 159.* Orada şunları da eklemektedir: İbnu'l-Cevzî dedi ki: "Bu hikâyeyi Mihraz b. Ebî Ced'a, Süfyân'dan diye rivâyet etmiştir. O meçhûl bir râvidir."

123- Yine bunu Ziyâd b. Ebi'l-Esba' yine Süfyân'dan diye rivâyet etmiştir.[491]

124- Muhammed b. el-Hasen b. el-Ezher, el-Abbâs b. Yezîd'den,[492] o Süfyân'dan buna benzer bir rivâyet nakletmektedir.[493]

125- Ebû Sa'îd,[494] *Şerefu'l-Mustafâ* adlı eserinde Ahmed b. Ebî Bezze yoluyla şunu rivâyet etmektedir: Bize Muhammed b. el-Furât, Meysere b. Sa'îd b. Ebî Arûbe'den anlattı, o babasından naklen: el-Hasen meclisinde oturuyorken insanlar da etrafında iken gözleri yeşilimtırak bir adam geldi. el-Hasen ona: Annen seni böyle mi doğurdu yoksa bu bir belâ mıdır diye sordu. Adam: Ey Ebû Sa'îd beni tanımıyor musun diye sordu. el-Hasen ona: Kimsin dedi. Dedi ki: Furât'ım. Ona nesebini anlatınca mecliste onu tanımadık kimse kalmadı. Peki, ey filan senin meselen nedir, durumun nedir diye sordu. Dedi ki: Ey Ebû Sa'îd, bütün malımı alıp bir gemiye bindirdim ve Çin'e gitmek üzere yola koyuldum. Fırtınalı bir rüzgar çıktı, gemimiz battı. Bir tahta parçası üzerinde bir kıyıya çıktım. Yaklaşık dört ay kadar elime geçirdiğim ağaç ve otları yiyor, pınar sularından içiyordum. Sonra başımın götürdüğü yere gideceğim dedim. Ya helâk olurum yahut kurtulurum. Yola devam ettim, önüme bir köşk çıktı. Gümüşten yapılmış gibiydi. Kapı kanadını araladım, içeride revaklar olduğunu gördüm. O revakların her birisinin altında inciden bir sandık vardı. Üzerinde de kilitler vardı, anahtarları da görülecek bir yerde idi. Onlardan birisini açtım, içinden çok hoş bir koku yayıldı. O sandıkta çeşitli renkte ipekliler giydirilmiş adamlar vardı. Birilerini hareket ettirdim, onun canlı gibi ölü olduğunu anladım. Hemen sandığı kapatıp dışarı çıktım, köşkün kapısını kilitleyip gittim. Yolda onlar gibi güzelini hiç görmediğim asil, alınları beyaz atlar üzerinde iki süvari gördüm. Bana başımdan geçen olayı sordular. Ben de onlara anlattım. İlerle dediler, sen alt tarafında bir bahçe bulunan bir ağaca varacaksın. Orada da yüksekçe bir yerde namaz kılan, güzel görünüşlü bir yaşlı vardır. Ona durumunu anlat. O sana gideceğin yolu gösterecektir. Bunun üzerine yoluma devam ettim, dedikleri o yaşlı adamı gördüm. Ona selâm verdim, selâmımı aldı. Bana başımdan geçenleri sordu, ben de ona hepsini anlattım. Köşkten ona söz edince dehşete kapıldı, sonra ne yaptın diye sordu. Ben sandıkları kapattım, kapıları kilitledim deyince sakinleşti ve dedi ki: Otur, yanından bir bulut geçti, ona: Ey Allah'ın dostu *es-selâmu aleyke* dedi. Buluta! Nereye gidiyorsun diye sordu. Bulut: Şu şu şehre gitmek istiyorum dedi. Yanından geçen bulutların hepsine ardı arkasına aynı soruyu sordu. Nihayet bir bulut geldi, nereye gideceksin diye sordu. Bulut Basra'ya deyince, aşağı in dedi. Bulut aşağıya indi, önüne geldi, ona dedi ki: Şu adamı evine sağ salim teslim edinceye kadar taşı. Ben bulutun sırtına çıkınca sordum: Sana bunca ikramları veren hakkı için bana o köşkün, iki suvarinin ve senin durumunu bildir. Dedi ki: O köşk Allah'ın deniz şehitlerine bir ikramı ve lütfudur. Onları denizden alıp çıkartacak melekler görevlendirilmiştir. Bu şehitleri alıp, ipek kefenler içerisinde gördüğün o sandıklara getirip yerleştirirler. Gördüğün iki atlı da Yüce Allah'ın emriyle sabah akşam selâm götürürler.

---

[491] *el-İsâbe, II, 323*

[492] el-Abbâs b. Yezîd el-Bahrânî, İbn 'Uyeyne ve onun tabakasından rivâyet eder. Hadis bilgisi olan birisi idi. (Hadis) hâfızı idi. Dârekutnî der ki: Hakkında (tenkit edici ifadelerle) konuşmuşlardır. Ondan Ebû Abdirrahmân es-Sülemî rivâyette bulunmuş, o: Sika ve güvenilir birisidir demiştir. Hâfız İbn Hacer der ki: Sadûk'tur. Onuncu tabakanın küçüklerinden olup, hata eden birisidir. Bk. *el-Mîzân, II, 387; et-Takrîb, 166a13*

[493] *el-İsâbe, II, 323*; *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 159*. Şunları da eklemektedir: "Bu İbn el-Ezher yolu ile rivâyet edilmiştir. Ancak o sika olmayan birisidir. Hatîb onu hadis uydurmakla itham etmiştir."

[494] Abdülmelîk b. Muhammed el-Hurkûşî olup, Nîsâbûr'da bir yola nisbetle böyle anılmıştır. (407 h.) Vâiz ve zâhid birisidir. *Şerefu'l-Mustafâ* adlı eseri sekiz cilttir. *Şezerâtu'z-Zeheb, III, 184; Mu'cemu'l-Müellifîn, VI, 188*

Bana gelince, ben de Hızır'ım, Rabbimden de beni Nebînizin ümmeti ile birlikte haşretmesini diledim.

Adam dedi ki: Bulutun üzerine çıkınca pek büyük bir korku ve dehşete kapıldım ve sonunda gördüğün bu hale geldim. Bunun üzerine el-Hasen: Sen pek büyük bir şeye şahit olmuşsun, dedi.[495]

126- Taberânî, *Kitâbu'd-Duâ* adlı eserinde rivayetle diyor ki: Bize Yahyâ b. Muhammed el-Hannâî[496] anlattı, bize el-Muallâ b. Haramî, Muhammed b. el-Muhâcir el-Basrî'den[497] anlattı, bana Abdullah b. et-Tev'em er-Rukaşî anlattı:

Süleyman b. Abdülmelîk[498] bir adamı korkutmuştu. Onu öldürmek için de takip edilmesini istemişti. Adam kaçtı. Abdülmelîk'in elçileri bu adamı evinde yakalamak isteğiyle gidip gelmeye başladı. Ancak onu ele geçiremediler. Adam hangi şehire gidiyorsa mutlaka ona: Seni burada da arıyorlardı deniyordu. Durum onun için uzayıp gidince Süleymân'ın hükmü altında olmayan bir şehire gitmeye karar verdi deyip, uzunca bir kıssa anlattı. Anlattığı kıssada şu ifadeler de geçmektedir:

---

[495] *el-İsâbe, II, 323–325*

Bu uydurma kıssanın afeti Muhammed b. el-Furât et-Teymî el-Cermî Ebû Alî el-Kûfî'dir. İbn Ma'în hakkında şunları söylemiştir: O bir şey değildir. Ahmed ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe de yalancı olduğunu söylemişlerdir. Ebû Dâvûd: Muhârib b. Disâr'dan uydurma hadisler rivâyet etmiştir. İbn 'Ammâr: O bir şey değildir, bir yalancıdır. Ebu'l-Feth el-Hâfız da münkerü'l-hadîs'tir; demiştir.

İbn Hibbân der ki: "O sağlam râvilerden mu'dal rivâyetler nakleden birisi idi. Öyle ki hadis sanatıyla meşgul olanlar bunları işitir işitmez mevzû olduğunu bilirler. Onu delil göstermek helâl değildir." Bk. *Buhârî, ed-Du'afâu's-Sağîr, 105; Nesâî, ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn, 95; el-Mecrûhîn, I, 281-282; Târîhu Bağdâd, III, 163-164; el-Mîzân, IV, 3; et-Takrîb, 315a1*

[491] Yahyâ b. Muhammed b. el-Bahterî Ebû Zekeriya el-Hannâî (299 h.) sika bir râvi idi. Hadis hususunda ona herhangi bir tenkid yöneltilmemiş ve ağaran saçlarını boyamayan birisidir. Bk. *Târîhu Bağdâd, XIV, 229*

[491] Muhammed b. el-Muhâcir Ebû Abdillah et-Tâlakânî kadı olup, Ebû Huneyf diye bilinir. Müteahhir ve yalancıdır, hocadır. Sâlih Cizre ve başkaları onun yalancı olduğunu: Allah'ın yarattıklarının en yalancısıdır. O yalanı kendi mezhebine göre uydurur, Kûfelilerin mezhebini benimserdi diyerek ifade etmiştir." Dârekutnî: metrûk'tur demiştir. Bk. *el-Mecrûhîn, II, 310; Târîhu Bağdâd, III, 302; el-Mîzân, IV, 49*

[498] Süleymân b. Abdülmelîk Ebû Eyyûb, Umeyyeoğulları hükümdarlarının en hayırlılarından idi. Halifeliğe kardeşi el-Velîd'den sonra babasının veliaht tayin etmesi neticesinde 96 yılında gelmiştir. İbn Sîrîn der ki: Allah Süleymân'a rahmet ihsan eylesin. O halifeliğini namazı vakitlerinde kılma sünnetini dirilterek yaptığı icraatla başlattı. Onlar ise vaktinden gerilere bırakarak namazı öldürmüşlerdi. Halifeliğini de Ömer b. Abdülazîz'i halife tayin ederek sonuçlandırmıştı. 99 yılı safer ayının cumaya rastlayan onuncu günü vefat etmiştir. Bk. *Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, 359*

"Adam ağacın, suyun bulunmadığı bir çölde iken ansızın namaz kılan bir adam ile karşılaştı. Ondan korktum. Sonra da kendi kendime: Allah'a yemin ederim beraberimde ne binek, ne deve var dedim. Adamın yanına doğru gittim. Rükû etti, secdeye vardı sonra bana dönerek dedi ki: Galiba bu zalim seni korkuttu. Ben evet dedim. Peki, seni yedi şeyi yapmaktan alıkoyan ne, diye sordu. Ben. Allah'ın rahmeti üzerine olsun yedi şey dediğin nedir diye sordum. Dedi ki: Sen *subhâne'l-vâhidillezî leyse gayruhû ilâh, subhâne'l-kadîmillezî lâ bârie leh, subhâne'd-dâimillezi lâ nefâze leh, subhânellezi huve kulle yevmin fi şe'n, subhânellezi yuhyi ve yumît, subhânellezi halaka mâ yurâ ve mâ lâ yurâ, subhânellezi alime kulle şey'in bi gayri ta'lîm:* Kendisinden başka ilâh bulunmayan bir ve tek olanı tenzih ederim. Başlangıcı olmayan kadimi tenzih ederim. Sonu gelmeyen, daim olanı tenzih ederim. Her gün ayrı bir işte olanı tenzih ederim. Öldüreni ve dirilteni tenzih ederim. Görüleni ve görülmeyeni yaratanı tenzih ederim. Öğretilmesi söz konusu olmadan her şeyi bileni tenzih ederim, de."

"Sonra bana: Söylediklerimi tekrar et dedi, ben de söylediklerini tekrar ettim ve ezberledim. Dönüp bakınca adamı göremedim. Allah kalbime güveni yerleştirdi. Aile halkının yanına gitmek üzere geri döndüm ve şöyle dedim: Yemin ederim, Süleymân b. Abdülmelîk'in kapısına varacağım. Kapısına gittim. O gün meğer insanların huzuruna girmeleri için izin verdiği gün imiş. Yanına girdiğimde döşeği üzerinde idi. Beni görür görmez hemen döşeğin üzerinde doğruldu, sonra bana işaret etti. Yaklaşmamı söyleyip durdu. Nihayet onunla birlikte döşeğin üzerinde oturdum. Sonra dedi ki: Sen beni büyüledin yahutta senden bana ulaşanlara göre sen bir büyücüsün. Ey müminlerin emiri! Ben sâhir değilim. Sihir de bilmem dedim. Bunun üzerine dedi ki: Nasıl olur? Hükümranlığımın ancak seni öldürmekle tamamlanacağını zannetmiştim. Fakat seni görür görmez seni yanıma çağırmadan rahat edemedim. Seni yanımda döşeğimin üzerinde oturttum. Daha sonra: Bana durumunu doğru söyle dedi. Ben de ona durumu anlattım."

"Dedi ki: Süleymân dedi ki: Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan hakkı için yemin ederim ki, o sözleri sana öğreten Hızır'dır. Siz ona bir eman yazınız, ona güzel armağanlar veriniz ve ailesinin yanına alıp götürünüz."[499]

127- Ebû Nu'aym, *el-Hilye* adlı eserinde Recâ b. Hayve'nin[500] biyografisini anlatırken *Târîhu's-Serrâc*'dan,[501] ve Muhammed b. Zekvân'ın rivâyetine göre Recâ b. Hayve'den naklen dedi ki: "Ben Süleymân b. Abdülmelîk ile birlikte duruyordum. Onun yanında mevkiim güzeldi.[502] Tam o sırada bir adam geldi -Recâ görünüşü itibariyle onun ne kadar güzel olduğunu da anlattıktan sonra- dedi ki: selâm verdi ve Ey Recâ dedi. Bu adama yakın olmakla senin başın belaya girmiştir. Çünkü ona yakın olmak haktan uzaklaşmak demektir. Ey Recâ sen marufu yapmaya ve zayıfa yardımcı olmaya bak. Ey Recâ şunu bil ki kimin sultanın nezdinde yakın bir mevkii olup da zayıf bir insanın sunamayacağı bir ihtiyacını sultana arz ediyorsa, Allah'ın huzurunda hesap için ayakları kıyamet gününde yere sağlam basar."

"Şunu bil ki Ey Recâ kim Müslüman kardeşinin ihtiyacını görmek için uğraşırsa Allah da onun ihtiyacını görecektir. Şunu bil ki ey Recâ, Allah'ın en sevdiği ameller arasında bir müslümanın sıkıntısından kurtulmasını sağlamak vardır. Daha sonra adam gözden kayboldu. Onun kanaatine göre o şahıs Hızır *aleyhi's-selâm* idi."[503]

---

[499] *el-İsâbe, II, 325–326.* Derim ki: Senedinde Muhammed b. Muhâcir el-Basrî et-Tâlakânî bulunmaktadır ki o yalancı birisidir.

[500] Recâ b. Hayve el-Kindî Ebû Nasr Ebu'l-Mikdâm el-Filistînî, Şam ahalisinden bir hadis hocasıdır. Emevî devletinin büyük şahsiyeti idi. Sika, fakih ve ilmi çoktu. İbn 'Avn dedi ki: Ben Şam'da Recâ gibisini, Irak'ta İbn Sirîn gibisini, Hicaz'da da el-Kâsım gibisini görmedim. 112 h. yılında yaşlanmış olarak vefat etti. Bk. *et-Tezkire, I, 118; et-Takrîb, 102a2*

[501] Ebu'l-Abbas Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm b. Mehrân es-Sakafî olup, Sakiflilerin mevlâsıdır. Nîsâbûrludur. (313 h.) İmam ve sika birisidir. *Müsned* ve *Târîh*'in müellifidir. Buhârî ve Müslim *Sahîh*'leri dışındaki eserlerinde ondan rivâyet nakletmişlerdir. *et-Tezkire, II, 731*

[502] Şüphesiz o Emevî devletinin büyüğü idi. Râşid halife Ömer b. Abdülazîz'i (101 h.) halife tayin etme fikrini Süleymân'a veren odur. O da bunun üzerine kendisinden sonra halife tayin etmişti. *et-Tezkire, I, 118*

128- ez-Zübeyr b. Bekkâr, *el-Muvaffakiyât*'ta şunu zikretmektedir:

el-Hâris b. es-Simme[504] soyundan gelen es-Serrî b. el-Hâris el-Ensârî bana Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. ez-Zübeyr[505] -ki bir günde bin rekat kılar ve bütün yıl aralıksız oruç tutardı- bana haber verdiğine göre dedi ki:

"Bir gece mescidde kaldım. Cemaat çıkıp gidince bir adamın Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in hanesine gelerek selam verdiğini, sonra da sırtını duvara dönerek şunları söylediğini duydum: "Allah'ım, biliyorsun ki ben dün oruçluydum. Akşamı ettim fakat hiçbir şey bulup iftar edemedim. Bugün de oruca devam ettim yine akşam oldu ve bir şeyle orucumu açmadım. Allah'ım şimdi de canım tirit çekiyor, nezdinden bana tirit ikram et.

Dedi ki: Bir de baktım ki aydınlık boşluğundan insanlara benzemeyen, beraberinde bir kap bulunan bir hizmetçi girdiğini gördüm. O tabağı alıp adamın önüne bıraktı. Adam da oturup yedi. Bana ufak bir çakıl taşı attı ve: Gel dedi. Ben de geldim, o yemeğin cennetten olduğunu anladım. Ondan yemek istedim, bir lokma yedim. Baktım ki dünya yemeğine hiç benzemiyor. Sonra utanıp, kalktım, yerime geri döndüm. Yemeğini bitirince hizmetçi tabağı alıp gitti. Sonra da geldiği yerden geri döndü. Adam da kalkıp gitti. Onu tanımak için arkasından gittim, fakat önümden kayboldu. Nereye gittiğini bilmiyorum. Onun Hızır olduğunu zannederim."[506]

---

[503] *Hilye, V, 171*, es-Serrâc'dan, o Sevvâr b. Abdullah (Bağdat kadısı 245h. sika.)'dan Sâlim b. Nûh el-Attâr'dan, o İbn Zekvân'dan. Daha önce hakkında açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.
Sâlim b. Nûh hakkında Nesâî: Pek kavî değildir. İbn Ma'în hiçbir şey değildir. Ebû Hâtim o delil gösterilmez. Ebû Zür'a, sadûk ve sikadır demişlerdir. İmâm Ahmed de kavî olduğunu kabul etmiş, ondan hadis yazmıştır. İbn 'Adîyy der ki: Onun garîb birtakım rivâyetleri ve başkalarına muhalefet ettiği hadisleri vardır. İbn Hacer der ki: Sadûk, yanılmaları da vardır. Bk. *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn, 46; el-Mîzân, II, 113; et-Takrîb, 115a2*

[504] el-Hâris b. es-Simme b. 'Amr b. Atik, büyük bir sahâbîdir. Bi'ri Mâune'de şehit düşmüştür: Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* onu Suhayb b. Sinân ile kardeş yapmıştır. Bk. *el-İsâbe –el-İstî'âb ile-, I, 281*

[505] Ebû Abdillah Mus'ab b. Sâbit ez-Zübeyrî (157 h.) Medine halkından olup İbn Ma'în ve Ahmed zayıf olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim: Rivâyeti delil gösterilmez derken Nesâî pek kavî değildir demektedir. ez-Zübeyr dedi ki: Mus'ab çağdaşları arasında en çok ibadet eden birisi idi. Aralıksız oruç tutan birisi olduğu dahi söylenmiştir. Bir günde bin rekat kıldığı ve ibadetten dolayı kötürüm kalıncaya kadar bunu devam ettirdiği söylenir. İbn Hacer der ki: leyyinu'l-hadîs, abid birisi idi. İbn Hibbân der ki: Münkerü'l-hadîs, meşhurlardan münker rivâyetle teferrüd edenlerden. Onun bu hali çoğalınca hadisinden uzak kalınmasını da hak etti." *el-Mecrûhîn, III, 28; el-Mîzân, IV, 118*

129- İbn Asâkir rivâyet ediyor: İbrâhîm b. Abdullah b. el-Muğîre, Abdullah'tan naklen: Bana babam anlattı: Mescidin kayyumları Velîd b. Abdülmelîk'e[507] dedi ki: Hızır her gün mescidde namaz kılmaktadır."[508]

130- İshâk b. İbrâhîm el-Hutteli[509] *Kitabû'r-Rimâh* adlı eserinde diyor ki: Bize Osmân b. Sa'îd el-Enmâtî[510] anlattı, bize Alî b. el-'Aşm el-Missîsî, Abdülhamîd b. Bahr'dan,[511] o Sellâm et-Tavîl'den[512] o Dâvûd b. Yahyâ'dan -ki 'Avn et-Tufâvî'nin mevlâsıdır- o Beytü'l-Makdis ve Askalân'da ribat yapan bir adamdan[513] naklen dedi ki:

---

[506] *el-İsâbe, II, 326-327.* Derim ki: Burada onun bu zatı Hızır zannetmesine dair Kitap'tan ve Sünnetten herhangi bir delil bulunmamaktadır.

[507] Ebu'l-Abbâs el-Velîd b. Abdülmelîk, Şa'bi dedi ki: Annesi, babası onu çok nazlandırıyordu. Bu sebeple gereken edebi almadan gençlik yaşına erişti. İbn Ebî Able dedi ki: Allah Velîd'e rahmet ihsan eylesin. Velîd gibisi nerede? Hind'i, Endülüs'ü fethetti. Dımaşk mescidini inşa etti. Bana gümüş külçeleri verir ve ben bunları Beytü'l-Makdis mescidindeki Kur'ân âlimlerine paylaştırırdım. Babasının ahdi üzerine 86 yılında halifeliğe geçti. 96 yılında 51 yaşında vefat etti. Zehebî dedi ki: Onun döneminde cihad farizası dimdik ayaktaydı. Pek büyük fetihler onun döneminde gerçekleşti. Tıpkı Ömer b. el-Hattâb'ın döneminde olduğu gibi. Bk. *Suyûtî, Tarîhu'l-Hulefâ, 355*

[508] *Tehzîbu Târîhi Dımaşk, V, 146; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 333* İbn Asâkir'den naklen. Her ikisinde de şu ifadeler yer almaktadır: "Dımaşk camiini yaptıran Velîd b. Abdülmelîk b. Mervân bir gece mescidde ibadet etmek istedi. Kayyûmlara kendisi için mescidi boşaltmalarını emretti. Onlar da dediğini yaptılar. Gece olunca Bâbu's-Sâât'ten geldi, camiye girdi. Bir adamın ayakta namaz kılmakta olduğunu gördü. Bu adam kendisi ile Maksûre'nin bitişiğindeki Bâbu'l-Hızır arasında duruyordu. Kayyûmlara: Ben size mescidi boşaltmanızı emretmemiş miydim dedi. Onlar: Ey müminlerin emiri bu Hızır'dır. Her gün geliyor ve burada namaz kılıyor dediler."
Târîh'i tehzib eden diyor ki: "Bu kıssada herhangi bir delil bulunmamaktadır. Çünkü mescidin kayyumunun orada uyuyor olması ve hem ona, hem de kendilerine zarar vermemesi için Velîd'e yalan söylemiş olmaları ihtimali de vardır." *Tehzîbu Târîhi Dımaşk, V, 146*

[509] İshâk b. İbrâhîm b. Muhammed b. Hâzim b. Sinîn Ebu'l-Kâsım el-Huttelî, *ed-Dibâc* adlı eserin müellifidir. (283 h.) Hâkim: Pek kavî değildir. Murre: Zayıftır. Dârekutnî: Pek kavî değildir demişlerdir. Bk. *Târîhu Bağdâd, VI, 381; el-Mîzân, I, 180; et-Tezkire, II, 685*

"Ben Ürdün vadisinde yürüyor iken vadinin bir kenarında bir adam görüverdim. Ayakta durmuş namaz kılıyordu. Bir de, bir bulutun güneşe karşı onu koruduğunu gördüm. İçime onun Nebî İlyâs olduğu kanaati doğdu. Yanına gittim, ona selâm verdim. Namazını bitirip, selâmımı aldı. Ben ona: Allah'ın rahmeti üzerine olsun sen kimsin dedim. Bana hiçbir cevap vermedi. İki defa aynı sözü tekrarladım. Ben Nebî İlyâs'ım dedi. İleri derecede titredim. Aklımın başından gideceğinden korktum. Ona dedim ki: Allah'ın rahmeti üzerine olsun, uygun görürsen bana dua et de bu halim gitsin ki senin sözlerini iyice anlayayım. Bana sekiz tane dua yaparak dedi ki: Ya Berr, ya Rahîm, ya Hayy, ya Kayyûm, ya Hannân, ya Mennân, ya Heyâ, Şerâhiya.[514] Bunun üzerine hissettiğim o hal çekip gitti. Ben ona: Kimlere peygamber olarak gönderildin diye sordum. Bana: Ba'lebek ahalisine dedi.[515] Bugün hâlâ vahiy alıyor musun diye sordum. O: Nebîlerin sonuncusu Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra hayır, dedi."

---

[510] Osmân b. Sa'îd b. Beşşâr Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî (288 h.) Bağdat'ta (vefat etmiştir). Şâfi'î mezhebi fakihlerinden birisi idi. İnsanların Bağdat'ta Şâfi'î fıkhını yazıp, onu öğrenmeleri hususunda gayret sahibi olmalarının sebebi odur. Bk. *Şîrâzî, Tabakâtu'l-Fukahâ, 104; Târîhu Bağdâd, XI, 292*

[511] Abdulhamîd b. Bahr el-Kûfî, Basra'da yerleşmiştir. Mâlik, Şerîk ve Kûfelilerden, onların naklettikleri hadislerden olmayan rivâyetler nakletmektedir. Hadis hırsızlığı yapardı. Onun rivâyetini delil göstermek helâl değildir. Bunu İbn Hibbân söylemiştir. Zehebî de İbn Hibbân'ın söylediklerini naklettikten sonra diyor ki: İbn 'Adîyy de böyle demiştir. Bk. *el-Mecrûhîn, II, 142; el-Mîzân, II, 435.*

[512] Sellâm b. Selm -b. Süleym de denilir.- et-Temîmî es-Sâdî el-Horasânî sonra da Medainli olup et-Tavîl diye bilinir. İbn Ma'în dedi ki: Zayıftır, hadisi yazılmaz. Yahyâ dedi ki: Bir şey değildir. Ahmed: Münkerü'l-hadîs'tir. Buhârî, onu terk etmişler derken Nesâî de: metrûktur demiş, İbn Hibbân ise: O sika olan râvilerden uydurma hadisleri rivâyet ederdi. Bunları kasten uyduran muhtemelen odur, demiştir. Bk. *ed-Du'afaû's-Sağîr, 55; Nesâî, ed-Du'afâ, 47; el-Mecrûhîn, I, 339; el-Mîzân, II, 175; et-Takrîb, 141a2*

[513] Askalân: Şam (Suriye) topraklarında Filistin'e bağlı deniz kıyısında Gazze ile Cebrin arasında bir şehirdir. Ona Arûsu's-Şâm denilir. Müslümanlar orada bir serhat şehri olarak onu korumak için ribât yaparlardı. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', II, 940*

[514] Muhtemelen bu son iki kelime ileride 131 nolu fıkrada geleceği üzere Süryânîce'dir. İbn Asâkir'in *Târîh*'inde de bu şekildedir.

"Nebîlerden kaçı hayattadır diye sordum. Dört tane dedi. Ben ve Hızır yeryüzünde, İdrîs ve Îsâ semâda."[516]

"Ben ona: Hızır'la buluşuyor musunuz diye sordum. Evet, her sene Arafat'ta dedi. Ne konuşursunuz diye sordum. O dedi ki: O benim saçımdan bir kısmını keser, ben onun saçından keserim. Abdal kaç tanedir diye sordum. Onlar altmış kişidir, ellisi Mısır ve Arîş ile Fırât kıyısı arasındaki yerdedir.[517]Mıssîsa'da iki adam,[518] bir kişi de Antakya'da[519] yedisi de diğer şehirlerdedir. Onlar sebebiyle insanlara yağmur yağdırılır, onlar sebebiyle düşmanlara karşı zafer kazanılır, onlar vasıtasıyla Allah dünya işlerini ayakta tutar. Nihayet dünyayı helâk etmek isteyeceğinde hepsinin canını alır."[520]

İsnadında meçhûl yanısıra metrûk râviler vardır.[521]

---

[515] Ba'lebek, Dımaşka üç günlük mesafededir. Orada hayret verici yapılar ve pek büyük eserler, mermer sütunlar üzerinde dünyada eşi bulunmayan saraylar vardır. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', I, 207*

[516] Bk. 34. fıkrada bu lafız ile zayıf bir senedle rivayet edilmiştir.

[517] Arîş, Şam tarafından Rum denizi (Akdeniz) sahili üzerinde Mısır'ın ilk bölgesi olup, er-Reml'in ortasındadır. Frenkler tarafından tahrip edilmiştir. Geriye ondan sadece eserler kalmıştır. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', II, 935*. Fırât ise bilinen nehirdir.

[518] Mıssîsa, Şam suğurlarından Ceyhan kıyısında Antakya ile Rum (Bizans) ülkesi arasında bir şehirdir. Eskiden beri Müslümanların ribat yaptığı yerlerdendir. Mıssîsa aynı zamanda Beyti Lehyâ yakınlarında Dımaşk kasabalarından birisinin de adıdır. *Merâsidu'l-Ittılâ', III, 1280*

[519] Antakya: Şam bölgesi suğurlarından el-Avâsım'ın kasabası olan bir şehirdir. En güzel şehirlerdendir. Kendisi ile Haleb arasında bir günlük bir mesafe vardır. Rum krallığı orada idi. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', I, 124-125*

[520] Bk. *İbn Asâkir, et-Târîh, III, 102*

[521] Bu kıssanın râvileri aleyhinde konuşulduğu daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bunlardan Abdulhamîd b. Bahr ve Sellâm et-Tavîl metrûk iki râvidir. Ali b. el-Aşm ile Dâvûd b. Yahyâ bilinmeyen iki kişidir. Hikâyenin sahibi ise bilinmeyen bir adamdır. Böyle bir rivâyet ise asla sahih olamaz.

131- Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ sözü geçen cüzünde dedi ki:[522]

Bana Ahmed b. Mulâib[523] anlattı: Bize Yahyâ b. Sa'îd es-Saîdî[524] anlattı, bana Ebû Ca'fer el-Kûfî haber verdi, bana Ebû Ömer en-Nâsibî anlattı dedi ki:

Şam'da Mesleme b. Maskala'yı aramak üzere çıktım. Onun Abdal'den olduğu söyleniyordu. Onunla Ürdün vadisinde karşılaştım. Bana: Bugün bu vadide gördüğümü sana anlatayım mı, dedi. Ben: Anlat, deyince, dedi ki:

"Bu gün bu vadiye girdim. Yaşlıca bir adamın bir ağaca doğru namaz kıldığını gördüm. İçime onun Nebî İlyâs olduğu doğdu. Ona yaklaştım ve selâm verdim. Rükûa vardı, oturup sağına ve soluna selâm verdikten sonra bana dönerek: *Ve aleyke's-selâm* dedi. Sen kimsin, Allah'ın rahmeti üzerine olsun diye sordum. Bana: Ben Nebî İlyâs'ım dedi. Beni aşırı bir titreme tuttu ve sırtüstü yere yıkıldım. Bana yaklaşarak elini göğsümün ortasına koydu. Serinliğini omuzlarım arasında hissettim. Ey Allah'ın Nebîsi dedim. Allah'a dua et de senin söylediklerini iyice anlayabilmem için bu halim gidiversin. O da sekiz isim zikrederek bana dua etti. Bunların beşi Arapça, üçü Süryânice idi. Dedi ki:"

"Ya Vâhid, ya Ahad, ya Samed, ya Ferd, ya Vitr dedi ve bilmediğim diğer üç isimle dua etti."

---

[522] Bununla İbnu'l-Münâdâ'nın Hızır *aleyhi's-selâm* hakkında telif ettiği cüze işaret etmektedir. Müellif de onun bu cüzüne ve İbnu'l-Cevzî'nin Hızır hakkındaki eserine daha önce bu eserin mukaddimesinde belirttiği gibi, bu risaleyi hazırlarken kaynak olarak itimat etmiştir.

[523] Ahmed b. Mulâib b. Hayyân Ebu'l-Fadl el-Mahrâmî hâfız ve sika birisidir. (275 h.) Muhaddislerin ileri gelenlerinden, onların sikaları ve hâfızları idi. Bk. *Târîhu Bağdâd, V, 168; et-Tezkire, II, 595*

[524] Yahyâ b. Sa'îd el-Kureşî es-Sa'dî, es-Saîdî de denilmiştir. Şehid diye bilinir. el-'Ukaylî der ki: Bu husustaki rivâyetlerinde ona mutabaat olunmaz. İbn Hibbân dedi ki: O kalbedilmiş ve başkasına yamanmış rivâyetleri nakleder. Tek başına aktardığı rivâyetlerde onu delil göstermek caiz değildir. Bk. *el-Mecrûhîn, III, 129; el-Mîzân, IV, 377*

"Sonra elimden tutup beni oturttu. Hissettiğim hal benden gitti. Ey Allah'ın Peygamberi dedim. Şu adamın neler yaptığını görmüyor musun? -Kastettiğim kişi Mervân b. Muhammed idi-[525] O günde o sırada Hams halkını muhasara altında tutuyordu.[526] Bana dedi ki: Sana ne ondan? O Allah'a karşı gelen zorba birisidir. Ben: Ey Allah'ın peygamberi onun yanından geçtim, benden yüz çevirdi. Ey Allah'ın peygamberi ben her ne kadar onların yanından geçiyor isem de her iki kesimden hiç birisine de meyletmiyorum. Allah'tan mağfiret diliyor, O'na tevbe ediyorum. Devamla dedi ki: Bana yüzünü döndürdükten sonra şunları söyledi: Güzel yapmışsın, işte böyle de ve bir daha bunu tekrar etme."

"Ey Allah'ın peygamberi dedim. Bugün yeryüzünde abdaldan kimse var mıdır? O: Evet dedi, onlar altmış kişidir. Ellisi el-Arîş ile Fırât arasındaki bölgededir. Üç tanesi Missîsa'da, biri Antakya'da, diğer onun kalanları ise diğer arap şehirlerindedir."

"Ey Allah'ın peygamberi dedim. Hızır'la karşılaşıyor musunuz? Evet, dedi. Her hac mevsiminde Minâ'da karşılaşırız."

"Peki, aranızda ne konuşursunuz diye sordum. Dedi ki: O benim saçımı kısaltır, ben de onun saçını kısaltırım. Ey Allah'ın peygamberi dedim. Ben kimsesiz bir adamım, eşim, çocuğum yok. Eğer seninle birlikte arkadaşlık etmemi uygun görüyorsan seninle beraber olayım."

"Senin buna gücün yetmez ya da, sen buna güç yetiremezsin diye cevap verdi."

"(Devamla) dedi ki: O benimle konuşurken bir sofranın ağacın dibinden çıktığını ve önüne bırakıldığını gördüm. Fakat o sofrayı önüne bırakanı göremedim. Üzerinde üç tane ekmek vardı. Yemek üzere elini uzattı ve bana: Ye ve besmele çek, önünden ye dedi. Elimi uzattım, ben ve o bir buçuk ekmek yedik. Sonra sofra kaldırıldı. Yine onu kaldıranı görmedim. İçinde içecek bulunan bir kap getirildi, eline bırakıldı. Eline kimsenin onu bıraktığını görmedim. İçti, sonra kabı bana uzattı, iç dedi. İçtiğimde baldan tatlı, sütten daha ak olduğunu gördüm. Sonra kabı bıraktım, kab kaldırıldı; fakat onu kaldıran kimseyi görmedim."

---

[525] Ebû Abdilmelîk Mervân b. Muhammed b. Mervân b. el-Hakem el-Ca'dî, Himâr lakaplı olup 72 h. yılında doğmuş, 127 h. yılında bey'at almış, 132 h. yılında öldürülmüştür. Umeyye oğullarının son halifesidir. Bk. *İbn Zeyd, Târîhu'l-Hulefâ, 35; Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, 407*

[526] Hıms, Dımaşk ile Haleb arasında yarı yolda büyük ve ünlü bir şehirdir. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', I, 425*

"Sonra vadinin alt tarafına baktı. Eşekten yüksek, katırdan alçak bir bineğin gelmekte olduğunu gördüm. Üzerinde de o bineğin sürücüsü vardı. Yanına gelince bineğin sırtından indi. Binmek üzere ayağa kalktı. Ben de bineğin özengisini tutmak üzere dolaşırken o, bineğe bindi, sonra yürüdü. Ben de yanında yürüyordum. O sırada dedim ki: Ey Allah'ın peygamberi eğer uygun görürsen bana izin ver, seninle arkadaşlık edeyim, seninle birlikte olayım. O: Ben sana buna gücün yetmez dememiş miydim?"

"Peki, seninle nasıl buluşabilirim diye sordum. Bana: Ben seni görürsem, sen de beni görürsün dedi. Bu şekilde ayrılalım dedim. O da dedi ki: Belki ramazanda Beytü'l-Makdis'te itikâfta iken benimle karşılaşabilirsin. Karşısına bir ağaç çıktı. O bir tarafından geçti, ben öbür tarafından karşısına geçmek üzere dolandım, hiçbir şey göremedim."[527]

İbnu'l-Cevzî dedi ki: Mesleme ve ondan nakleden râvi olan Ebû Ca'fer el-Kûfî tanınmayan kimselerdir.[528]

132- Dâvûd b. Mehrân rivâyet ediyor: "Bana bir şeyhin Habîb b. Ebî Muhammed'den[529] anlattığına göre o bir adam görmüş, ona sen kimsin diye sormuş, o kişi de: Ben Hızır'ım diye cevap vermiş."[530]

---

[527] *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, III, 102*

[528] *el-İsâbe, II, 327*. Derim ki: Ebû Ca'fer el-Kûfî'den nakleden ravi hakkında da aynı şekilde tenkid edici ifadeler kullanılmıştır. Bu kişi de Yahyâ b. Sa'îd es-Sa'îdî'dir. İbn Hibbân dedi ki: Bu kişi maklûb (ters yüz edilmiş) ve mülzak (uydurulup isnad edilmiş) rivâyetleri nakleden birisidir. Az önce geçtiği gibi onun rivâyetini delil göstermek caiz değildir.

[529] Habîb b. el-Muallim Ebû Muhammed el-Basrî, Ma'kil b. Yesâr'ın mevlâsı (azadlısı)dır. Babasının adı hakkında ihtilâf edilmiştir. Zâid olduğu söylendiği

133- Muhammed b. İmrân'dan, o Ca'fer b. es-Sâdık'tan naklettiğine göre babası ile birlikte iken bir adam yanına gelmiş ve ona bazı hususlara dair sorular sormuş. Sonra babam bana o adamı geri çağırmamı emredince onu bulamadım diye cevap vermesi üzerine babası: İşte o Hızır'dır demiş.[531]

134- Ebû Ca'fer el-Mansûr'den[532] rivâyete göre o tavaf ederken bir adamın şöyle dediğini işitmiş: Zulmün ve fesadın üstün gelmesini sana şekva ediyorum. Sonra kendisini çağırıp, ona öğüt vermiş ve bu işi ileri dereceye götürüp çıkıp gitmiş. Mansûr: Onu bana geri getirin dediyse de onu bulamadılar. İşte o kişi Hızır'dır demiş.[533]

135- İbn Asâkir Ömer b. Ferrûh,[534] o Abdurrahmân b. Ha-

---

gibi Zeyd de söylenmiştir. Kütüb-i Sitte sahipleri ondan rivâyet nakletmiştir. Ahmed sika olduğunu belirterek şunları söylemiştir: Onun naklettiği hadisler ne kadar da sahihtir. İbn Ma'în ve Ebû Zür'a da onun sika olduğunu belirtmişlerdir. Yahyâ el-Kattân ise ondan rivâyet nakletmezdi. Nesâî: Pek kavî değildir derken Hâfız (İbn Hacer) "Sadûktur" (130 h.) yılında vefat etmiştir, demektedir. Bk. *el-Mîzân, I, 456; et-Takrîb, 64a2*

[530] *el-İsâbe, II, 329.* Derim ki: Habîb'den nakleden râvi meçhûl birisidir. Bu o kimsenin Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın arkadaşı olan Hızır olduğuna da delil değildir. Aksine adı Hızır olan bir adamla karşılaşmış olması ve onun meşhur Hızır olduğunu zannetmiş olması mümkündür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[531] *el-İsâbe, II, 329.* Buna dair açıklamalar daha önce 92 nolu fıkrada geçmiş bulunmaktadır. Hâfız (İbn Hacer) der ki: Senedinde meçhûl râvi vardır. Bk. *Fethu'l-Bârî, VI, 435-436*

[532] Abdullah b. Muhammed b. Alî b. Abdullah b. Abbâs, Ebû Ca'fer el-Mansûr el-Abbâsî 95 yılında doğmuş, 136 h. yılında bey'at almış, 158 h. yılında Mekke-i Mükerreme'de terviye (Zülhiccenin sekizinci) günü vefat etmiştir. Bk. *İbn Zeyd, Târîhu'l-Hulefâ, 37; Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, 414-433*

[533] *el-İsâbe -el-İstî'âb ile- I, 449.* Derim ki: Onun aranmasından sonra bulunamamış olması o kimsenin Hızır olduğunun delili değildir. Aynı şekilde onun söylediği sözlerinde de delil olacak bir taraf yoktur.

[534] Ömer b. Ferrûh, Basralı deve semeri satıcısı birisi idi. Ebû Bekr el-Beyhakî: Pek kavî değildir derken, İbn Ma'în ve Ebû Hâtim sika olduğunu söylemiş, Ebû Dâvûd onu beğenmiştir. Hâfız İbn Hacer der ki: Sadûk, bazen yanıldığı da olur. Yedinci tabakadandır. Zehebî de bunu birisi Ömer, diğeri de 'Amr olmak üzere iki defa sözkonusu etmiştir. Bk. *el-Mîzân, III, 217, 284; et-Takrîb, 256a1*

bîb yoluyla[535] Sa'îd b. Sa'îd'den,[536] o Ebû Taybe'den[537] o Kurz b. Vebere'den[538] dedi ki:

"Şam'dan bir kardeşim yanıma geldi ve bana bir hediye verdi. Ben: Bu hediyeyi sana kim verdi diye sordum. O İbrâhîm et-Teymî dedi.[539]

Dedim ki: Peki, İbrâhîm et-Teymî'ye bu hediyeyi kim verdi? Şu cevabı verdi: Kâbe'nin avlusunda oturuyordum. Bana bir adam gelip, ben Hızır'ım dedi ve bana birtakım tesbihler ve birtakım duaları söyledi.[540]

136- Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ da Mesleme b. Abdülmelîk,[541] o Ömer b. Abdülazîz'den[542] "onun Hızır ile karşılaştığını söylediğini nakletmiştir.[543]

---

[535] Abdurrahmân b. Habîb b. Edrek el-Medenî, velâ yoluyla Mahzumludur. Habîb b. Abdurrahmân da denilir. Zehebî onun hakkında sadûk, fakat münker rivâyetlerinin de bulunduğunu belirtmiştir. Nesâî: Münkerü'l-hadîs'tir derken, İbn Hacer: Leyyinü'l-hadîs, demiştir. Bk. *el-Mîzân, II, 255; et-Takrîb, 200a3*

[536] Sa'îd b. Sa'îd et-Tağlibî, Kûfeli olup Ebu's-Sabbâh künyelidir. el-Ezdî zayıf olduğunu belirtirken, İbn Hibbân kavî olduğunu söylemiş, Vekî' ondan rivâyet nakletmiştir. İbn Hacer der ki: Makbûl, altıncı tabakadan. Bk. *el-Mîzân, II, 140; et-Takrîb, 122a2*

[537] Ebû Taybe Ebû Zabye de denilir. es-Silefî, el-Külâî nispetli olup, sika bir râvidir. *Tehzîbu't-Tehzib, XII, 140* -künyeler bölümü-

[538] Asıl nüshada ve *el-İsâbe*'de Kesîr şeklindedir. Sahih olan ise bizim el-Cerh ve't-Ta'dîl'e göre tespit ettiğimiz şeklidir. *K2, III, 170*

[539] Ebû Esmâ İbrahîm b. Yezîd b. Şerîk et-Teymî, Kûfeli âbid birisidir. Onu Haccâc öldürmüştür. Haccâc'ın onu hapsettiği sırada hapiste öldüğü de söylenmiştir. Vefatı sırasında henüz kırk yaşına gelmemişti. Sika râvilerden olmakla birlikte, irsâl ve tedlis yapardı. *el-Mîzân, I, 73; et-Takrîb, 24a2*

[540] *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 157; el-İsâbe, II, 329; Fethu'l-Bârî, VI, 435.* Orada şunları da eklemektedir: "Ona yaptığı takdirde Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'i rüyasında göreceği bir şey öğretti. Ancak senedinde meçhûl ve zayıf bir râvi bulunmaktadır."

[541] Mesleme b. Abdülmelîk b. Mervân b. el-Hakem el-Emevî el-Emîr (120 ya da daha sonrası). Hâfız der ki: Makbûl (yani mutabaatı olduğu takdirde; aksi takdirde leyyinü'l-hadîs) birisidir. *et-Takrîb, 337a1*

[542] Ebû Hafs Ömer b. Abdülazîz b. Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-'Âs el-Emevî müminlerin emiri. Annesi Âsım b. Ömer b. el-Hattâb'ın kızı Ümmü Âsım'dır. Velîd tarafından Medine valiliği yapmıştır. Süleymân ile birlikte de veziri gibi idi. Ondan sonra da halife olmuştur. Râşid halifelerle birlikte sayılır. Hıms'a bağlı Deyr Sem'an'da 101 h. yılında vefat etmiştir. İkibuçuk yıl halifelik yapmıştır. Bk. *İbn Zeyd, Târîhu'l-Hulefâ, 32; et-Tezkire, I, 118; et-Takrîb, 225a3; Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, 363*

137- Ebû Bekr ed-Dîneverî'nin, *el-Mücâlese* adlı eserinde İbrâhîm b. Hâlid, o Ömer b. Abdülazîz yoluyla dedi ki: "Ben Hızır'ı hızlıca yürürken ve şöyle derken gördüm: "Ey nefis! Geçip giden şu günlerde ebedî günler için sabret. Kısacık şu günlerde, upuzun o günler için sabret."[544]

138- Ya'kûb b. Süfyân[545] *Târîh*'inde dedi ki: Bize Muhammed b. Abdülazîz er-Remlî[546] dedi ki: Bize Damra -b. Rebî'a-[547] o es-Serrî b. Yahyâ'dan,[548] o Reyâh b. Abîde'den[549] dedi ki:

---

[543] *İbnu'l-Cevzî, el-Mevdû'ât, I, 199.* Şunları da eklemektedir: "Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ dedi ki: Mesleme'nin hadisi hiçbir şey ifade etmez."

[544] *el-İsâbe, II, 330*

[545] Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân b. Cevân -Besaya nisbetle- el-Besevî. Farslardandır. Araplar bu şehre Fesâ derler ki bu da Fars ülkesinde bir şehirdir. el-Besâsîrî de ona nispettir. Çünkü Farslar ona bu şekilde nisbet yaparlar. Kendisi sika hâfızlardandır. *el-Ma'rifetu ve't-Târîh* müellifi, saygı duyulan birisi idi. 277 ya da bundan sonra vefat etmiştir. Bk. *et-Tezkire, II, 582; et-Takrîb, 386a13; Merâsidu'l-Ittılâ', I, 195, III, 1035*

[546] Muhammed b. Abdülazîz el-'Umerî er-Remlî hakkında el-Besevî o hâfızdır demiştir. Ebû Zür'a ise pek kavî değildir derken, Ebû Hatim: Hadis âlimlerince pek öğülen birisi değildi demiştir. İbnu'l-Cevzî der ki: er-Remlî âlimlere göre cerhedilmiş birisidir. İbn Hacer der ki: Sadûk; yanılgıya düşer. O bilgili birisi idi. Bk. *el-Mîzân, III, 628; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 334; Takrib, 309a1*

[547] Ebû Abdillah Damra b. Rebî'a el-Filistînî hakkında Zehebî der ki: Tenkid edilmiş bir tarafı yoktur. Ahmed ve Yahyâ b. Ma'în sika olduğunu belirtmişlerdir. Ebû Hatim der ki: O sâlihu'l-hadîs'tir. İbn Hacer: Sadûk; az da olsa yanılır, demiştir. (209 h.) yılında vefat etmiştir. Bk. *el-Cerh ve't-Ta'dîl, k?, c? (muhakkık tarafından belirtilmemiş), 467; el-Mîzân, II, 320; et-Takrîb, 155a3*

[548] Ebu'l-Heysem es-Serrî b. Yahyâ b. Iyaz b. Harmele eş-Şeybânî el-Basrî sika râvilerdendir. el-Ezdî onun zayıf olduğunu belirtirken hata etmiştir. İbn Abdilberr onun bu kanaatini şu sözleriyle reddetmektedir: es-Serrî b. Yahyâ kitabın müellifinden -el-Ezdî'yi kastediyor- yüz kat daha sikadır. Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a da sika olduğunu, İbn Ma'în, Nesâî ve başkaları da sika olduğunu belirtmişlerdir. -167 h. yılında vefat etmiştir. Bk. *el-Mîzân, II, 118; et-Takrîb, 155a2*

[549] Reyâh b. Abîde es-Sülemî ya da el-Bâhilî Kûfelî olup, Hicaz'da yerleşmiştir. İbn Hacer der ki: Sika bir râvidir. İbn 'Arrâk der ki: Reyâh hakkında İbnu'l-Mubârek tenkit edici ifadeler kullanmış ise de İbn Ma'în, Ebû Zür'a, Nesâî ve İbn Hibbân onun sika olduğunu belirtmişlerdir. Bk. *et-Takrîb, 105a2; Tenzîhu'ş-Şerî'a, I, 236*

"Bir adamın Ömer b. Abdülazîz'in eline dayanmış olarak onunla beraber yürüdüğünü gördüm. Kendi kendime: Bu kaba bir adamdır dedim. Namazı bitirip de namazdan çıkınca: Ey Ebû Hafs dedim. Az önce seninle birlikte senin eline dayanan adam kimdi? Bana: Ey Reyâh onu gördün mü diye sordu. Ben: Evet dedim. Dedi ki: Ben, senin sâlih bir kişi olduğunu görüyorum. O kişi benim kardeşim Hızır idi. Bana, ben bu ümmetin yönetiminin başına geleceğimi ve onlara adaletli davranacağımı müjdeledi.[550] Derim ki: Bu benim bu babda görebildiğim en uygun seneddir.(!?)[551]

139- Bunu Ebû Arûbe el-Harrânî[552] *Târîh*'inde rivâyet ettiğine göre Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân[553]

Yine Damra'dan diye rivayet etmektedir:[554]

---

[550] *el-Besevî, el-Ma'rife ve't-Târîh, I, 577; Zehebî, el-Mîzân, II, 118; Zehebî, et-Tezkire, I, 119-120* el-Besevî'den naklen. Orada: Senedi ceyyîddir demektedir. *Hilyetu'l-Evliyâ, V, 254, Damra yoluyla; İbnu'l-Cevzî, I, 199; el-Bidâye ve'n-Nihâye, I, 334*; *İbn Abdilhakem, Sîretu 'Umer b. Abdülazîz, 32-33*. Fakat bunu gören kimsenin Reyâh b. Abîde değil de Muzâhim olduğunu zikretmektedir.

[551] *el-İsâbe, II, 330; Fethu'l-Bârî, VI, 435*. Şunları da eklemektedir: "Râvilerinde bir beis yoktur, fakat şu ana kadar bunun dışında senedi ceyyîd herhangi bir haber ya da eser görebilmiş değilim. Ancak bu ilk olarak zikrettiğimiz yüz yıla dair hadis ile çatışmamaktadır. Çünkü bu olay yüz yıl dolmadan önce gerçekleşmiştir."

Bununla birlikte İbn Kesîr şöyle diyor: "İbnu'l-Cevzî dedi ki: er-Remlî ilim adamları nezdinde cerhedilmiş bir râvidir. Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ, Damra es-Serrî ve Reyâh'ı tenkit etmiştir. -Hatta: Reyâh'ın hadisi rıyh (rüzgar) gibidir demiştir.- Başka rivâyet yollarından da Ömer b. Abdülazîz'den onun Hızır ile beraber olduklarına dair rivâyetler gelmiş ise de hepsi zayıftır." *el-Mevdû'ât, I, 199; el-Bidâye, I, 334*. Derim ki: En uygun sened bu ise, başkalarının durumu nedir?!

[552] el-Hüseyn b. Muhammed b. Mevdûd b. Hammâd es-Sülemî Ebû Arûbe el-Harrânî (318 h.) Harran'ın muhaddisi ve *Târîh*'in müellifidir. Hadisi, fıkhı ve kelamı iyi bilen birisi idi. İbn Asâkir der ki: Teşeyyü'de aşırı birisi idi.. Ancak Zehebî bunu izah etmeye ve onu mazur göstermeye çalışmıştır. Bk. *et-Tezkire, II, 774*

[553] Eyyûb b. Muhammed b. Ziyâd el-Vezzân Ebû Muhammed er-Rakkî, İbn Abbâs'ın mevlâsıdır. (-249 h.) Bk. *et-Takrîb, 41a3*. Asıl nüshada ve *el-İsâbe*'de "el-Verrâk" diye geçmekte ise de bu bir hatadır. Düzeltme *et-Tezkire, II, 534 ve et-Takrîb 41a3*'e göre yapılmıştır. (el-Vezzân'ın, İbn Abbâs'ın mevlası olduğu ifadesi bir sehv olmalıdır. Kaynaklarda böyle bir şeyden sözedilmediği gibi tarihen de buna imkân yoktur. Mesela bk. *Tehzîbu't-Tehzîb, I, 359 -Çeviren-)*

[554] Bk. *el-Hilye, V, 254* Eyyûb yoluyla.

140-Bunu Ebû Nu'aym de *el-Hilye*'de, İbnu'l-Mukrî'den,[555] o Ebû Arûbe'den, o Ömer b. Abdülazîz'in tercemesini (biyografisini) zikrederken bunu nakletmektedir.[556]

141- Biz *Fevâidu'l-Hâfız Ebî Abdillah Muhammed b. Müslim b. Vâre er-Râzî* adlı eserin birinci cüzünde[557] şunu rivâyet ettik: Bana el-Leys b. Hâlid Ebû Bekr ile Ömer -ki sika birisi idi-[558] Dedi ki: Bize el-Museyyeb Ebû Yahyâ -ki Mukâtil b. Hayyân'ın arkadaşlarındandı- anlattı dedi ki:

"Ömer b. Abdülazîz'in yanına gittim. Orada onunla konuşan bir adam yahutta yaşlı birisi gördüm ya da: Ona dayanan birisini gördüm dedi. Daha sonra onu bir daha görmedim. Ey müminlerin emiri seninle konuşan birisini gördüm dedim. Onu gördün mü diye sordu. Ben evet dedim. O kardeşim Hızır'dır. Yanıma gelir, beni doğrultur ve başarılı olmama yardımcı olur dedi.[559]

---

[555] Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-Asbahânî, İbnu'l-Mukrî (381 h.) diye meşhurdur. İmâm, ilim rihletlerinde bulunmuş, *el-Mu'cemu'l-Kebîr* ve *el-Erbâ'in* adlı eserlerin müellifi Ebû Nu'aym el-Asbahânî'nin hocalarından ve Ebû Arûbe'nin öğrencilerindendir. Bk. *et-Tezkire, III, 973*

[556] *el-Hilye, V, 254.* Orada der ki: Bize Muhammed b. Alî –İbnu'l-Mukrî'dir- anlattı dedi ki: Bize el-Hüseyn b. Muhammed b. Hammâd (bu da Ebû Arûbe el-Harrânî'dir) anlattı bize Eyyûb el-Vezzân anlattı, bize Damra, el-Besevî'nin *Târîh*'inde kaydedilen isnadla ona benzer bir rivâyet nakletti.

[557] Adı Ebû Abdillah Muhammed b. Müslim b. Osmân b. Vâre er-Râzî (270 h. ya da önce) büyük ve sağlam hadis hâfızı olup Nesâî, Buhârî *Sahîh*'i dışındaki eserlerde ondan rivâyette bulunmuşlardır. Tahâvî der ki: Reyde üç zat var ki kendi dönemlerinde yeryüzünde onlar gibisi yoktu. Bunlar Ebû Hâtim, Ebû Zür'a ve İbn Vâre'dir. Bk. *et-Tezkire, II, 575; et-Takrîb, 318a3*

[558] Asılda "Ebû Bekr 'Amr" şeklindedir. Doğrusunun Ebû Bekir ve Ömer diye kaydettiğimiz gibi olması muhtemeldir. Bu da el-Leys b. Hâlid Ebû Bekr el-Belhî, Hammâd b. Zeyd'den ve 'Avn b. Mûsâ ile Ebû 'Avâne ve Mâlik b. Enes ve başkalarından rivâyet etmiştir. Ondan da Abdullah b. Ahmed ve Ebû Hâtim rivâyet etmiştir. Bk. *Târîhu Bağdâd, XIII, 15; Ta'cîlu'l-Menfe'a, 255.*
Leys b. Halid de Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in hocalarındandır. Hâfız İbn Hacer onun sika oluşuna Abdullah'ın ona öğrencilik etmiş olmasını delil gösterirken şunları söylemektedir:
"Abdullah b. Ahmed babasının kendisinden hadis yazmasına izin vermiş olduğu kimseler dışında kimseden hadis yazmazdı. Bundan dolayı onun hocalarının büyük çoğunluğu sikadırlar. Bu sebeple ben İbn Hibbân'ın bu önemli zatı sikalara dair eserinde zikretmemiş olmasından hayret ediyorum." Bk. *Ta'cîlu'l-Menfe'a, 335*

[559] *el-İsâbe, II, 330*

142- Ebû Abdirrahmân es-Sülemî[560] *Tasnîf*'inde şunları söylemektedir:

Ben Muhammed b. Abdullah er-Râzî'yi[561] şöyle derken dinledim: Ben Bilâl el-Havvâs'ı şöyle derken dinledim: "İsrailoğullarının Tîh'inde idim.[562] Ansızın yanımda yürüyen bir adam gördüm. Hayrete düştüm. Sonra içime onun Hızır olduğu kanaati doğdu."

"Dedim ki: Hakkın hakkı için söyle sen kimsin? O: Ben senin kardeşin Hızır'ım dedi. Ben: Şâfi'î hakkında ne dersin diye sordum. O evtâddan (abdaldan)dır dedi.[563] Peki ya Ahmed b. Hanbel hakkında ne dersin diye sordum. O bir sıddîktır dedi."

"Peki ya Bişr b. el-Hâris?[564] Kendisinden sonra onun gibi birisi gelmedi dedi. Tekrar sordum. Peki, benim seni görmemin sebebi nedir? Annene karşı iyi davranmandır dedi."[565]

---

[560] Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ Ebû Abdirrahmân es-Sülemî (412 h.) mutasavvıfların şeyhi ve Horasan'daki âlimleri olup onlara *Sünen, Tefsîr, Târîh* ve daha başka eserler tasnif etmiştir. Hadis âlimleri hakkında tenkid edici ifadeler kullanmışlardır. Dayanak kabul edilen birisi değildir. Hatîb der ki: Muhammed b. Yûsuf el-Kattân bana dedi ki: es-Sülemî sika değildi. Yine dedi ki: O sufiler lehine hadis uydururdu. Zehebî der ki: *Hakâiku't-Tefsîr* adlı eseri telif etmiş ve musibet kabilinden pek çok şeyler, batınî tevilleri eserine almıştır. Allah'tan afiyet dileriz. Bk. *Târîhu Bağdâd, II, 248; et-Tezkire, III, 1046; el-Mîzân, III, 523*

[561] Muhammed b. Abdullah b. Abdülazîz b. Şâzân Ebû Bekr er-Râzî es-Sûfî (376 h.) hakkında Zehebî der ki: Bu kabul edilemeyecek türden malum hikâyelerin sahibidir. Ondan Şeyh Ebû Abdirrahmân es-Sülemî aklın, hayalin almayacağı ve hayret verici şeyler rivâyet etmiştir. İtham olunmuş birisidir, Hâkim de onu tenkid etmiştir.

[562] Tîh, Mûsâ *aleyhi's-selâm* ile İsrailoğullarının yollarını kaybettikleri yerdir. Burası Eyle, Mısır, Kızıldeniz ve Şam topraklarından Serât dağları arasında bir yerdir. Eni ve boyunun kırkar fersah olduğu söylendiği gibi oniki fersaha sekiz fersah olduğu da söylenmiştir. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', I, 288-289*

[563] *el-İsâbe*'de "el-Evtâd" lafzı bulunmamaktadır. "el-Abdal" lafzı da asıl nushada iki parantez arasına alınmıştır.

[564] el-Hâfî lakaplı Irak'ın üstün, zâhid, meşhur, sika ve önder şeyhidir. 227 h. yılında vefat etmiştir. *Târîhu Bağdâd, VII, 67; et-Takrîb, 44a1*

[565] *el-İsâbe, II, 330.* Derim ki: Sülemî hadis uydurmakla, yalan söylemekle, özellikle sufilere dair işlerde itham edilmiş birisidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

143- Ebû Nu‘aym, *el-Hilye*'de diyor ki: Bize Zafer b. Ahmed[566] anlattı. Bize Abdullah b. İbrâhîm el-Harîrî anlattı dedi ki: Ebû Ca'fer Muhammed b. Sâlih b. Züreyh[567] dedi ki: Bilâl el-Havvâs dedi ki:

"Ben rüyada Hızır'ı gördüm. Ona: Bişr hakkında ne dersin diye sordum. Kendisinden sonra onun gibisini bırakmadı, dedi. Ahmed hakkında ne dersin diye sordum. Bir sıddîktir dedi. Peki, Ebû Sevr hakkında ne dersin?[568] dedim. O hakkı arayan birisidir dedi. Ben seni hangi sebeple gördüm diye sordum. Bana: Annene karşı iyi davranışın sebebiyle dedi.[569]

144- Ebu'l-Hasen b. Cehdam[570] dedi ki: Bize Muhammed b. Dâvûd anlattı dedi ki: Bize Muhammed b. es-Salt, Bişr b. el-Hâris el-Hâfî'den anlatarak dedi ki:

"Benim bir odam vardı. Dışarı çıkınca orayı kilitler, anahtarı da yanıma alırdım. Bir gün gelip, kapıyı açıp, içeri girdim. Namaza durmuş birisini gördüm. Bundan dolayı korktum. Ey Bişr, korkma dedi. Ben senin kardeşin Ebu'l-Abbâs Hızır'ım."

---

[566] Zafer b. Ahmed b. İbrâhîm Ebû Sa‘îd el-İbrîsimî en-Nîsâbûrî 425 h.- Hakkında el-Hatîb der ki: Biz ondan hadis yazdık. Sadûk idi. Yine diyor ki: Zafer yanımızdan Şam'a gitmek üzere çıktı. 425 h. yılında vefat haberi geldi. Bk. *Târîhu Bağdâd, IX, 368*. Asıl nüshada ve *el-İsâbe*'de Zafer b. Muhammed şeklindedir. Doğrusu bizim kaydettiğimiz şekildir.

[567] Muhammed b. Sâlih b. Züreyh b. Hâkim b. Hürmüz Ebû Ca'fer el-‘Ukberî, Cubâre b. Muğallis'den hadis dinlemiştir. Hennâd b. es-Serrî Ebû Sevr el-Fakîh ve başkalarından da rivâyeti vardır. Ondan da Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ ve başkaları rivâyet etmiştir. Sika idi. Bağdat'ta hadis rivâyet etmiş olup, Bağdat'ta 306, 307 ya da 308 yılında vefat etmiştir. Bk. *Târîhu Bağdât, V, 361. el-Hilye*'de İbn Züreyh nisbeti yoktur. Asıl yazmada ve *el-İsâbe*'de ise "İbn Düreyc" şeklindedir. Doğrusu da bizim *Târîhu Bağdâd ile et-Tezkire, II, 513*'e dayanarak kaydettiğimiz şekildir.

[568] İbrâhîm b. Hâlid b. Ebi'l-Yemân el-Kelbî Ebû Sevr el-Bağdâdî diye bilinir. Şâfi‘î'nin arkadaşıdır. (240 h.) İbn Hibbân dedi ki: Fıkhen, ilmen, verâ ve fazilet itibariyle dünya imamlarından birisidir... Ahmed dedi ki: Ben elli yıldan beri onu sünnete uygun birisi olarak biliyorum. O bana göre es-Sevrî'nin ayarında birisidir. Nesâî de der ki: O sika, güvenilen, fukahadan birisidir. Bk. *Târîhu Bağdâd, VI, 65; Şirâzî, Tabakâtu'l-Fukahâ, 92; et-Tezkire, II, 512; et-Takrîb, 20a1*

[569] *Hilyetu'l-Evliyâ, IX, 187; el-İsâbe, II, 331*. Derim ki: Bu uykuda görülen bir rüyadır. Bunun konuya delil olacak bir tarafı yoktur.

[570] İleride 147 nolu fıkrada geleceği üzere yalan söylemekle tanınmış birisidir.

"Bişr dedi ki: Ben ona: Bana bir şey öğret dedim. Bana dedi ki: De ki: "Kendisinden tevbe ettikten sonra tekrar geri dönüp işlediğim her bir günahtan dolayı Allah'tan mağfiret diler ve O'ndan tevbe niyaz ederim. Kendime dair bağlandığım, sonradan bozduğum ve yerine getirmediğim her bir karar ve sözden dolayı da Allah'tan mağfiret dilerim."[571]

145- Abdülmuğîs naklediyor.[572] İbn Ömer *radiyallâhu anh*'den rivâyete göre Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

"Kardeşim Hızır'ın söylediği sözlerle günahlarınızın affedilmesini sağlamanızı engelleyen nedir?" deyip, Bişr'in az önce nakledilen hikâyesinde sözü edilen lafızların benzerini nakletti.[573]

146- Ebû Nu'aym rivâyet ediyor: Ebu'l-Hasen b. Miksem'den, o Ebû Muhammed el-Harîrî'den: Ben Ebû İshâk el-Meristânî'yi[574] şöyle derken dinledim: Ben Hızır'ı gördüm. Bana on kelime öğretti dedi ve bunları eliyle saydı:

"Allah'ım senden sana yönelmeyi, seni dinleyip kulak vermeyi, senden geleni anlayıp bellemeyi, emrinde basiret sahibi olmayı, itaatinde bulunmayı, irade ettiğin hususlara devam etmeyi, sana hizmette elimi çabuk tutmayı, sana karşı güzel edepli olmayı, teslimiyeti ve işlerimi sana havale etmeyi niyaz ederim."[575]

---

[571] *el-İsâbe, II, 331*. Derim ki: Senedinde İbn Cehdam vardır ki o yalancı birisidir.

[572] Abdülmuğîs b. Züheyr el-Harbî ileride 152 nolu fıkrada tercemesi gelecektir.

[573] *el-İsâbe, II, 331*. Bişr el-Hâfî'nin, yalancı İbn Cehdam tarafından nakledilen hikâyesi 144 nolu fıkrada geçmiştir. Burada ise Hızır'a ait sözler Peygambere merfû bir hadis olarak nakledilmektedir. 144 nolu fıkrada ise Hızır'ın Bişr el-Hâfî'ye öğrettiği sözler olarak zikredilmiştir. Böylelikle iftiracının yalan söylediği de açıkça görülmektedir.

[574] Nu'aym b. Ahmed Ebû İshâk el-Meristânî, Ebû Nu'aym'in dediğine göre Cüneyd tarafından beğenilen birisi idi. Bk. *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 157*

[575] *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, V, 156-157*. Şunları da eklemektedir: "Senedinde İbn Miksem vardır. Hatîb: O sika birisi değildir demektedir. İbnu'l-Cevzî der ki: Bunun iki ihtimali vardır. Ya onu rüyada görmüştür yahutta adı Hızır olan birisini görmüştür. Ayrıca *el-İsâbe, II, 331*

147- Ebu'l-Hasen b. Cehdam dedi ki: Bize el-Huldî anlattı, bize İbn Mesrûk anlattı, bize Ebû 'İmrân el-Hayyât anlattı dedi ki: Hızır bana dedi ki: "Ben Allah'ın ne kadar velîsi varsa hepsini tanıyorum zannediyordum. Yemen'in San'a[576] şehrindeki mescidde idim. İnsanlar da Abdürrezzâk'ın[577] etrafında toplanmış ondan hadis dinliyordu. Mescidin bir kenarında da bir genç oturuyordu. Bana: Bunların durumu nedir diye sordu. Ben: Bunlar Abdürrezzâk'ı dinliyorlar. Peki, o kimden naklediyor diye sordu. Ben filandan, o filandan, o Nebî *sallallâhu aleyhi ve sellem*'den diye cevap verdim. Bu sefer: Niye Yüce Allah'tan gelene kulak vermiyorlar diye sordu. Ben: Peki ya sen Allah'tan gelene kulak veriyor musun diye sordum. O: Evet dedi. Ben sen kimsin diye sordum. O: Hızır'ım dedi. Dedi ki: Böylelikle Yüce Allah'ın tanımadığım velîleri olduğunu öğrenmiş oldum."

İbn Cehdam ise yalancılıkla tanınmış birisidir.[578]

148- el-Hasen b. Gâlib'den dedi ki: "Hacca gittim. İnsanlardan ileriye geçtim. Sonunda yolumu kaybettim. Genç birisi ile karşılaştım. Elimden tuttu ve beni onlara kavuşturdu. Geri döndüğümde ailem bana: Bizler senin helâk olduğunu işittik. Bunun için Ebu'l-Hasen el-Kazvînî'nin yanına gittik.[579] Ona durumu anlattık ve onun için Allah'a dua et dedik. O helâk olmadı, Hızır'ı gördü dedi."

---

[576] San'a, Yemen'in belli başlı ve en güzel şehirlerindendir. Denildiğine göre meyvelerinin çokluğu bakımından Dımaşk'a benzer. Eskiden adı Ezâl imiş. Habeşliler buraya gelince oldukça sağlam savunmalı bir şehir olduğunu görünce buraya savunması sağlam anlamında San'a adını verdiler. İşte şehre bu adın veriliş sebebi budur. Burada Yemen'in San'a'sı demesi ise Dımaşk yakınlarında bir kasaba olan diğer San'a'dan ayırt etmek içindir. Bu şehre pek çok kişi nispet edilir. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', II, 853*

[577] Adı: Abdürrezzâk b. Hümam b. Nâfî el-Himyerî es-San'ânî Ebû Bekr olup pek çok eserin sahibidir. (-211 h.) Büyük hadis hâfızı ve *el-Musannef*'in müellifidir. Ondan gelen hadisler sahih eserlerde rivâyet edilmiştir. *et-Tezkire, I, 331; Şezerâtu'z-Zeheb, II, 27*

[578] *el-İsâbe, II, 332*

[579] Adı Alî b. Hâtim el-Kazvînî'dir. (350 h.) yılında hayatta idi. Künyesi Ebu'l-Hasen olup, fakih, muhaddis ve pek çok eserin müellifidir. Bk. *Mu'cemu'l-Müellifîn, VII, 55*

Devamla dedi ki: Evime dönünce yanına gittim. Bana: Adamın ne yaptı diye sordu. el-Hasen b. Gâlib dedi ki: Ben mescidimde iken yanıma bir adam girdi. Bana dedi ki: Yarın sana bir hediye gelecek onu kabul etme. Birkaç gün sonra yine sana bir başka hediye gelecek, onu kabul et. Bana ulaştığına göre Ebu'l-Hasen el-Kazvînî benim hakkımda: Hızır'ı iki defa gördü demiştir."

İbnu'l-Cevzî dedi ki: el-Hasen b. Gâlib'in yalancı olduğunu söylemişlerdir.[580]

149- İbn Asâkir, Ebû Zür'a er-Râzî[581]nin tercemesini (biyografisini) naklederken Ebû Zür'a'ya kadar ulaşan sahih bir senedle şunu rivayet etmektedir:

"Kendisi genç iken kına yakmış bir adamla karşılaşmış, ona: Sen umeranın kapılarına gidip gelme demiş. Daha sonra yaşlandıktan sonra onunla karşılaştım. Adam aynı halde idi. Bana: Ben sana emirlerin kapılarına gitme dememiş miydim? (Ebû Zür'a) dedi ki: Daha sonra etrafıma baktım, onu göremedim. Sanki yer yarıldı da içine girdi. Bende onun Hızır olduğu kanaati uyandı. Ondan sonra döndüm ve bir daha hiçbir emiri ziyaret etmedim, kapısına gitmedim, hiçbir emirden bir ihtiyacımı karşılamasını istemedim."[582]

150- İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*'de şunu zikretmektedir:

"Abdullah b. Ömer, *Zühd* adlı eserde bir adamdan şunu rivâyet etmektedir: Ona birisi göründü, sonra kayboldu; fakat nasıl kaybolduğunu da bir türlü bilemiyordu. Ona göre bu kişi Hızır imiş."

---

[580] *el-İsâbe, II, 332*

[581] Abdullah b. Abdülkerîm b. Yezîd b. Ferrûh Ebû Zür'a er-Râzî (264 h.) İmâm, hâfız, sika ve meşhur birisidir. es-San'ânî dedi ki: Bize göre Ebû Zür'a Ahmed b. Hanbel'e benzer. Ebû Zür'a'dan rivâyete göre bir adam kendisinden bir fetva sormuş. Buna göre o, ona: Sen yüzbin hadis ezberliyorsun diye talâk ile yemin ettim ne dersin? Ebû Zür'a ona: Hanımın nikahın altında kalmaya devam ediyor diye cevap vermiş. Bk. *et-Tezkire, II, 557; et-Takrîb, 226a1*

[582] *el-İsâbe, II, 332; Fethu'l-Bârî, I, 435.* Derim ki: Onun Hızır olduğu kanaatini onda uyandıran delil nedir? Sanki onu görenin kendisini tanıyacağı bir alâmeti mi vardı?!

Nu'aym b. Meysere,[583] Yahsub'den bir adamdan[584] o, ondan diye rivâyet etmektedir.[585]

151- İbrâhîm b. Edhem'in haberleri arasında şunu rivâyet ettik:[586]

"İbrâhîm b. Edhem'in hizmetçisi İbrâhîm b. Beşşâr[587] dedi ki: Onunla arkadaşlık ettim. Ey Ebû İshâk sen bana bu halinin başlangıcını haber ver dedim.

"Dedi ki: Genç birisi idim. Avlanmayı seviyordum. Bir gün ava çıktım, bir tavşan yahut bir tilkinin peşine düştüm. Ben onu kovalarken söyleyeni görmediğim bir ses işittim: Ey İbrâhim! Bunun için mi yaratıldın? Sana verilen emir bu mudur? diyordu."

"Korktum, yerimde durdum. Sonra Allah'a sığınarak bineğimi topukladım. Aynı şey defalarca tekrarlandı. Sonra da eğerin içinden bir ses geldi: Allah'a yemin ederim sen bunun için yaratılmadın, sana emir olunan da bu değildir. Dedi ki: Bineğimin üzerinden indim. Babama koyun otlatan bir çoban ile karşılaştım. Ondan yün cübbesini aldım ve giyindim. Atımı ve beraberimde ne varsa hepsini ona verip, Mekke'ye doğru yola koyuldum. Çölde bulunduğum bir sırada yürüyen bir adam gördüm. Yanında ne kab, ne de azık vardı. Akşam olup da akşam namazını kılınca anlayamadığım sözler söyleyerek dudaklarını kıpırdattı. Bir de baktım ki içinde yemek bulunan bir kab ve içecek bulunan bir başka kab. Onunla birlikte yedim içtim. Bu şekilde birkaç gün devam ettim. Bana Allah'ın ism-i a'zamını öğretti, sonra da önümden kayboldu. Yalnız başıma kaldım. Yine bir gün yalnızlıktan sıkıldığım bir sırada Yüce Allah'a dua ettim. Bir adamın beni elbisemden yakaladığını gördüm. Bana iste, sana istediğin verilecek dedi. Onun bu sözü beni korkuttu. Bana: Korkman gereken bir durum yok, ben senin kardeşin Hızır'ım dedi."[588]

---

[583] Nu'aym b. Meysere el-Kûfî, Rey'de yerleşmiş, Ebû Ömer künyeli birisidir. Hâfız: Sadûk, nahiv bilgini birisi idi der. İbn Ma'în der ki: O râzî (reyli) olup, onda bir sakınca yoktur. 144–145 ya da 146 yılında vefat etmiştir. Bk. *Târîhu Bağdâd, XIII, 303; et-Takrîb, 359a2*

[584] Yahsib, Zeydan kasrının bulunduğu bir yerdir. Benzerinin bina edilmediği iddia edilir. Onunla Zimâr arasında sekiz fersahlık bir mesafe vardır. Oraya yukarı Yahsub denir. Aşağı yahsub ise başka bir yerdir. Bk. *Merâsidu'l-Ittılâ', III, 1475*

[585] Bu kişi Nu'aym b. Meysere'nin şeyhi olup, meçhûl (hadis rivâyetiyle tanınmayan) birisidir.

[586] İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr el-'İclî -et-Temîmî de söylenir- Ebû İshâk el-Belhî zâhid ve sadûk'tur. 162 yılında vefat etmiştir. Bk. *et-Takrîb 18a1*

[587] İbrâhîm b. Beşşâr el-Horasânî es-Sûfî, İbrâhîm b. Edhem'in arkadaşı olup, İbn Hibbân sika olduğunu belirtmiştir. Bağdat'a gelmiş, orada hadis rivayet etmiştir. Velâ yoluyla Ma'kil b. Yesâr'a müntesip olduğunu söylerdi. 200 yılından sonra vefat etmiştir. Bk. *Târîhu Bağdâd, VI, 47; et-Takrîb, 19a2*

152- Abdülmuğîs b. Züheyr el-Harbî el-Hanbelî[589] Hızır'ın haberlerine dair derlediği bir cüzünde şunu nakletmektedir: "Ahmed b. Hanbel'den dedi ki: "Ben Beytü'l-Makdis'te iken Hızır ve İlyâs'ı gördüm."[590]

153- Yine Ahmed'den dedi ki: Uyurken bana Hızır geldi ve Ahmed'e de ki dedi. Semâda sakin olan ve melekler senden razıdır.[591]

154- Ahmed b. Hanbel'den:

"Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Bir adamla arkadaşlık etti. Dedi ki: İçime onun Hızır olduğu doğdu."[592]

İbnu'l-Cevzî de bunu nakzeden ifadeler kullanmaktadır: Abdülmuğîs'in derlediği bu haberler Ahmed'den sabit değildir.[593]

---

[588] es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye, 29–31* bu manada; *Tehzîbu Târîhi İbn Asâkir, II, 174-175; el-İsâbe, II, 333.* Derim ki: Masum kimseden gelmiş kabul edilmesi gereken bir delil bulunmadığından ötürü o kimsenin Hızır olduğuna inanmak caiz değildir.

[589] Diyâuddîn Ebu'l-Azîz Abdülmuğîs el-Bağdâdî (583 h. takriben) muhaddis, ahbar bilgini ve lugat âlimidir. Eserlerinden bazıları *el-İntisâr li Müsnedi'l-İmâm Ahmed, Kitâbun fî Fadâili Yezîd b. Mu'âviye. Bk. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, XI, 213; el-Bidâye, XII, 328; İdâhu'l-Meknûn, II, 274*

[590] *el-İsâbe, II, 334*

[591] *el-İsâbe, II, 334*

[592] *el-İsâbe, II, 334*

[593] *el-İsâbe, II, 334*

155- Dedi ki: Yine orada Ma'rûf el-Kerhî'den[594] şöyle dediğini nakletmektedir: "Hızır bana anlattı (haddesenî)"

Peki Marûf'un böyle dediği sahih olarak nereden tespit edilebilmiştir?[595]

156- Ebû Hayyân *Tefsîr*'inde dedi ki:

"Sâlih kimseler arasında görülenlerin pek çoğu, bazılarının Hızır'ı gördüğünü kabul etmeye pek düşkündürler."

İmâm Ebu'l-Feth el-Kuşeyrî[596] bir hocasından Hızır'ı gördüğünü, onunla konuştuğunu nakletmiştir. Ona: Peki o kimsenin Hızır olduğunu ona kim söyledi yahut bunu nasıl anladı diye sorulunca sesini çıkarmamıştır.

(Ebû Hayyân devamla) dedi ki: Bazılarının da iddiasına göre Sâlihlerden bazı kimseler Hızırlığı, Hızır'ın kademi ile alıp üstlenir. Kimilerinin söylediği: Her zamanın bir Hızır'ı vardır, sözü de bunu dile getirmektedir."[597]

Derim ki: Eğer bu kabul edilirse, meşhur Hızır'ın ölmüş olduğuna delildir.[598]

157- Ebû Hayyân dedi ki: "Bazı hadis hocalarımız -ki bu Abdülvâhid el-Abbâsî el-Hanbelî'dir- ashâbı arasında Hızır ile bir araya gelen kimseler bulunduğuna inanırdı."[599]

---

[594] Ma'ruf b. el-Feyruzân Ebû Mahfûz el-Kerhî diye bilinen âbid bir kişi olup, Bağdat'ın Kerh denilen yerine nisbet edilmiştir. Zühd ve dünyadan yüz çevirmekle ün kazanmış kimselerden birisidir. Duası kabul olunmakla nitelendirilir idi. Ondan birtakım kerametler de nakledilmiştir. 200 h. yılında vefat etmiştir. 204'de söylenmiştir. Bk. *Târîhu Bağdâd, XIII, 199*

[595] *el-İsâbe, II, 334*

[596] Abdullah -bazı kaynaklarda 'Ubeydullah- b. Abdülkerîm b. Hevâzin Ebu'l-Feth el-Kuşeyrî tarikat ehlinden sûfî birisidir. İsferâin'de yerleşmiş, 521 h. yılında orada vefat etmiştir. Tarikate çeşitli derlemeler ve şiirlere dair yazdıkları onun eserlerinden bir kısmıdır. Bk. *Subkî, Tabakâtu'ş-Şâfiiyye, IV, 269-270; Mu'cemu'l-Müellifîn, VI, 77*

[597] *el-Bahru'l-Muhît, VI, 148*

[598] *el-İsâbe, II, 334*

[599] *el-Bahru'l-Muhît, I, 148*

158- Derim ki: Hocamız hâfız Ebu'l-Fadl el-'Irâkî bana şunu anlattı: "Şeyh Abdullah b. Es'ad el-Yâfi'î,[600] Hızır'ın hayatta olduğuna inanırdı."

Dedi ki: "Ben ona Buhârî, el-Harbî ve başkalarının bunu kabul etmediklerine dair nakledilenleri hatırlatınca kızdı ve dedi ki: Kim onun öldüğünü söylerse ben de ona kızarım."

('Irâkî) dedi ki: "Biz de ona: Onun öldüğü inancını artık kabul etmiyoruz, vazgeçtik dedik."[601]

159- Bizler Hızır ile bir araya geldiğini iddia eden kimselere de yetiştik. Bunlardan birisi Kâdı 'Alemuddîn el-Bisâtî'dir.[602]

el-Bisâti, ez-Zâhir Berkûk döneminde Malikîlerin hâkimliğini de yapmıştır.[603] Ancak çoğu ilim ehli onun bu kanaatini kabul etmeyip reddediyorlardı.

---

[600] Abdullah el-Yâfi'î Afîfuddîn Ebu's-Saâdât, el-'Irâkî'nin hocalarındandır. *Ravdatu'r-Reyâhîn* ve *Mir'âtu'l-Cinân* adlı eserlerin sahibidir. Tasavvufa ve usuluddîne dair eserler yazmıştır. Taassub sahibi bir kimse idi. Ondan İbn Arabî'yi tazim ettiği nakledilmiştir. İbn Teymiyye hakkında da bazı söyledikleri vardır. Bu sebeple Hanbelîlerden ve onların dışındakilerden İbn Teymiyye'yi taassubla savunan bazıları onu tenkit etmişlerdir. Bk. *ed-Düreru'l-Kâmine, II, 247–249*

[601] *ed-Düreru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine, II, 249* oldukça kısaltılarak

[602] Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Nu'aym b. Alî, Kahireli ve Mâlikî'dir. el-Bisâtî diye meşhurdur. (760-842) Mısır diyarı hakimliğini (823 h.) yılında el-Cemâl Yûsuf'un vefatından sonra üstlenmiştir. Sehâvî der ki: Eserleri arasında *Kıssatu'l-Hadır* diye bir eseri de vardır. Şunları da eklemektedir: ez-Zeynü'l-'Irâkî'den istifade etmiş fakat pek fazla nakilde bulunmamıştır. Hatta hocamız -ki o da İbn Hacer'dir-in dediğine göre o asla hadis talep etmemiş, hadis öğrenmekle uğraşmamıştır. O tesadüfen hadis öğrenmiştir. Bk. *ed-Davu'l-Lâmî, VII, 5–6; Şezerâtu'z-Zeheb, VII, 245.* Derim ki: ez-Zâhir (784-801) döneminde hâkimlik görevine getirilmiş olması da bu şekilde olabilir. Çünkü el-Bisâtî 760 h. yılında dünyaya gelmiştir.

[603] ez-Zâhir Berkûk Enas -yahut Enes- el-Osmânî el-Çerkesî, Çerkeslerden Mısır'a ilk hükümdar olan odur. O saltanatı, son Kalavunoğulları sultanı Sâlih Emîr Hac'dan 784 yılında almış, el-Melîk ez-Zâhir lakabını almıştır. Birtakım ıslahat işlerini yapmış, Mısır'da Berkûkiye medresesini inşa etmiştir. 791 yılında görevden alındıktan sonra tekrar 792 h. yılında Mısır'a sultan olarak geri dönmüş, 801 h. yılında Kahire'de vefat etmiştir. Gözleri patlak olduğundan dolayı Berkûk diye ün kazandığı söylenmiştir. Çerkezlilerin devleti ondan itibaren 922 h. yılına kadar devam etmiştir. *ed-Davu'l-Lâmi, III, 10; Ziriklî, el-A'lâm, II, 18-19*

160- Güçlü delillerden hareketle benim kabul edebileceğim görüş ise, avamın (Hızır'ın) hayatının devam ettiği şeklindeki inancının aksidir. Ancak hayatının devam ettiğine delalet eden haberleri nakledenlerin çokluğu sebebiyle bazı kimselerde bir şüphe uyanır ve şöyle diyebilirler: Bunların senedlerinin vâhî olduğunu kabul edelim. Çünkü bu rivayetlerin her birisi zayıf olmasını gerektirecek herhangi bir sebepten kurtulamıyor. Peki, bunların toplamına karşı ne denilebilir? Çünkü bu şekil bazen Hâtim'in cömertliğinin misal gösterildiği manevi tevâtür olarak değerlendirilebilir.

161- İşte buradan hareketle diyoruz ki: Onun hayatta olmadığını kabul edenlerin ileri sürdükleri delillerin (bu şüphe ile) tevil edilme ihtimali olabilir. Mesela: *"Biz senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik." (Enbiyâ, 21/34)* âyeti ile "Yüz sene..."[604] hadisi ve buna benzer daha önce açıklaması geçen deliller tevîle kalkışabilinir.

162- Hayatta olmadığının en güçlü delili ise Rasûlullah *sallâhu aleyhi ve sellem*'in huzuruna gelmemiş olması ve bundan önceki çağlarda yaşayanlar arasından sadece onun uzun ömürlü olduğunun, şer'î bir delil bulunmadan ileri sürülmüş olmasıdır. Ve hakkında tereddüt edilmeyecek husus ise onun kat'î olarak nebî olduğunu söylemektir. Eğer onun meleklerden bir melek olduğu sabit olsaydı ortada, içinden çıkılmayacak bir durum da daha önce geçtiği gibi, kalmazdı.[605] En iyi bilen Allah'tır.

Hâfız Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Kinânî el-Askalânî'nin *ez-Zehru'n-Nadır fî Nebei'l-Hadır* adındaki eseri burada sona ermektedir.

Eser Cuma günü 20 Şevval 867'de tamamlanmıştır.

---

[604] Kaynakları için 51 ve 54 nolu fıkralara bakınız.

[605] 24 nolu fıkrada geçtiği üzere; *Nevevî, Müslim Şerhinde (XV, 136)* şunları söylemektedir: Onun melek olduğunu söylemek garip ve bâtıl bir görüştür. İbn Kesîr de *el-Bidâye ve'n-Nihâye'de (I, 328)*. Bu oldukça gariptir demektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Muhakkık Salâhuddîn Makbûl Ahmed

Yüce Allah onu, anne babasını ve hocalarını, onların hepsini affedip bağışlasın.

Başında da, sonunda da hamd Allah'adır. Allah Muhammed'e, onun aile halkına ve ashâbına salât ve selâm eylesin.

* * *

Tahkik Sırasında Yararlanılan Kaynaklar

Kur'ân-ı Kerîm.

Abdülkâdir el-Bedrân (öl. 1346h.), *Tehzîbu Târîhi (Medîneti) Dımaşk*, Dâru'l-Mesîre, Beyrut, ts.

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm (öl. 211h.), *el-Musannef*, (thk. Habîbu'r-Rahmân el-'A'zamî), Beyrut, 1972.

'Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed Abdülhâdî b. el-Ganî el-'Aclûnî eş-Şâfi'î (öl. 1162h.), *Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-İlbâs 'amme'ş-tehara mine'l-Ehâdîsi 'alâ Elsineti'n-Nâs,* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Üçüncü Baskı, 1391.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl eş-Şeybânî (öl. 241h.), *el-Müsned*, el-Mektebu'l-İslâmî ve Dâru Sâdır, Beyrut, 1398/1978.

——— *ez-Zühd*, Matba'atü Ümmi'l-Kurâ, ts.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm (öl. 256h.), *ed-Du'afâu's-Sağîr*, (thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyid), Haleb, 1396h.

——— *el-Câmi'u's-Sahîh* (İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî* Şerhi ile birlikte), Mektebetü's-Selefiyye baskısı, Mısır, ts.

Ebû Abdillah el-Hanbelî, Ebû Abdillah Muhammed b. Alî el-Hanbelî (öl. 779h.), *Muhtasaru'l-Fetâve'l-Mısrıyye li'bni Teymiyye*, Pakistan baskısı, 1977.

Ebû 'Abdirrahmân es-Sülemî, Ebû 'Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî (öl. 412h.), *Tabakâtu's-Sûfiyye*, Dâru't-Te'lîf, İkinci Baskı, Mısır, 1969.

Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed b. Osmân es-Sicistânî (öl. 250h.), el-Mu'ammerûn ve'l-Vasâyâ, (thk. Abdülmun'im 'Âmir), el-Halebî Baskısı, Mısır, ts.

Ebû Hayyân, Ebû Abdillah Muhammed b. Yûsûf (öl. 754h.), *el-Bahru'l-Muhît*, Matba'atü's-Se'âde, Birinci Baskı, Mısır, 1328h.

Rivâyet İlimleri Açısından

Hızır'ın Nübüvvet ve Hayat Meselesi

Şeyhu'l-İslâm Hâfız İbn Hacer el-Askalânî

..."Sa'lebî dedi ki: O (Hızır) bütün görüşlere göre bir nebîdir."

..."Kurtubî der ki: Hızır cumhurun kanaatine göre bir nebîdir."

..."(İbn Hacer:) Ve hakkında tereddüt edilmeyecek husus ise onun kat'î olarak nebî olduğunu söylemektir...
Büyük ilim adamlarından birisi de şöyle derdi: Zındıklar tarafından çözülecek ilk düğüm Hızır'ın bir nebî olduğu akidesi olacaktır. Çünkü zındıklar onun nebî olmadığını ileri sürerek velînin nebîden daha faziletli olduğunu söylemeye kalkışırlar..."

..."İbn Kayyim el-Cevziyye der ki: Onun hayatta oluşuna dair sahih tek bir hadis dahi yoktur."

..."İbn Kesîr de şöyle der: ...Bir gün bile Hızır'ın Hz. Peygamberin yanına geldiğini, onunla buluştuğunu ifade eden ve bu hususta dayanak teşkil eden ne hasen, ne de zayıf bir hadis mevcut değildir."

..."Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdâ dedi ki: Ben Hızır'ın uzun bir ömür yaşamasını, hayatta olup olmadığı konusunu araştırdım. Baktım ki, gaflet içinde olanların çoğu bu hususta gelen rivâyetler dolayısıyla onun hayatta olduğu iftirasını yapmaktadırlar. Bu hususta merfû (Peygamber efendimize dayandırılan) hadislerin hepsi vâhî'dir. Kitap ehline ulaşan senedler ise sikâ olmadıklarından dolayı büsbütün sâkıttır...
Mesleme b. Maskala'nın naklettiği haber ise hurafe gibi bir şeydir.
Riyâh'ın haberi rîh (rüzgâr)a benzer...
Ben (İbn Hacer) ele aldıklarım arasında onun işaret ettiği haberleri zikrettiğim gibi bunlara o kabilden pek çok şey daha ekledim.
Fakat bu haberlerin büyük çoğunlukları itibariyle rivâyet yolu illetli olmayanı yoktur. Yardımı Allah'tan dileriz."...

ümmülkura
دار أم القرى

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

ISBN 975-6415-07-X
9 789756 415078